

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Ю. В. Великий

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Миколаїв – 2014

УДК 658.003(075.8)
ББК 65.053я73
В 27

Рекомендовано до друку Міністерством освіти і науки України (лист МОНУ № 1/11-12842 від 12.08.2014 р.).

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили (протокол № 3 від 15.11.2013 р.).

Рецензенти:

В'юн В. Г. – доктор економічних наук, професор, ректор Міжнародного класичного університету «Україна-Південь»;

Кузьменко О. Б. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і землеустрою Чорноморського державного університету імені Петра Могили;

Парсяк В. Н. – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки моря Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

В 27

Великий Ю. В.

Аналіз господарської діяльності : [навчальний посібник] / Ю. В. Великий. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. – 156 с.

ISBN 978-966-336-309-7

У навчальному посібнику визначено особливості аналізу господарської діяльності на машинобудівному підприємстві. Наведені організація аналітичної роботи та її інформаційне забезпечення. Розкрито склад і етапи комплексного аналізу діяльності машинобудівного підприємства.

Навчальний посібник призначено для студентів спеціальності облік і аудит, викладачів, керівників підприємств.

УДК 658.003(075.8)
ББК 65.053я73

ISBN 978-966-336-309-7

© Великий Ю. В., 2014
© ЧДУ ім. Петра Могили, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	7
--	----------

1.1. Особливості аналізу господарської діяльності машинобудівного підприємства	7
1.2. Економічний аналіз як функція менеджменту	14
1.3. Зміст економічного аналізу	15

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	19
---	-----------

2.1. Поняття та роль категорій економічного аналізу	19
2.2. Об'єкт, предмет та суб'єкт економічного аналізу	20
2.3. Мета і задачі економічного аналізу	23
2.4. Принципи економічного аналізу	25
2.5. Методологія, методика та метод економічного аналізу	29

РОЗДІЛ 3. ВИДИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	32
--	-----------

3.1. Класифікація видів економічного аналізу	32
3.2. Характеристика видів економічного аналізу	33

РОЗДІЛ 4. СИСТЕМА МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА	39
---	-----------

4.1. Системний підхід до вибору та застосування методів економічного аналізу	39
4.2. Сутність та області використання традиційних методів і прийомів економічного аналізу	40
4.3. Сутність та області використання економіко-математичних методів аналізу	50
4.4. Методи стратегічного аналізу	51

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЯ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ	58
---	-----------

5.1. Форми організації економічного аналізу	58
5.2. Склад і структура організації економічного аналізу	61
5.3. Сутність і зміст організації економічного аналізу	64

РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	69
6.1. Вимоги до економічної інформації.....	69
6.2. Класифікація аналітичної інформації.....	70
6.3. Джерела інформаційного забезпечення економічного аналізу	72
РОЗДІЛ 7. СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	75
7.1. Сутність системного підходу до комплексного економічного аналізу діяльності підприємства. Етапи проведення аналізу	75
7.2. Етапи комплексного економічного аналізу	76
7.3. Класифікація показників діяльності машинобудівного підприємства.....	79
7.4. Проведення повного комплексного економічного аналізу діяльності підприємства в ринкових умовах	81
РОЗДІЛ 8. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	84
8.1. Аналіз вартісних показників основної діяльності.....	84
8.2. Аналіз натуральних показників основної діяльності підприємства.....	85
8.3. Аналіз і оцінка конкурентоспроможності продукції	87
РОЗДІЛ 9. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА	90
9.1. Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами	90
9.2. Аналіз використання фонду робочого часу	93
9.3. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів	95
9.4. Аналіз фонду оплати праці та ефективності його використання	97
9.5. Оцінка наявності основних засобів, їхніх складу та структури	100
9.6. Оцінка забезпеченості підприємства основними засобами.....	102
9.7. Оцінка ефективності використання основних засобів	106
9.8. Аналіз використання виробничої потужності підприємства	108

РОЗДІЛ 10. АНАЛІЗ ВИТРАТ І СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ) МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	113
10.1. Класифікація поточних витрат підприємства, мета та завдання їхнього аналізу	113
10.2. Система показників оцінки поточних витрат підприємства та їхніх факторів	115
10.3. Аналіз собівартості продукції	120
10.4. Аналіз госпрозрахункової собівартості продукції цехів машинобудівного підприємства	124
 РОЗДІЛ 11. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА	 127
11.1. Сутність фінансового аналізу та його особливості	127
11.2. Аналіз фінансових результатів.....	130
11.3. Аналіз майнового стану підприємства	132
11.4. Аналіз грошових потоків	134
11.5. Аналіз фінансового стану підприємства та його стійкості ...	136
11.6. Аналіз фінансових результатів.....	142
 РОЗДІЛ 12. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА	 146
12.1. Аналіз інвестиційного портфеля	146
12.2. Аналіз капітальних інвестицій	148
12.3. Аналіз інноваційної діяльності	150
 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	 153

ПЕРЕДМОВА

Становлення ринкової економіки вимагає від підприємства підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання та управління.

Важлива роль у реалізації цієї мети належить аналізу господарської діяльності суб'єктів господарювання. За його допомогою розробляється стратегія і тактика розвитку підприємства, обґрунтовуються плани та управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва, оцінюються результати діяльності підприємства та його підрозділів.

Аналіз господарської діяльності – це наукова база прийняття різноманітних рішень на підприємстві. Для обґрунтування їх необхідно виявляти і прогнозувати наявні і потенційні проблеми, виробничі і фінансові ризики, визначати вплив управлінських рішень на рівень ризиків і доходів суб'єкта господарювання. З огляду на це засвоєння основ аналізу господарської діяльності корисне для кожного, кому доводиться брати участь в ухваленні рішень або давати рекомендації для їх прийняття.

Загалом викладання дисципліни «Аналіз господарської діяльності» зумовлено необхідним рівнем базової професійної підготовки економістів зі спеціальності «Облік і аудит».

Мета навчальної дисципліни – засвоєння знань щодо системного оцінювання діяльності підприємств, виявлення внутрішніх резервів раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Завдання дисципліни – вивчення сучасних методик аналізу господарської діяльності із застосуванням математичних і статистичних методів та прийомів.

Предметом навчальної дисципліни є фінансово-господарська діяльність підприємств.

Навчальний посібник «Аналіз господарської діяльності» спрямовано на методичне забезпечення самостійної роботи студентів, пов'язаної з вивченням теоретичного та практичного матеріалу, індивідуальною роботою, засвоєнням відповідної термінології, ознайомленням з літературними джерелами.

РОЗДІЛ 1. РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Особливості аналізу господарської діяльності машинобудівного підприємства

Під економічним аналізом господарської діяльності підприємства розуміють комплексне, системне дослідження господарської діяльності підприємств та об'єднань з метою підвищення ефективності й об'єктивності результатів оцінки.

Економічний аналіз як прикладна наука є системою спеціальних знань, що базуються на економічних основах діяльності та розвитку систем і спрямовані на пізнання методології оцінки господарської діяльності в цілому та її видів (операційної, фінансової та інвестиційної).

Особливостями економічного аналізу порівняно з іншими видами аналізу є:

1. Використання систем та підсистем техніко-економічних показників, за допомогою яких надається кількісна характеристика явищ і процесів господарської діяльності об'єкта економічного аналізу та які досліджуються з різних боків у статичній і динамічній з визначенням місця в рейтинговій оцінці. Показники в цій системі згруповані за видами економічного аналізу і в межах груп проранжовані за значущістю зі створенням підсистем показників. Так, оцінка інвестиційної привабливості машинобудівних підприємств, у фінансовому аналізі надається за допомогою системи фінансових показників: ліквідності, платоспроможності, ділової активності, ефективності; показниками підсистеми показників ефективності виступають: рентабельність усього капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність продажів, рентабельність функціонуючого капіталу та ін.

2. Усі показники підлягають кількісному вимірюванню та оцінці їхнього впливу на оціночні та узагальнюючі показники. Наприклад, при факторному аналізі рентабельності всього капіталу надається кількісна оцінка його зміни внаслідок впливу: загальних та

адміністративних витрат, валового прибутку, виплати дивідендів, підсумку балансу.

3. Системи та підсистеми показників визначаються у взаємозв'язку, взаємозалежності внаслідок наявності причинно-наслідкових зв'язків між господарськими явищами та процесами, внутрішнім і зовнішнім середовищем, макро- і мікрорівнем.

4. У ринкових умовах доцільно формувати системи показників та з їхнім використанням аналізувати явища та процеси з позицій різних інтересів користувачів аналітичної інформації: засновників, трудового колективу та профспілок, податкових та інших контролюючих органів, або взаємних інтересів та потреб партнерів (наприклад, у системі «банк – підприємство», у кластері та інших об'єднаннях суб'єктів господарювання).

Крім загальних теоретико-методичних положень, єдиних для оцінки діяльності суб'єктів господарювання та їхніх об'єднань, економічний аналіз враховує галузеві особливості їхнього функціонування.

Так, зміст економічного аналізу, способи його виконання та система показників оцінки машинобудування мають певні особливості внаслідок наявності його специфічних рис, наведених нижче.

Як відомо, машинобудівне підприємство – це складна, досить цілісна соціально-економічна система, головною функцією якої є виготовлення продукції в умовах ефективної організації виробництва та отримання прибутку. Виробнича діяльність із випуску продукції є основною характеристикою підприємства та його відмінністю від будь-яких організацій чи установ. Крім цього, підприємство як організація виробничого призначення, має наступні загальні характеристики.

1. Необхідні для діяльності ресурси:

- матеріально-технічні (особливості виробничого обладнання, оснащення, інвентарю, основних і допоміжних матеріалів, споживання енергоресурсів);
- технологічні (гнучкість технологічних процесів, наявність конкурентоспроможних ідей, наукові заділи тощо);
- кадрові (кваліфікаційний та демографічний склад працівників, їх здатність адаптуватися до зміни цілей виробничої системи);
- просторові (характер виробничих приміщень, територія підприємства, комунікації, можливість розширення тощо);

- ресурси організаційної структури системи управління (характер і гнучкість управлінської системи, швидкість проходження управляючих впливів тощо);

- інформаційні (характер інформації у виробничому оточенні й зовнішньому середовищі, можливість її розширення і збільшення достовірності тощо);

- фінансові (стан активів, ліквідність, наявність кредитів, інвестицій тощо).

2. Залежність від зовнішнього середовища.

3. Горизонтальний розподіл праці – розподіл роботи в організації на складові компоненти за технологічною чи функціональною ознакою (формування, лиття, фрезерування, виробництво, бухгалтерський облік, маркетинг тощо).

4. Структура підрозділів підприємства (виробничого, організаційно-управлінського призначення, виробничої та соціальної інфраструктури тощо).

Під структурою будь-якого підприємства розуміють його внутрішній устрій, який характеризує склад підрозділів і системи зв'язків, підпорядкованості та взаємодії між ними. При цьому розрізняють:

- виробничу структуру;

- загальну структуру підприємства.

Виробнича структура

Основну діяльність кожного підприємства становлять виробничі процеси, що виконуються у відповідних підрозділах. Виробничий процес – це сукупність трудових і природних процесів, спрямованих на виробництво товару заданої якості, кількості, асортименту та в задані терміни. Виробнича структура підприємства складається з підрозділів, де виконуються виробничі процеси створення продукції.

На формування виробничої структури впливає багато причин і факторів, зокрема вид продукції, яка виготовляється; обсяг виробництва; рівень спеціалізації та кооперування; особливості й склад застосованих виробничих процесів тощо.

Отже, виробнича структура організації – це сукупність основних, допоміжних, обслуговуючих підрозділів організації, що забезпечують перероблення входу системи в її вихід – готовий продукт (рис. 1.1).

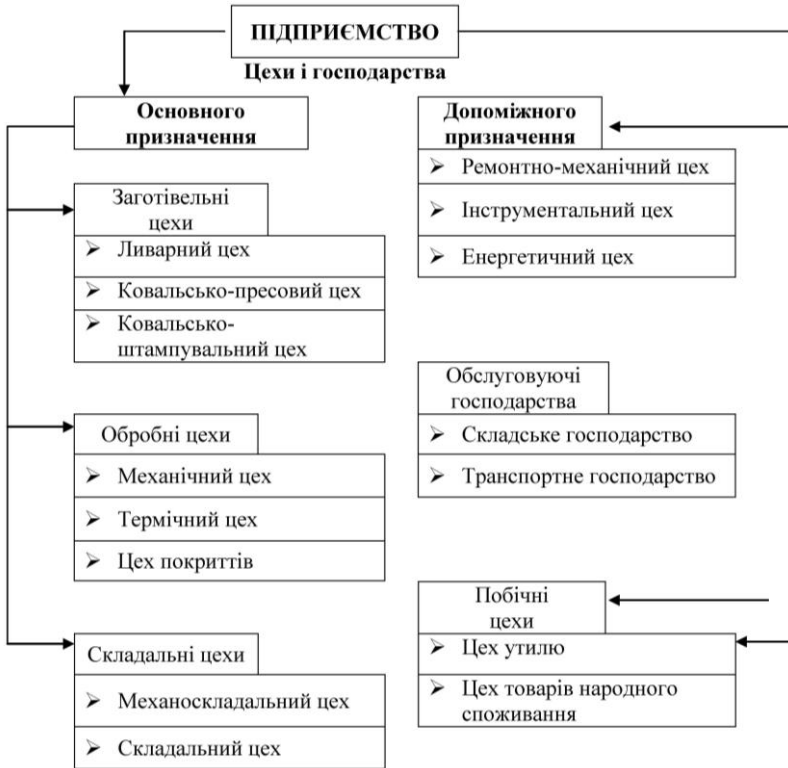

Рис. 1.1. Виробнича структура машинобудівного підприємства

Існує декілька принципів класифікації виробничої структури.

1. Залежно від підрозділу, діяльність якого покладено в основу виробничої структури, розрізняють цехову, безцехову, корпусну та комбінатську виробничі структури.

У цеховій структурі виробничим підрозділом є цех, тобто адміністративно відокремлена частина підприємства (яка інколи має певну територіальну автономію), де виконується певний комплекс робіт відповідно до внутрішньозаводської спеціалізації. За характером своєї діяльності цехи поділяються на основні, допоміжні, обслуговуючі та побічні (рис. 1.1).

Основні цехи виготовляють продукцію, призначену для реалізації на сторону, тобто продукцію, що визначає профіль і спеціалізацію підприємства.

Допоміжні цехи виготовляють продукцію, що використовується для забезпечення внутрішніх потреб підприємства.

Обслуговуючі цехи та господарства забезпечують необхідні умови для нормального перебігу основних і допоміжних виробничих процесів.

Побічні цехи займаються утилізацією, переробкою та виготовленням продукції з відходів основного виробництва.

У структурі деяких підприємств існують експериментальні (дослідні) цехи, які займаються підготовкою і випробуванням нових виробів, розробленням нових технологій, проведенням різноманітних експериментальних робіт.

На невеликих підприємствах із відносно простими виробничими процесами застосовується безцехова виробнича структура. Основою її побудови є виробнича дільниця – сукупність матеріально відокремлених робочих місць, на яких виконуються технологічно однорідні роботи або виготовляється однотипна продукція.

На великих підприємствах кілька однотипних цехів можуть бути об'єднані в корпуси, які є основним виробничим підрозділом підприємства. Така виробнича структура дістала назву корпусної.

2. За формою спеціалізації основних цехів розрізняють технологічну, предметну та змішану виробничу структуру.

За технологічною ознакою виробничої структури є спеціалізація цехів на виконанні певної частини технологічного процесу або окремої стадії виробничого процесу (ливарні, термічні, складальні цехи машинобудівного підприємства).

Ознакою предметної структури є спеціалізація цехів на виготовленні певного виробу чи групи однотипних виробів, вузлів, деталей із використанням різноманітних технологічних процесів та операцій у цеху (цех двигунів, кузовів, задніх мостів на автозаводі).

Переважає ж більшість підприємства використовують змішану виробничу структуру, коли частину цехів спеціалізовано технологічно, а решту – предметно.

3. Залежно від наявності основних і допоміжних процесів розрізняють підприємства з комплексною й спеціалізованою структурами виробництва. Підприємства з комплексною виробничою структурою мають усю сукупність основних та допоміжних цехів, а за спеціалізованою – лише частину. Останній тип підприємств зі спеціалізованою структурою поділяють на:

- підприємства складального типу, які випускають продукцію з деталей, вузлів та агрегатів, що виготовляються на інших підприємствах;
- підприємства заготівельного типу, що спеціалізуються на виробництві заготовок;
- підприємства, спеціалізовані на виробництві окремих деталей.

Загальна структура

Загальну структуру підприємства утворює сукупність усіх виробничих, невиробничих та управлінських підрозділів підприємства. Типову загальну структуру промислового підприємства зображено на рис. 1.2.

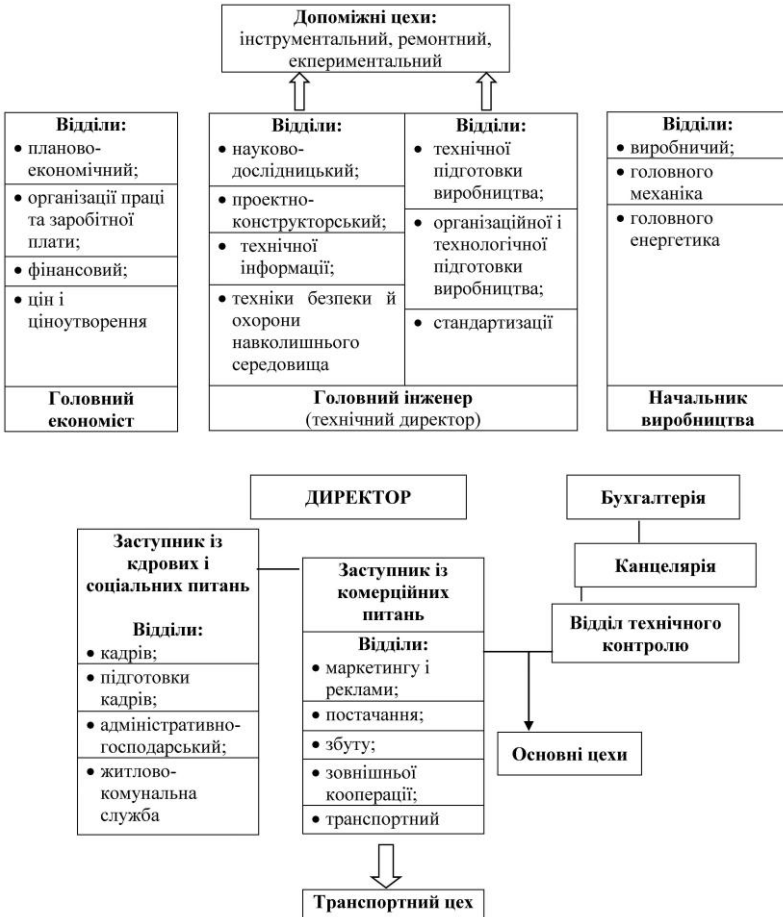

Рис. 1.2. Загальна структура машинобудівного підприємства

Підприємство очолює директор. Він здійснює керівництво виробництвом у цілому, тобто репрезентує підприємство в будь-яких організаціях, розпоряджається в межах чинного законодавства його майном, укладає договори, відкриває в банках розрахункові рахунки тощо.

Головний інженер є першим заступником директора (технічним директором). Він керує науково-дослідними та експериментальними роботами, безпосередньо відповідає за організацію робіт і результати вдосконалення техніки, технології й організації виробництва. До його обов'язків входять також технічна підготовка та обслуговування виробництва, розроблення і втілення заходів для підвищення якості продукції й дотримання технологічної дисципліни.

Економічну службу на підприємстві очолює головний економіст (заступник директора питань економіки). Він відповідає за організацію планової роботи на підприємстві. Підпорядковані йому відділи здійснюють контроль за виконанням планових завдань, проводять аналіз діяльності підприємства. У його компетенції є також питання фінансів, організації праці та заробітної плати.

Головне завдання начальника виробництва (заступника директора з виробництва) – це виконання виробничих планів підприємства. Для цього підпорядкований йому виробничий відділ розробляє оперативні плани випуску продукції для кожного цеху, забезпечує ритмічну роботу з їхнього виконання. Начальник виробництва і виробничий відділ здійснюють контроль та регулювання перебігу виробничого процесу.

Маркетингові функції вивчення попиту, ринків збуту, організацію й здійснення реклами, просування товарів і продукції, а також матеріально-технічне забезпечення виробництва покладено на заступника директора з комерційних питань та підпорядковані йому відділи (рис. 1.2)

Заступник директора з кадрових і соціальних питань відповідає за реалізацію кадрової політики підприємства, підвищення професійного рівня та якості персоналу підприємства.

Кілька підрозділів апарату управління підприємства підпорядковано безпосередньо директору (рис. 1.2) Облік виробництва, контроль за фінансовою документацією, складання балансу, розрахунки з робітниками, зовнішніми партнерами здійснюють бухгалтерія та фінансовий відділ. Функції контролю якості, запобігання браку, розроблення і впровадження систем управління якістю покладено на відділ технічного контролю, який зазвичай підпорядкований директору.

Директорові підприємства також підпорядковані начальники цехів (інколи вони підпорядковані або головному інженеру, або заступнику директора з виробництва). Начальники цехів здійснюють технічне і господарське керівництво відповідним цехом. Начальнику цехів

підпорядковані його заступники, майстри, начальники змін, дільниць та інші лінійні робітники апарату управління.

У сучасних умовах при організації виробничої діяльності підприємства постійно необхідно розв'язувати наступні завдання:

- зменшувати час запуску у виробництво нової продукції;
- створювати гнучкі виробничі системи, що швидко реагують на будь-яку зміну попиту споживачів;
- здійснювати пошук, розробляти і впроваджувати у виробництво нові технологічні та організаційно-виробничі процеси;
- швидко досягати високої якості продукції і зберігати її на найвищому рівні;
- забезпечувати високий рівень організації праці;
- чітко дотримуватися вимог та обмежень, що пов'язані з екологією, соціальних і етичних норм чинного законодавства;
- розв'язувати інші питання, які пов'язані з інноваційним розвитком підприємства, створенням нової продукції, всебічним підвищенням ефективності організації виробничої діяльності підприємства та його конкурентоспроможності.

1.2. Економічний аналіз як функція менеджменту

Економічний аналіз – прикладна наука. Роль економічного аналізу впливає з його місця в менеджменті.

По-перше, на сучасному етапі розвитку менеджменту загально-визнаючою є необхідність постійного виконання його основних (загальних) функцій: планування, організації, мотивації та контролю, кожна з яких має ряд підфункцій. Економічний аналіз є найважливішою підфункцією контролю, оскільки саме аналіз забезпечує циклічне та безперервне виконання загальних функцій менеджменту.

По-друге, аналіз, внаслідок його складності та великої трудомісткості, відокремлюється як окрема функція у менеджменті і стає спеціалізованою управлінською роботою. В ринкових умовах значення конкретної аналітичної функції підсилюється внаслідок: підвищення самостійності та відповідальності суб'єктів господарювання за результати економічної діяльності; необхідності постійного спостереження та оцінки стану конкурентного середовища; пошуків резервів ресурсозбереження, диверсифікації діяльності, підвищення конкурентоспроможності продукції та ефективності використання економічного потенціалу та ін.

По-третє, на основі результатів економічного аналізу науково обґрунтовуються стратегічні, поточні та оперативні управлінські рішення щодо подальшого функціонування й розвитку суб'єкта господарювання, які є результатом діяльності управлінців. Аналітична ж підтримка управлінських рішень міститься у виконанні аналітичної функції на кожному з етапів технології управлінських рішень, зміст якої залежить від сутності, масштабів і значення конкретного рішення. Основні правила аналітичної підтримки управлінських рішень наступні:

- урахування вимог споживачів продукції (робіт, послуг);
- аналіз та оцінка інформації для управлінських рішень;
- визначення та урахування протиріч з наступним їхнім послабленням або усуненням;
- безперервність аналітичної підтримки управлінських рішень;
- відповідність управлінських рішень стратегічним цілям;
- урахування та оцінка ризиків;
- інтеграція технології управлінських рішень в автоматизовану систему управління;
- оцінка фактичної ефективності управлінського рішення після його впровадження.

Крім того, аналітичній оцінці підлягають якість виконання усіх основних і конкретних функцій та підфункцій менеджменту (наприклад, аналіз планування, аналіз програмного забезпечення, аналіз організаційного рівня виробництва, аналіз стимулювання праці, аналіз ефективності контролю та ін.) з метою їхнього подальшого поліпшення та підвищення ефективності виконання кожної з них та управлінської діяльності взагалі.

1.3. Зміст економічного аналізу

Економічний аналіз як наука – це система спеціальних знань про стан господарської діяльності та чинники, які його зумовлюють. Суттєвість економічної діяльності на тому чи іншому рівні управління визначають господарські процеси, які складаються із сукупності господарських фактів, явищ та ситуацій.

Ця система знань містить дослідження економічних процесів у взаємозв'язку та взаємозумовленості й оцінку їх з позицій інтересів усіх учасників ринкових відносин. Загальну схему змісту економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання наведено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Зміст економічного аналізу діяльності машинобудівного підприємства

Розкриття тенденцій і пропорцій господарського розвитку з виявленням та оцінкою внутрішньогосподарських резервів, наукове обґрунтування бізнес-планів та об'єктивна оцінка їхнього виконання, виявлення позитивних і негативних факторів та кількісне вимірювання їхнього впливу на ефективність діяльності – це призначення та зміст внутрішнього економічного аналізу.

Важливе місце в економічному аналізі посідають виробничі витрати машинобудівного підприємства, які досліджуються з різних сторін. Спочатку вони розглядаються як необхідний елемент ведення операційної діяльності і складова ціни на продукцію, потім з позиції їхньої доцільності через дослідження ефективності використання ресурсів, які в остаточному випадку визнаються витратами виробництва, і вже наприкінці розглядаються їхні безпосередні склад і структура та вплив на прибуток підприємства.

Фінансовий аналіз як складова частина економічного аналізу умовно поділяються на внутрішній, який проводиться за даними, що становлять комерційну таємницю підприємства, і зовнішній, який проводиться за даними публічної фінансової звітності підприємства. Слід відзначити, що зовнішній фінансовий аналіз проводиться як безпосередньо самим підприємством, так і кредиторами, податковими органами, акціонерами, аудиторськими і консалтинговими фірмами, аналітичними центрами, постачальниками, інвесторами, комерційними банками та ін.

У внутрішньому економічному аналізі важливе місце посідають, крім того, маркетингові дослідження (аналіз вимог до товару, аналіз фірмової структури ринку, аналіз стану конкурентів, виявлення і аналіз витрат на виробництво та просування продукції, порівняльний аналіз альтернативних програм маркетингу та ін.).

Слід зазначити, що фінансові результати та фінансовий стан підприємства зумовлюються, головним чином, результатами його виробничої діяльності.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає сутність економічного аналізу та аналізу господарчої діяльності? Чим зумовлено особливості аналізу господарської діяльності машинобудівного підприємства?
2. Яку роль відіграє економічний аналіз в управлінні підприємством?
3. У чому полягає зв'язок економічного аналізу з конкретними функціями менеджменту та їхніми підфункціями?

4. Чим зумовлено необхідність комп'ютеризації економічного аналізу?

5. Які особливості характерні для зовнішнього і внутрішнього аналізу діяльності машинобудівного підприємства?

6. Як проявляються прямі й зворотні взаємозв'язки економічного аналізу, стратегічного менеджменту і бізнес-планування?

7. Охарактеризуйте економічний аналіз як дійовий засіб впливу на стан об'єкта і суб'єкта управління соціально-економічними системами: машинобудівним підприємством, корпорацією, регіоном, галуззю.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

2.1. Поняття та роль категорій економічного аналізу

Теорія та метод економічного аналізу як науки та навчальної дисципліни відображаються в її категоріях, тобто поняттях, характерних для цієї науки, що розкривають її зміст.

Під категорією (від грецької *kategoria* – висловлення, обвинувачення, ознака) розуміють загальне поняття, що відображає найбільш істотні зв'язки й відносини реальної дійсності й пізнання. Зокрема, категорія економічного аналізу – це загальне фундаментальне поняття, яке відображає найбільш суттєві, закономірні зв'язки та відносини в господарській діяльності. Кожна категорія підлягає окремому дослідженню, але в невідривному зв'язку з іншими категоріями. Категорії економічного аналізу визначаються, коригуються, удосконалюються та розвиваються економічною теорією та теорією економічного аналізу на підставі загальних філософських категорій та стану розвитку соціально-економічних систем. Разом з тим, практичне виконання економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання потребує ґрунтовних знань практично з усіх загальнонаукових, професійно-орієнтованих та спеціальних дисциплін внаслідок щільного зв'язку з ними, оскільки економічний аналіз базується саме на них. Тому для вивчення економічного аналізу необхідні знання та використання категорій як економічного аналізу, так і загальних економічних дисциплін.

Перелік та сутність деяких категорій економічного аналізу в ринкових умовах і в перехідний до них період потребує їхнього коригування за формою та змістом у зв'язку з постійною зміною умов діяльності суб'єктів господарювання, розширенням видів діяльності, підвищенням самостійності, відповідальності та ін. Наприклад, поява нових учасників (засновників, власників) підприємств викликає необхідність урахування їхніх інтересів при постановці цілей економічного аналізу, вирішенні аналітичних задач, виборі методів економічного аналізу. При цьому глобалізація економічних відносин вимагає обґрунтування інтеграційних процесів на підприємствах.

Наукові поняття або категорії економічного аналізу сформувалися в ході розвитку науки. Вони визначають дефініцію та відповідають на

запитання: що це таке? Яке логічне визначення понять? У чому зміст поняття та його відмінні ознаки?

На сьогодні специфічними категоріями економічного аналізу, які несуть його основне змістовне навантаження, є:

- аналіз і синтез;
- предмет, об'єкт і суб'єкт економічного аналізу;
- аналітичні показники;
- умови й фактори діяльності;
- причини зміни показників та резерви підвищення ефективності діяльності;
- цілі та задачі економічного аналізу;
- його види, принципи, методологія, методика та метод;
- інформація та організація економічного аналізу.

2.2. Об'єкт, предмет та суб'єкт економічного аналізу

Як і кожна наука, економічний аналіз має свої об'єкт та предмет дослідження.

Під об'єктом дослідження в економічному аналізі розуміють об'єктивну реальність, а також діючі суб'єкти господарювання та їхні об'єднання, які функціонують у сферах виробництва та послуг. У машинобудуванні об'єктами економічного аналізу є машинобудівне підприємство.

Предметом дослідження в економічному аналізі є суттєва сторона (функціонування об'єкта, а саме – проблеми економічної діяльності суб'єктів господарювання та їхніх об'єднань на усіх стадіях їхнього миттєвого циклу: виникнення, становлення, розвиток, а також банкрутство, – та результати їхньої діяльності, що формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів та відображаються через систему показників фінансово-господарської діяльності. Використання та вивчення стану і динаміки зміни техніко-економічних показників та факторів, що на них впливають, дозволяють: встановлювати тенденції економічного розвитку; обґрунтовувати управлінські рішення; контролювати виконання встановлених завдань (регламенту, стандартів, бізнес-планів, норм, нормативів); вимірювати й оцінювати розмір резервів підвищення ефективності господарської діяльності; розробляти конкретні заходи щодо мобілізації визначених резервів та оцінювати фактичну ефективність впроваджених управлінських рішень.

Факторами діяльності є об'єктивні та суб'єктивні чинники, які завдають суттєвий вплив на фінансово-господарський стан суб'єктів господарювання та їхніх об'єднань. Фактори діяльності умовно поділяють на дві групи: об'єктивні фактори, які відображають вплив економічних законів та зовнішнього середовища; та суб'єктивні фактори які відображають стан внутрішніх умов функціонування суб'єкта господарювання і залежать від його економічного потенціалу.

Термін «умови діяльності» за змістом ширше терміна «фактори» і передбачає, на відміну від «факторів», тільки якісну оцінку. Умови – це об'єктивні обставини, від яких залежать результати діяльності. Сучасними умовами впливу на діяльність машинобудівного підприємства є: глобалізація світової економіки, яка викликає інтеграційні процеси та впливає на зовнішньоекономічну діяльність підприємства; трансформація до ринкових умов функціонування. Крім того, перехід від індустріальної до постіндустріальної ери вимагає від машинобудівних підприємств використовувати інформаційні технології в управлінні, розширювати сферу послуг, диверсифікувати виробництво. Фактори деталізують конкретну умову, їхній вплив підлягає не тільки якісній, а й кількісній аналітичній оцінці.

Під резервами діяльності суб'єкта господарювання розуміється невикористана з будь-яких причин частина його ресурсів (матеріальних, технічних, технологічних, трудових, паливно-енергетичних, фінансових, земельних, інформаційних).

Причини – це обставини, що зумовлені іншими господарськими явищами чи процесами. Вони деталізують фактори діяльності. У більшості методичних джерел економічного аналізу ототожнюються категорії причини та фактори внаслідок їхнього щільного зв'язку, але слід враховувати, що фактор потребує обов'язкового кількісного вимірювання його впливу на зміну будь-якого узагальнюючого показника діяльності суб'єкта господарювання, а причина має якісну природу і тільки пояснює характер впливу фактора.

Зміст предмета економічного аналізу визначає його взаємозв'язки з іншими категоріями – об'єктом, суб'єктом, принципами та ін. Сукупність знань про предмет та його зв'язки утворює систему, а в подальшому – теорію та шляхи оновлення цих знань.

Теорія економічного аналізу – це логічне узагальнення практичного досвіду, втіленого в основних ідеях – поняттях про предмет, що досліджується з використанням інформації.

Інформація (від латинського *informare* – зображати, складати поняття про будь-що) – знання про оточуючий світ та процеси, які протікають у ньому, що сприймаються інформаційними системами в

ході життєдіяльності та роботи. Економічний аналіз базується на системі економічної інформації, яка є предметом праці управлінського персоналу, в тому числі аналітиків.

Економічна інформація – це сукупність знань про економічну діяльність суб'єкта господарювання. Вона може бути внутрішньою і зовнішньою. До внутрішньої інформації належить облікова, позаоблікова, планово-нормативна, дослідницька, а також дані внутрішніх стандартів підприємства, а до зовнішньої – економічна, ділова, соціальна, екологічна; галузеві, регіональні, державні, світові стандарти; макроекономічні показники та інша інформація про стан зовнішнього середовища. Від достовірності та повноти економічної інформації залежить якість управлінських рішень: аналітичних, стратегічних, планових та ін. Таким чином, предмет економічного аналізу потребує інформації, за допомогою якої характеризується стан об'єкта економічного аналізу та зовнішнього середовища й результати господарчої діяльності. Слід пам'ятати, що об'єкт економічного аналізу та середовище, яке впливає на нього, динамічні та мінливі й тому постійно вимагають нової інформації.

Якщо предмет економічного аналізу відповідає на запитання – «що досліджується?», а об'єкт економічного аналізу конкретизує рівень управління, діяльність якого підлягає аналізу (підприємство, його структурні підрозділи; об'єднання суб'єктів господарювання та інше), то суб'єкт аналізу встановлює того, хто виконує економічний аналіз.

При розгляданні сутності категорії – суб'єкт економічного аналізу необхідно враховувати наступне.

По-перше, суб'єкт господарювання як складна соціально-економічна система включає з позицій теорії менеджменту дві взаємопов'язані підсистеми: підсистему, що управляє (суб'єкт управління) та підсистему, якою управляють (об'єкт управління). По-друге, на підставі визначення об'єкта економічного аналізу як суб'єкта господарювання, не слід змішувати поняття: суб'єкт управління (управлінський персонал); суб'єкт господарювання (об'єкт економічного аналізу); суб'єкт економічного аналізу (аналітик).

Суб'єктом економічного аналізу є його виконавець. Враховуючи складність, велику трудомісткість економічного аналізу та необхідність розглядання результатів господарчої діяльності з позицій різних користувачів аналітичної інформації, економічний аналіз проводиться різними його суб'єктами (виконавцями). Внутрішній аналіз проводиться такими суб'єктами управління підприємства (об'єднання): службою економічного аналізу, планово-економічним відділом, відділом маркетингу та ін. Зовнішній аналіз – зовнішніми

незалежними суб'єктами економічного аналізу: аудиторськими фірмами, податковою адміністрацією, банками, фінансовими органами, акціонерами, інвесторами, постачальниками та ін. При цьому суб'єкт управління підприємством виконує і зовнішній (попередній), і внутрішній аналіз своєї діяльності, що свідчить про нерозривні щільні прямі і зворотні зв'язки між внутрішнім та зовнішнім аналізом.

Організація аналітичної роботи як категорія економічного аналізу – це сукупність заходів, спрямованих на якісне, повне та своєчасне виконання функцій менеджменту взагалі та його підфункції – економічного аналізу. Організація аналітичної роботи складається з: проектування та удосконалення аналітичних процесів, організації праці аналітиків, оптимального розподілу аналітичних функцій, удосконалення методичного та інформаційного забезпечення аналітичної роботи та аналізу існуючого і майбутнього стану його зовнішнього середовища.

2.3. Мета і задачі економічного аналізу

Особливості предмета економічного аналізу також враховуються при визначенні та вирішенні задач економічного аналізу, що впливають з його цілей. Мета економічного аналізу тісно пов'язана з метою функціонування суб'єкта господарювання – максимізацією прибутку та вартості майна. Згідно з цим, мета економічного аналізу в умовах машинобудівного підприємства (об'єднання) полягає у виявленні та подальшому використанні резервів підвищення ефективності його діяльності для подальшого використання резервів.

Мета економічного аналізу конкретно виражається в його задачах. Вона досягається поетапно, послідовно, за допомогою вирішення комплексу взаємопов'язаних аналітичних задач. Аналітичні задачі деталізують мету аналізу, відображають її складові частини. Задачі визначаються суб'єктом економічного аналізу залежно від стану зовнішнього середовища, предмета та об'єкта економічного аналізу.

Найважливішими класичними задачами економічного аналізу є наступні.

1. Оцінка стану зовнішнього середовища: економічної ситуації у країні, галузі, регіоні, на ринках та ін.
2. Оцінка напруженості, обґрунтованості, якості встановлених завдань: стандартів; бізнес-планів; норм; нормативів.
3. Оцінка реальності, обґрунтованості та оптимальності управлінських рішень.

4. Об'єктивна, всебічна оцінка виконання встановлених завдань (планів, стандартів, норм, нормативів) підприємством та його структурними підрозділами. Оцінка внеску структурних підрозділів у загальні результати діяльності машинобудівного підприємства (об'єднання).

5. Дослідження динаміки показників діяльності для виявлення й оцінки тенденцій економічного розвитку та їхньої циклічності.

6. Визначення відхилення фактично досягнутого рівня показників відносно встановлених завдань та звітних показників попередніх періодів (у тому числі базових).

7. Виявлення та кількісна оцінка впливу окремих факторів на оціночні й узагальнюючі показники діяльності.

8. З'ясування причин, що зумовлюють вплив кожного з показників-факторів (фактори другого, третього і т. д. порядку або факторів, кількісне вимірювання яких неможливе), наприклад, впливу неорганізованих джерел забруднення на умови праці.

9. Контроль за здійсненням вимог господарського (між структурними підрозділами підприємства та цеху) й комерційного (з іншими підприємствами) розрахунків.

10. Виявлення, вивчення, оцінка та розповсюдження передового вітчизняного та світового досвіду економічної діяльності аналогічних машинобудівних підприємств (об'єднань), у першу чергу – конкурентів.

11. Визначення та вимірювання внутрішніх і зовнішніх резервів діяльності (невикористаних можливостей виконання бізнес-планів, покращення показників діяльності, удосконалення машинобудівного виробництва та ін.).

12. Розробка конкретних заходів, спрямованих на: підвищення конкурентоспроможності продукції, усунення порушень виробничого ритму, недоліків, втрачених можливостей, втрат та збитків; використання досягнень науково-технічного прогресу, науки та передового досвіду для мобілізації виявлених резервів підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства (об'єднання).

13. Контроль за ходом впровадження заходів, спрямованих на реалізацію резервів поліпшення результатів операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що поява нових явищ та процесів, багатогранність господарських ситуацій, ймовірний характер економічних процесів, коригування цілі аналізу та інше розширюють перелік задач економічного аналізу.

Незалежні оцінки ліквідності, платоспроможності, ділової активності, ефективності діяльності машинобудівного підприємства-емітента є задачами зовнішнього економічного аналізу для досягнення мети цього аналізу – оцінки інвестиційної привабливості акціонерного товариства, оцінки кредитоспроможності позичальника.

Економічний аналіз у рамках аудиту проводиться з метою об'єктивної, незалежної оцінки достовірності звітності та фінансового стану машинобудівного підприємства. Для досягнення цієї мети в зовнішньому економічному аналізі вирішуються аналітичні задачі: встановлення суттєвості і змісту ділової активності клієнта; виявлення можливих передбачених, навмисних помилок і пропусків у звітності клієнта; оцінка використання ресурсів; оцінка фінансового стану, можливостей функціонування, перспектив розвитку. Останні задачі зовнішнього економічного аналізу, який проводить аудиторська фірма, особливо актуальні при виконанні робіт, які супутні аудиту.

2.4. Принципи економічного аналізу

Принципи економічного аналізу регулюють процедурну сторону його методології разом із складовою її частиною – методикою. Принцип – головне вихідне положення теорії; правило, вимога, яких слід дотримуватися в будь-якій сфері діяльності. В аналітичній роботі необхідно дотримуватися системи принципів, яка утворюється з огляду на місце економічного аналізу в системі менеджменту підприємства. До системи принципів економічного аналізу належать чотири групи: загальнонаукові принципи; основні (загальні) принципи менеджменту; часткові принципи контролю; специфічні принципи економічного аналізу.

1. Загальнонаукових принципів, розроблених філософією, прийнято дотримуватись при здійсненні будь-якої суспільної діяльності, в тому числі й при виконанні головного її виду – економічної діяльності. До цієї групи принципів належать такі.

1.1. Принцип науковості, сутність якого полягає у впровадженні в господарську діяльність досягнень науково-технічного прогресу та передового практичного досвіду незалежно від місця їхньої розробки або використання (країни, галузі, регіону, підприємства) чи часу. Без їхнього використання неможливе досягнення конкурентоспроможності металопродукції.

1.2. Принцип поєднання аналізу і синтезу.

1.3. Принцип безперервного розвитку системи. Стосовно економічного аналізу його прояв визначається в необхідності оцінки

діяльності машинобудівних підприємств не тільки в статичі за визначений конкретний період (рік, квартал, місяць, декаду, добу, зміну), а й у динаміці за декілька років (трендовий аналіз). Крім того, у стратегічному аналізі необхідно прогнозувати майбутній стан.

1.4. Принципу зв'язку якісної та кількісної оцінки слід, у першу чергу, дотримуватися під час аналізу результатів операційної діяльності. Він вимагає розробки, удосконалення та використання системи показників для оцінки обсягів (виробництва продукції, ресурсів та ін.), якості й конкурентоспроможності продукції, персоналу, підприємства та ін.

2. До групи основних (загальних) принципів менеджменту належать:

2.1. Принцип єдиначальності, який вимагає одержання аналітиком наказів тільки від одного безпосереднього керівника.

2.2. Принцип розподілу обов'язків реалізується в умовах спеціалізації аналітичної роботи (наприклад: відділ маркетингу досліджує ринкові параметри; планово-економічний відділ координує та здійснює методичне забезпечення аналітичної роботи, виконує аналіз виробництва й собівартості продукції, загальних показників діяльності та ін.; фінансовий відділ аналізує фінансові результати, фінансовий стан та його стійкість, джерела формування і розподіл прибутку, грошові потоки).

2.3. Принцип оптимального числа рівнів проявляється при проектуванні та удосконаленні організаційних структур управління підприємством та його окремих підрозділів, результати діяльності яких оцінюються.

2.4. Принцип централізації діє при визначенні суб'єкта економічного аналізу, наприклад, керуючись цим принципом, встановлено, що аналіз ринку виконується не на рівні цехів, а відділом маркетингу підприємства або холдинговою компанією для декількох суб'єктів господарювання.

2.5. Принцип єдності первинної інформації необхідний для узагальнення результатів аналізу. Ця єдність зумовлена взаємозв'язком структурних елементів об'єкта та предмета аналізу й необхідна для здобуття поетапних, проміжних, узагальнюючих та оціночних аналітичних результатів.

2.6. Принцип зацікавленості аналітиків у повному, якісному, своєчасному або оперативному, глибокому та об'єктивному аналізі потребує вивчення, формування та підтримки в них мотивів до сумлінної праці, що буде сприяти розвитку корпоративного духу та аналітичної культури в аналітиків.

3. Зважаючи на те, що аналіз є функцією контролю, слід дотримуватися в аналітичній роботі й часткових принципів контролю, до яких належать: всебічність, безперервність, масовість, гласність, дієвість (активність), справедливість, законність.

4. Четверту групу принципів економічного аналізу складають специфічні принципи економічного аналізу, яких повинні дотримуватися усі аналітики, аудитори та інші суб'єкти, які безпосередньо виконують економічний аналіз. До специфічних принципів економічного аналізу належать наступні.

4.1. Принцип орієнтації на суспільні інтереси. Наприклад, якщо комерційний банк аналізує кредитоспроможність підприємства-кредитора, то цей банк повинен орієнтуватися на суспільну значущість того виду діяльності, який кредитується, а не на чисто комерційні характеристики. Цей принцип почав своє існування з ініціативи японських банків у повоєнні часи: для підйому національної економіки вони знижували на порядок ставки кредитування для своїх вітчизняних виробників. Асоціація банків висунула вимогу до банкірів Японії купувати тільки японські товари. За недотримання цього принципу банкірів вилучали з цієї асоціації.

4.2. Принцип головного ланцюга (елемента) потребує виділити основну проблему або елемент, які займають істотну питому вагу у структурі будь-якого явища або процесу, і з неї починати аналіз та шукати резерви поліпшення стану цих явищ, процесів або результатів діяльності. Наприклад, матеріальні витрати в собівартості продукції займають вагому частку і тому потребують першочергового дослідження, оптимізації та поліпшення умов їхнього використання. При аналізі інвестиційної діяльності особливу увагу необхідно приділити інноваційним процесам. Під час аналізу виробничого потенціалу підприємства важлива роль надається визначенню резервів усунення «вузьких місць» виробництва, які не дозволяють використовувати потенційні можливості основних агрегатів.

4.3. Принцип оперативності проведення аналізу й використання його висновків та пропозицій щодо усунення негативних причин забезпечує швидке, невідкладне зниження непродуктивних втрат та збитків, понесених від порушень виробничого ритму, позаурочних робіт, браку продукції та ін.

4.4. Принцип комплексного, системного підходу до економічного аналізу визначається, з одного боку різноманітністю видів діяльності машинобудівного підприємства та видів процесів, пов'язаних між собою потоками виробництва, а з іншого боку, – особливістю об'єкта економічного аналізу як складної соціально-економічної системи.

Зміна стану лише одного елемента через систему зв'язків викликає зміну стану об'єкта аналізу в цілому, що відображається через систему економічних показників діяльності.

4.5. Принцип єдності індуктивного методу пізнання, який полягає в отриманні логічних умовиводів від одиничного випадку, явища або процесу до загального висновку, від окремих фактів – до узагальнення, та дедуктивного методу пізнання, який базується на загальних закономірностях для отримання одиничного висновку. Наприклад, узявши за основу правило індукції, при виконанні аналізу впливу існуючої податкової системи України на економіку конкретного підприємства, що здійснює певну економічну діяльність в окремій галузі, підтвердивши це досвідом інших підприємств та галузей, суб'єкти аналізу роблять висновок про негативну оцінку податкової системи та необхідність її реформування. Дедукція базується на дослідженні змін у податковій системі країни та їхнього впливу на стан окремого підприємства та галузі. Наприклад, пільги з неоподатованої частини прибутку, яка використана на технічний розвиток, надані у свій час підприємствам, підтвердили ефективність цього економічного експерименту.

4.6. Принцип історизму потребує проводити дослідження предмета та об'єкта економічного аналізу за тривалий період часу. Це важливо не тільки для об'єктивної оцінки тенденцій минулого, але потрібно й для прогнозу оцінки показників діяльності у стратегічному економічному аналізі. Наприклад, попередній досвід умов функціонування міні-заводів у вітчизняній практиці дозволить уникнути помилок, скористатися її позитивними результатами, виявити проблеми та шляхи їхнього вирішення в малому бізнесі минулими поколіннями. Це дасть можливість зберегти час та ресурси в майбутньому.

4.7. Принцип виявлення суперечностей у господарській практиці та способів їхнього усунення реалізується в задачах економічного аналізу: виявляються причини виникнення цих суперечностей та розробляються конкретні заходи щодо їхньої ліквідації шляхом компромісного вирішення учасниками загальних проблем. Наприклад, виробничий відділ машинобудівного підприємства зацікавлений збільшити, особливо в осінньо-зимовий період, запаси основних матеріалів з метою запобігання порушень виробничого ритму у випадку невиконання зобов'язань постачальниками. Фінансовий відділ вимагає зменшити запаси для поліпшення показників обігу. Це протиріччя усувається завдяки вирішенню аналітичної задачі оптимізації величини виробничих запасів.

4.8. Принцип безперервності аналітичної роботи викликаний різноманітністю характеру машинобудівного виробництва. Ймовірний вплив мінливого зовнішнього середовища через чинники декількох рівнів потребує поєднання цього принципу з принципом гнучкості деяких методичних положень оцінки та формування інформаційного забезпечення (в оцінці впливу курсових різниць, коливань якості сировини, зміни циклу та ін.).

4.9. Принцип єдності аналізу та синтезу було розглянуто в п. 1.1.

4.10. Принцип комп'ютеризації актуалізувався у постіндустріальну або інформаційну, еру функціонування суб'єктів господарювання. Крім причин, наведених у класифікації видів аналізу за ознакою «рівень механізації аналітичної роботи», слід додати такі, як: розширення зв'язків, у тому числі світових; поява послуг системи Інтернет; проведення комп'ютерних торгів на біржах; різке зростання обсягу інформаційного забезпечення економічного аналізу, необхідність його оновлення, підготовки, переробки; розширення часового горизонту (наприклад, для оцінки стійкості фінансового стану суб'єкта господарювання стало можливим використання накопиченої інформації про його стан за багато років).

Принципи економічного аналізу покладені в основу методології і методики економічного аналізу. Слід зазначити, що принципи економічного аналізу сформувалися зі способів (прийомів, методів) економічного аналізу, які постійно та впродовж довгого часу використовувалися на всіх підприємствах будь-яких галузей національної економіки на всіх рівнях управління. В цьому міститься прямий зв'язок принципів з методами економічного аналізу. Зворотний зв'язок проявляється, коли предмет або об'єкт економічного аналізу втрачає, свою роль або зникає, як, наприклад, свого часу стали неактуальними бартерні розрахунки. В такому випадку, в умовах нерозповсюдженого використання бартеру, принципи стають методами.

2.5. Методологія, методика та метод економічного аналізу

Методологію економічного аналізу можна визначити як загальний підхід до економічного аналізу, який містить: теорію економічного аналізу (теоретичною основою економічного аналізу є економічна теорія та діалектичний матеріалізм); об'єкт і предмет економічного аналізу; його принципи та методи; класичні цілі та задачі економічного аналізу; його організаційне, методичне та інформаційне

забезпечення. Тобто методологія економічного аналізу – це синтез указаних складових частин. Задачами методології економічного аналізу є вивчення: закономірностей розвитку; способів (методів і прийомів) дослідження; взаємозв'язків у сфері господарської діяльності.

Методика економічного аналізу як складова частина його методології відображає доцільну послідовність виконання аналітичних задач і супроводжується дотриманням принципів аналізу та вибором конкретних методів аналізу щодо вирішення поставлених задач. Принцип комплексного підходу до аналізу потребує використання системи методик економічного аналізу, до якої належать: типова методика, що містить загальні підходи та положення; галузеві методики, які розробляються на основі типової та враховують специфіку конкретної галузі; окремі методики аналізу конкретних проблем (наприклад, кризових ситуацій, аналіз конкурентоспроможності продукції та ін.); методики внутрішнього користування в межах підприємства або банку.

Метод – від грецького *methodos* – дослідження. Методом економічного аналізу є спосіб вивчення стану, складу, зміни (динаміки) та взаємозв'язків господарських явищ та процесів. Метод «відповідає» на запитання – як їх вивчати та аналізувати? У методі економічного аналізу поєднуються позитивні об'єктивні закономірності з цілеспрямованістю аналітика щодо зміни, перетворення, поліпшення досвіду економічної діяльності завдяки впровадженню визначених резервів підвищення її ефективності.

На відміну від принципів економічного аналізу, яких слід дотримуватися, методи обираються і застосовуються аналітиком самостійно. Цей вибір визначається: ціллю аналізу та його задачами; характером явищ та процесів господарської діяльності машинобудівного підприємства, яке досліджується; видом економічного аналізу; умовами виконання та часом на його проведення; наявними засобами; кваліфікацією аналітика та ін. При цьому принцип комплексного підходу до економічного аналізу потребує системного використання методів економічного аналізу.

Запитання для перевірки знань

1. На яких принципах базується економічний аналіз діяльності машинобудівного підприємства (об'єднання)? В чому полягає сутність кожного з них?
2. У чому полягають єдність і відмінність принципу і методу економічного аналізу?

3. Охарактеризуйте предмет, об'єкт, суб'єкти економічного аналізу залежно від його мети та інформаційного забезпечення.

4. Які задачі економічного аналізу вирішуються при проведенні внутрішнього та зовнішнього аналізу діяльності машинобудівного підприємства? Що є наслідком неповного вирішення їхнього комплексу або окремої задачі?

5. У чому полягають прямий та зворотний зв'язки між метою та задачами економічного аналізу?

6. У чому суть категорій економічного аналізу «фактори» та «резерви»? Як вони класифікуються для умов машинобудівного виробництва? Які задачі економічного аналізу вирішуються щодо їхньої кількісної оцінки?

7. Які задачі управління виконуються на підставі економічного аналізу діяльності машинобудівного підприємства (об'єднання) та його структурних підрозділів?

8. Охарактеризуйте методики економічного аналізу та області використання типових, галузевих та спеціальних методик. У чому полягає їхній взаємозв'язок?

9. Які особливості методології та методики економічного аналізу діяльності машинобудівного підприємства?

10. Чому в процесі економічного аналізу широко використовується статистична інформація?

11. Наведіть конкретні приклади коригування форми та змісту категорій економічного аналізу на сучасному етапі розвитку машинобудівного підприємства під впливом глобалізації, інтеграції, ІТ-технологій.

12. Класифікуйте способи економічного аналізу за різними ознаками.

13. Яке призначення понятійного апарату науки «Економічний аналіз»?

14. Обґрунтуйте конкретні приклади протиріч між учасниками ринкових відносин та способів виявлення, усунення або зменшення їхнього впливу.

РОЗДІЛ 3. ВИДИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

3.1. Класифікація видів економічного аналізу

Фінансово-господарська діяльність машинобудівних підприємств у ринкових умовах складна та багатогранна й потребує подальшої диверсифікації. Це зумовлює необхідність проведення різноманітних видів економічного аналізу при дослідженні результатів діяльності підприємств.

В основі класифікації видів економічного аналізу зосереджено функції управління, оскільки жодна з них не виконується без аналітичної оцінки стану або проблеми, яка підлягає розгляду. Класифікація видів аналізу дозволяє систематизувати їхню різноманітність; чітко визначити, окреслити місце кожного окремого виду в їхній загальній системі; полегшує вибір методів та прийомів для проведення конкретного виду аналізу. Ознаки класифікації та види економічного аналізу наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Класифікація видів економічного аналізу

Ознака групування	Вид аналізу
1	2
1. Сектор знань (підгалузь знань) відповідно до ієрархічної побудови економічного середовища національної економіки	1.1. Теорія економічного аналізу 1.2. Мегааналіз 1.3. Макроаналіз 1.4. Мезоаналіз 1.5. Мікроаналіз 1.6. Наноаналіз
2. Ціль та інформаційне забезпечення аналізу	2.1. Зовнішній аналіз 2.2. Внутрішній аналіз
3. Вид діяльності	3.1. Аналіз виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг)
4. Міра охоплення видів діяльності	4.1. Повний (комплексний) аналіз діяльності суб'єктів господарювання (об'єднань) 4.2. Тематичний аналіз 4.3. Частковий аналіз 4.4. Локальний аналіз
5. Часова ознака	5.1. Оперативний аналіз 5.2. Поточний аналіз 5.3. Ретроспективний аналіз 5.4. Перспективний (стратегічний) аналіз

Аналіз господарської діяльності

Закінчення табл. 3.1

6. Рівні управління господарством	6.1. Аналіз робочих місць 6.2. Аналіз роботи виробничих ділянок 6.3. Аналіз роботи цеху 6.4. Аналіз діяльності підприємств 6.5. Аналіз діяльності об'єднання 6.6. Аналіз результатів діяльності галузі 6.7. Аналіз результатів діяльності регіонів 6.8. Аналіз результатів економічної діяльності країни (національної економіки) та ін.
7. Ступінь охоплення об'єктів і економічних явищ та процесів	7.1. Суцільний аналіз 7.2. Вибірковий аналіз
8. Підхід до аналізу з урахуванням функцій товару та його вартості	8.1. Традиційний аналіз 8.2. Функціонально-вартісний аналіз
9. Остаточність результатів аналізу	9.1. Попередній аналіз 9.2. Остаточний аналіз
10. Можливість кількісної оцінки	10.1. Якісний аналіз 10.2. Кількісний аналіз
11. Ступінь механізації та автоматизації розрахункової аналітичної роботи	11.1. Автоматизований (ІТ-аналіз) 11.2. Механізований аналіз 11.3. Машинно-ручний аналіз 11.4. Ручний аналіз

Економічне середовище формують усі об'єкти економічного аналізу, його суб'єкти та предмет (процеси, явища) в їхніх взаємозв'язках, протиріччях і русі. Згідно з сучасними теоретичними уявленнями в цьому середовищі виділяють п'ять ієрархічних рівнів: мега- (рівень глобальної або світової економіки); макро- (рівень економіки країни); мезо- (рівень економіки регіонів і галузей); мікро- (рівень економіки підприємств та їхніх об'єднань); нано- (рівень економіки відносно діяльності підприємця – фізичної особи).

Первинною ланкою національної економіки є підприємство. Його різноманітні зв'язки (прямі та зворотні; горизонтальні та вертикальні; функціональні та координаційні та ін.) з усіма ієрархічними рівнями економічного середовища потребують сполучення єдиного теоретичного підходу щодо аналітичної оцінки їхньої діяльності та особливостей кожного з рівнів управління.

3.2. Характеристика видів економічного аналізу

Економічний аналіз як наука підрозділяється на сектори або підгалузі знань. Відокремлення за цією ознакою таких видів економічного аналізу, як: теорія економічного аналізу; мегааналіз;

макроаналіз; мезоаналіз; мікроаналіз; наноаналіз, – обґрунтовується їхнім призначенням і потребує використання взаємопов'язаних показників оцінки.

Теорія економічного аналізу розкриває зміст, задачі (або завдання), предмет, методи, принципи, методику, види забезпечення аналітичної роботи. Теорія економічного аналізу узагальнює практичний досвід аналітичної роботи для здобуття нових теоретичних знань з метою їхнього подальшого вдосконалення та застосування при виконанні аналізу економічної діяльності країни, галузей, первинних ланцюгів, якими є суб'єкти господарювання, зокрема машинобудівні підприємства, та їхні об'єднання.

У сучасних умовах глобалізації на мегарівні (або на мега-економічному рівні) проводиться мегааналіз або аналіз міжнародної економіки як складової системи взаємопов'язаних економік окремих країн, національних, міжнаціональних і наднаціональних економічних процесів і явищ.

Макроаналіз – це дослідження економіки в цілому та її найбільших складових частин. Макроаналіз охоплює діяльність підгалузей, галузей промисловості й народного господарства країни та об'єднань країн (Європейський Союз, СНД та ін.). Це зведений аналіз системи узагальнюючих показників, який дозволяє виявити тенденції й закономірності їхнього розвитку та робити прогнози на майбутнє. Необхідність його проведення диктується потребами втручання держави в економіку, тобто для її державного регулювання, а також для порівняльної оцінки досягнень національної економіки і міжнародного товариства.

Мезоаналіз – це аналіз економічної діяльності регіону та галузі національної економіки та їхніх структурних підрозділів.

Мікроаналіз проводиться на рівні машинобудівного підприємства або іншого суб'єкта господарювання (комерційного банку, страхової компанії, аудиторської фірми та ін.) та його структурних підрозділів. На основі мікроаналізу визначаються тенденції розвитку, виявляються резерви підвищення ефективності та дається порівняльна оцінка вкладу структурних підрозділів у досягнення загальних результатів діяльності підприємства або іншого суб'єкта господарювання в цілому. Важливою складовою частиною мікроаналізу є техніко-економічний аналіз, який дозволяє виявити вплив техніки, технології та організації машинобудівного виробництва на економічні показники: доходу, собівартості продукції, прибутку, рентабельності та ін. При його проведенні вивчаються питання: використання виробничих потужностей; впливу капітальних ремонтів та інших перерв у роботі

устаткування на обсяги виробництва та дохід від реалізації продукції (робіт, послуг); результатів роботи основних агрегатів на базі технічних показників, таких як: витрати сировини, матеріалів, енергії, тривалість виробничого циклу, якість матеріалів, ресурсовіддача та ін.

Наноаналіз містить оцінку діяльності підприємця, який займається власною трудовою діяльністю.

Розглянуті сучасні види аналізу за ознакою «сектор знань» мають певну внутрішню єдність, оскільки вони базуються на єдиних теоретичних положеннях економічного аналізу.

Відповідно до цілей та характеру інформаційного забезпечення проводяться внутрішній та зовнішній види аналізу. Головним джерелом інформації зовнішнього аналізу є баланс підприємства та звіт про фінансові результати, що друкуються у відкритій діловій періодиці за фінансовий рік. При проведенні внутрішнього аналізу як основна база використовуються дані матеріалів з усіх видів обліку, спеціально проведених досліджень, планова, нормативна та інша інформація.

Відносно діяльності, що підлягає оцінці, аналіз класифікується як аналіз основної операційної або виробничої діяльності, фінансової, трудової, інвестиційно-інноваційної, постачальної, збутової, екологічної, зовнішньоекономічної, соціальної та ін. У ринкових умовах досягнуто фінансових результатів діяльності, фінансовий стан та фінансова стійкість підприємства визначають можливість подальшого існування або банкрутства суб'єкта господарювання. При цьому фінансовий стан підприємства залежить від ефективності усіх видів діяльності, і, в першу чергу, – від результатів основної виробничої діяльності.

Згідно з мірою охоплення аналізом видів діяльності виділяються такі його види, як:

- повний або комплексний аналіз діяльності підприємства, цеху та ін.;
- тематичний, який охоплює певний вид діяльності; сукупність тематичних аналізів складає повний економічний аналіз;
- частковий аналіз, у рамках якого розглядається конкретна частка тематичного аналізу (наприклад, оцінка втрат від порушення виробничого ритму в аналізі основної оперативної діяльності; аналіз ліквідності, платоспроможності, ділової активності – є складовими елементами тематичного фінансового аналізу; тематичний аналіз трудових показників складається з окремих його елементів: аналізу продуктивності праці, аналізу забезпеченості трудовими ресурсами та аналізу затрат «живої праці»);

– у рамках проведення локального аналізу досліджується окрема проблема часткового аналізу (наприклад, аналіз дебіторської заборгованості за її видами, об'єктами та строками заборгованості; аналіз структури фонду заробітної плати; аналіз прихованого безробіття, плинності кадрів та ін.). Сукупність локальних аналізів складає частковий аналіз.

Класифікація за часовою ознакою відображає часові етапи управління згідно зі змістом його функцій: перспективний аналіз проводиться для порівняльної оцінки стратегій розвитку або варіантів бізнес-планів при виконанні функцій планування; поточний (річний, квартальний, місячний) – виконуються при реалізації функції контролю; оперативний (за декаду, добу, зміну) – при реалізації функції організації та при оперативному контролі виробництва; ретроспективний (за минулі періоди) проводиться для визначення тенденцій показників для обґрунтування перспектив розвитку. Його різновидом є трендовий аналіз, особливістю якого є досить великий (10 років) період часу. При аналізі трендів використовуються різноманітні масиви оброблених даних за минулий період для того, щоб знаходити та оцінювати значні зміни в розмірах показників та співвідношеннях темпів або коефіцієнтів за часом. Такий аналіз, наприклад, є основою для прогнозування прибутку, він досить поширений при оцінці грошових потоків. На підставі трендового аналізу виявляється циклічність господарських явищ і процесів та ін. Події останніх років (фінансові кризи 90-х років і сучасна світова фінансово-економічна криза) свідчать про необхідність підсилення ролі трендового аналізу для досліджень циклічності з метою розробки заходів щодо запобігання фінансово-кризових явищ.

Рівні управління, на яких знаходиться об'єкт економічного аналізу машинобудівне підприємство (об'єднання) поділяють аналіз на такі його види: аналіз робочих місць; аналіз роботи виробничих ділянок; аналіз роботи цеху; аналіз діяльності об'єднань та ін. Їхні зв'язки потребують використання єдиного методичного підходу щодо формування системи показників, узгодженості задач економічного аналізу, координації аналітичних дій його виконавців.

Не завжди є необхідність, можливість або економічна доцільність охоплювати усі явища, процеси або об'єкти аналізу, наприклад, робочі місця або види продукції. Згідно з цим виділяється вибірковий аналіз, який проводиться, наприклад, якщо для вивчення структури робочого часу аналізується робота не усіх, а декількох верстатів, бригад або цехів. Вибірковий аналіз проводиться також тоді, коли аналіз якості продукції супроводжується її руйнуванням. На відміну від

вибіркового суцільний аналіз охоплює всі об'єкти економічного аналізу та його предмети.

Згідно з підходом до аналізу функції товару та його вартості виділяють традиційний та функціонально-вартісний аналіз (ФВА). В рамках традиційного аналізуються витрати на виробництво продукції (робіт, послуг). Особливість ФВА полягає в розгляді функцій складних товарів, які вони виконують, та визначенні витрат на кожну функцію з подальшою оптимізацією і функцій, і витрат на виробництво товарів.

Практика вимагає мати результати попереднього аналізу, який виконується до завершення звітного періоду (наприклад, при складанні планів на наступний період до завершення поточного періоду або складанні попередніх звітів за квартал для внутрішнього користування до їхньої здачі в контролюючі органи, щоб оцінити можливі результати та їх поліпшити). Остаточний аналіз проводиться на основі звітності, яку складено за фактичними результатами діяльності в установлені строки.

Аналіз розподіляється на якісний та кількісний залежно від можливості дати кількісну оцінку. Якщо дати кількісну оцінку неможливо, то дається тільки якісна оцінка (наприклад, виявлення переваг та недоліків; оцінка типу «краще – гірше», «більше – менше», «зростає – зменшується»). Кількісний аналіз потребує точної числової оцінки явищ та процесів. Слід зазначити, що категорії якості і кількості нерозривно пов'язані, тому попереднє проведення якісного аналізу (поставити його ціль, визначити задачі, вибрати методи, встановити зв'язки та ін.) є обов'язковим і дає змогу провести кількісний аналіз.

Велика трудомісткість аналітичної роботи вимагає класифікувати аналіз залежно від рівня його механізації та автоматизації. У ринкових умовах потрібні аналітичні результати, що забезпечується завдяки автоматизації аналізу. Якщо на підприємстві в складі автоматизованої системи управління є підсистема «Економічний аналіз», то за ознакою ступінь або міра механізації та автоматизації такий аналіз є автоматизованим. Якщо аналіз виконується за допомогою нескладних пристроїв, наприклад калькуляторів, – це механізований аналіз. Деяка частина аналітичної роботи в певних умовах виконується комбіновано в машинно-ручному режимі. У деяких випадках аналіз виконується у так званому ручному режимі.

Запитання для перевірки знань

1. Яке призначення класифікації видів економічного аналізу?
2. Які ознаки покладено в основу систематизації економічного аналізу?

3. Які відмінні особливості оперативного, поточного, ретроспективного та перспективного економічного аналізу діяльності машинобудівного підприємства? У чому полягають зв'язки між ними?

4. Охарактеризуйте зв'язок між видами тематичного аналізу та їхню структуру. Які види тематичного аналізу є основними в комплексному аналізі, чим обґрунтовується їхня головна роль?

5. Надайте характеристику якісного та кількісного економічного аналізу діяльності машинобудівного підприємства.

6. Наведіть відмінні ознаки суцільного та вибіркового економічного аналізу. Обґрунтуйте їхні переваги та недоліки.

РОЗДІЛ 4. СИСТЕМА МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Системний підхід до вибору та застосування методів економічного аналізу

Комплексний підхід до економічного аналізу вимагає використання системи способів для дослідження господарських явищ та процесів. Як зазначалося вище, ці способи залежно від складності розподіляються на прийоми (прості способи вивчення явищ та процесів) та методи аналізу (тобто складніші способи, які є сукупністю прийомів). Систему способів дослідження господарської діяльності (рис. 4.1) складають: загальнонаукові методи (гіпотеза, наукова абстракція, аналогія, асоціація, спостереження, експеримент); загальні методи менеджменту (економічні, адміністративно-розпорядні, соціально-психологічні); специфічні методи та прийоми економічного аналізу.

На рисунку 4.1 простежуються зв'язки між способами та послідовність формування груп способів, їх значущість. Перші дві групи способів є важливими категоріями наук філософії, економічної теорії та менеджменту. Третя група способів використовується в контролі. Широке використання цих способів, тобто методів і прийомів, в економічному аналізі зумовлено його місцем у системі менеджменту як конкретної підфункції управління та основної функції контролю.

Крім указаних груп способів, можливо також виділити часткові методи контролю, до яких належать: інвентаризація, документальна перевірка, опитування, тестування та ін.

Різноманітність групи способів дослідження, віднесених до специфічних методів і прийомів економічного аналізу, потребує їхньої систематизації. Більшість авторів поділяє їх на три групи: традиційні методи і прийоми, економіко-математичні методи та методи ринкових досліджень.

До першої групи специфічних методів і прийомів економічного аналізу належать способи: порівнянь, перерахунку показників,

абсолютних та відносних величин, абсолютних та відносних відхилень, середніх величин, узагальнення, угруповання, ланцюгових підстановок, балансового та індексного методів, аналітичних таблиць, графічних методів та ін.

Рис. 4.1. Способи економічного аналізу

Другу групу способів складають економіко-математичні методи, які найбільш поширені в аналітичних дослідженнях, а саме: матричний, сіткового планування і управління, економіко-статистичні, в тому числі кореляційний, та ін.

У сучасних умовах в Україні використовуються також методи та прийоми дослідження ринку: розрахунок фінансових показників-коефіцієнтів, анкетування, експертних оцінок та ін., а також методи аудиторських перевірок.

4.2. Сутність та області використання традиційних методів і прийомів економічного аналізу

Порівняння – найбільш поширений прийом аналізу для: виявлення ступеня використання матеріальних, сировинних, паливно-енергетичних, трудових, фінансових ресурсів на різних рівнях управління; дослідження динаміки; рейтингової оцінки та ін. Області його використання наступні.

1. Для оцінки ступеня виконання завдань (плану, норми, стандарту): результати, які фактично досягнуто в роботі машинобудівного підприємства (цеху, ділянки, бригади та ін.), зіставляються з плановими показниками за той же період часу (змінa, доба, місяць, квартал, рік, 3-5 років та ін.) за моделлю 4.1:

$$O = \frac{B_{\text{звіт}}}{B_{\text{пл.}}} \cdot 100 \%, \quad (4.1)$$

де O – ступінь виконання плану або норми за будь-яким показником, %;

$B_{\text{звіт}}$ та $B_{\text{пл.}}$ – відповідно фактично досягнутий та запланований або нормативний рівень показника у вимірюванні: натуральному (шт., особи, години, кВт·г, м³ та ін.); умовно-натуральному (умовні тонни, умовне паливо); вартісному (грошові одиниці); за трудомісткістю (нормо-години, людино-години).

2. Для вивчення динаміки (зміни в часі) показників та встановлення тенденцій їхнього розвитку. З цією метою фактично досягнутий рівень показника в поточному періоді за звітом порівнюється з фактичними даними попередніх періодів часу або досягнутими в перший рік трендового ряду ($B_{\text{баз.}}$):

$$J = \frac{B_{\text{звіт}}}{B_{\text{баз.}}} \cdot 100 \% \text{ або } J = \frac{B_{\text{звіт}}}{B_{\text{баз.}}}, \quad (4.2)$$

де J – індекс або темп росту (у % або частках одиниць відповідно) показника порівняно з базовим періодом (попереднім або першим роком, кварталом, місяцем та ін.);

$B_{\text{баз.}}$ – базовий рівень показника у вимірюванні: натуральному (шт., особи, години, кВт·г, м³ та ін.); умовно-натуральному (умовні або базові тонни); вартісному (грошові одиниці); за трудомісткістю (нормо-години, людино-години).

3. Для виявлення, вивчення та узагальнення передового досвіду роботи при проведенні міжзаводського порівняльного аналізу. З цією метою порівнюються показники роботи даного підприємства (цеху, ділянки, бригади та ін.) з аналітичними показниками споріднених підприємств та їхніх підрозділів. Зокрема, цей прийом широко вживався для вивчення, висвітлення та узагальнення досвіду підприємств машинобудування під час переходу на повний госпрозрахунок. На сьогодні він проводиться для підсумкової оцінки результатів суперництва між трудовими колективами цехів машинобудівного підприємства і бригадами цеху, оцінки діяльності конкурентів, виявлення їхніх сильних та слабких сторін та визначення рейтингу підприємств, галузей, країн.

4. Для виявлення відповідності індивідуальних витрат кожного підприємства суспільно необхідним витратам, відповідності індивідуальних рентабельності продукції та рентабельності виробництва – середньогалузевим. У цьому випадку фактично досягнуті показники підприємства, організації за поточний період часу порівнюються з середньогалузевими показниками за звітним за той же період, а при рейтинговій оцінці – з даними підприємства або організації-еталона.

5. Для того, щоб визначити рівень розвитку машинобудування та окремих, підприємств серед країн світової спільноти, проводиться порівняння досягнутих узагальнених показників (метало- та матеріалоемності, якості продукції, рівня безробіття, продуктивності праці, тривалості життя та ін.) з аналогічними показниками діяльності підприємств інших країн.

6. Для визначення конкурентоспроможності товару (тобто можливості та успішності його збуту на цьому ринку) проводиться порівняння характеристик цього товару з товарами конкурентів щодо ступеня задоволення суспільних потреб.

Прийом порівняння вимагає обов'язкової однорідності економічного змісту показників, які зіставляються, та єдиних для них вимірників. Це диктує необхідність приведення даних, які зіставляються, до вигляду, у якому можна проводити їхнє зіставлення, за допомогою способу економічного аналізу, який наведено нижче.

Прийом перерахунку показників використовується в усіх випадках для досягнення умов зіставлення. Найбільш поширені області, коли він застосовується в аналізі діяльності підприємства, наведені нижче.

1. Перерахування вартісних показників зовнішньоекономічної діяльності підприємств України в національну валюту на підставі офіційного обмінного курсу НБУ на період експортних відвантажень або імпорتنих надходжень для врахування обсягів ЗЕД у загальних обсягах доходу (виручки) від реалізації продукції (робіт, послуг), у прибутку від реалізації, у витратах на виробництво та ін.

2. Перерахування (збільшення) вартісних показників попередніх років шляхом їхнього помноження на індекси (коефіцієнти інфляції) для усунення впливу інфляційних процесів. Наприклад, у поточному році коефіцієнт інфляції склав 14,1 %. Це потребує помножити величину вартісного показника за попередній рік на індекс 1,141 част. од. після цього порівнювати значення показника в динаміці.

3. Перерахування показників потрібні, якщо в часовому періоді, який досліджується, змінювалися норми, нормативи, методики, інструкції та ін.

4. Перерахування витрат на виробництво продукції слід здійснювати, якщо є потреба в їхньому порівнянні, а значення,

отримані при різних обсягах виробництва, зміні його структури, неоднаковій складності виробництва однойменної продукції різних марок.

5. Перерахування також слід проводити для порівняння інвестицій з майбутніми грошовими потоками, оскільки грошова одиниця з часом втрачає свою вартість. Для цього, частіше за все, усі майбутні грошові потоки помножуються на коефіцієнти дисконтування, розмір яких залежить від розміру відсоткової ставки і часового розриву між інвестуванням і отриманням грошових потоків.

6. Перерахунок планових показників проводиться в тих випадках, коли для оцінки роботи машинобудівного підприємства (цеху) доводиться разом із зіставленням звітних даних із затвердженим планом використовувати зіставлення з перерахованими плановими показниками. Наприклад: при аналізі витрачання фонду заробітної плати та чисельності робітників з урахуванням виконання плану за обсягом виробництва продукції; при виявленні впливу складу заданого у виробництво та структури випуску продукції та ін.

Для характеристики показників господарської діяльності та проведення порівняння використовують їхні абсолютні (шт., грн, кВт-г, шт. та ін.), відносні (у % або частках одиниці) та середні величини, кожна з яких має в аналізі своє призначення.

Для об'ємної характеристики економічного явища, яке вивчається, застосовують абсолютні показники: натуральні (попит на продукцію, витрати електроенергії та ін.); умовно-натуральні (витрати палива в умовному вираженні); трудові (трудомісткість продукції, трудомісткість робіт чи послуг, продуктивність праці та ін.) та вартісні (прибуток, валовий дохід, операційні витрати, собівартість продукції, реалізована продукція та ін.).

Підготовка до порівняння часто потребує заміни абсолютних величин відносними, які виражаються кількістю разів, відсотками, частками одиниць, співвідношеннями. Відносні величини використовують для: характеристики темпів зміни показників у динаміці; оцінки ступеня виконання завдань; відображення співвідношення розвитку економічних явищ, наприклад, співвідношення темпів зростання продуктивності праці та середньої заробітної плати.

Середні значення показників використовують для одержання узагальненої характеристики якісно однорідних економічних явищ, але кількісно відмінних одне від іншого, наприклад, середньої норми виробітку, середньої заробітної плати, собівартості одиниці продукції та ін. Ступінь коливання середніх величин залежно від індивідуальних значень показника, який вивчається (наприклад, середньої заробітної

плати робітників цеху від індивідуального заробітку кожного робітника цеху), характеризується середнім лінійним відхиленням, середнім квадратичним відхиленням та коефіцієнтом варіації, які запозичені зі статистики і визначаються на основі варіаційних рядів.

Абсолютні та відносні відхилення в економічному аналізі надають оцінку зміни показника порівняно із завданням або в динаміці, або із середньогалузевими рівнями показників (в абсолютному та відносному виразі). Але слід зазначити, що аналітичні можливості у відносного відхилення більші, його використання без перерахунку показників забезпечує зіставлення зміни різнорідних показників. Особливістю прийому з використанням відхилень є обов'язкова наявність знаку (+) або (–), який свідчить про напрямок зміни і відрізняє цю зміну від характеристик обсягу, розміру, які надаються за допомогою прийомів абсолютних та відносних величин.

Абсолютне відхилення ($+ \Delta B_{абс.}$) будь-якого показника (техніко-економічного, фінансового) розраховується за моделлю 4.3.

$$+ \Delta B_{абс.} = B_{звіт} - B_{баз}, \quad (4.3)$$

Відносне відхилення ($+ \Delta B_{відн., \%}$) розраховується за моделлю 4.4.

$$+ \Delta B_{відн.} = \frac{\pm \Delta B_{абс.}}{B_{баз}} \cdot 100. \quad (4.4)$$

Різновидом відносних величин є темпи росту (або індекси), які розраховуються індексним методом аналізу. Він широко використовується для вирішення наступних задач.

1. При оцінці динаміки господарських явищ та процесів для виявлення тенденції їхнього розвитку (таку характеристику надають базові індекси) та для виявлення циклічності в розвитку (оцінка надається за допомогою ланцюгових індексів, коли базою порівняння є попередній період часу), тобто аналогічно статистичним дослідженням у макроекономіці.

2. Для розчленування показників, які складаються з елементів (тобто тих, які не можна підсумовувати при проведенні факторного аналізу). Так, при виробництві машинобудівним підприємством різнорідної продукції розраховують загальний індекс обсягу продукції. Порядок обчислення індексу показаний на прикладі даних, наведених в таблиці 4.1.

Умовні позначення в таблиці 4.1:

– Q_0, Q_1 – обсяг виробництва продукції у попередній і наступний періоди відповідно, тис. шт.;

– $Ц_0, Ц_1$ – ціна продукції у попередній і наступний періоди відповідно, грош. од./шт.;

Аналіз господарської діяльності

- $Q_0 \cdot C_0$, $Q_1 \cdot C_1$ – дохід (виручка) від реалізації продукції в попередній і наступний періоди відповідно, млн грош. од.;
- $Q_1 \cdot C_0$ – дохід (виручка) від реалізації продукції в попередній і наступний період у цінах попереднього, млн грош. од.

Таблиця 4.1

Обсяг виробництва продукції

Продукція	Кількість, тис. шт.		Ціна, грош. од./шт.		Дохід (виручка) від реалізації продукції, млн грош. од.		
	Q_0	Q_1	C_0	C_1	$Q_0 \cdot C_0$	$Q_1 \cdot C_0$	$Q_1 \cdot C_1$
А	1070	1100	411	411	439,77	452,10	452,10
Б	90	100	141	140	12,69	14,10	14,00
В	58	60	356	360	20,65	21,36	21,6
Г	10	15	247	245	2,47	3,71	3,68
Всього	1228	1275	–	–	475,58	490,27	491,38

Індекс загального обсягу продукції у вартісному вимірюванні (дохід) становить:

$$J_d = \frac{\sum Q_1 \cdot C_1}{\sum Q_1 \cdot C_1} = \frac{491,38}{475,58} = 1,033 \text{ част. од. або } 103,3 \text{ \%}.$$

Як можна побачити з наведеного розрахунку індексу, на одержаний дохід вплинули два фактори: зміна цін на продукцію та зміна її кількості. Необхідно розрахувати окремо зміни цін на продукцію (за умови однакової кількості) та зміни кількості продукції (за умови їхньої оцінки за однаковими цінами).

Індекс зміни кількості продукції:

$$J_Q = \frac{\sum Q_1 \cdot C_0}{\sum Q_0 \cdot C_0} = \frac{490,27}{475,58} = 1,031 \text{ част. од. або } 103,1 \text{ \%}.$$

Індекс зміни цін:

$$J_C = \frac{\sum Q_1 \cdot C_1}{\sum Q_1 \cdot C_0} = \frac{491,38}{490,27} = 1,002 \text{ част. од. або } 100,2 \text{ \%}.$$

Індекс зміни цін виявляє їхнє зростання на 0,2 %, індекс зміни обсягу продукції свідчить про збільшення його на 3,1 %.

3. За допомогою індексів порівнюють також показники (темпи зростання продукції, продуктивності праці та ін.) за ряд років у динаміці для виявлення узгодженості тенденцій зміни взаємопов'язаних показників.

4. У перспективному аналізі використовують індексний метод для прогнозної оцінки узагальнюючого показника на основі даних про зміну його показників-факторів.

Розчленування – прийом, спрямований на розкриття та деталізацію зведених підсумкових показників підприємства за цехами, а цеху – за виробничими ділянками, бригадами, робочими місцями та ін. Використання цього прийому дозволяє оцінювати внесок кожного з них у загальні результати діяльності підприємства, здійснювати ранжирування колективів у трудовому суперництві для матеріального стимулювання.

Графічні методи мають наступні області використання.

1. Підвищення наочності аналітичної інформації, отриманої за допомогою інших методів економічного аналізу.

2. Оцінка тенденцій розвитку показників, які досліджуються, в динаміці (в часі), а діаграми – для ілюстрації структури складних явищ та процесів.

3. Виявлення зв'язків (ОСУ підприємством, цехом); оцінки зв'язків факторів, які взаємодіють (для вимірювання впливу зміни обсягу виробництва продукції на рівень умовно-постійних та умовно-змінних затрат, а через них – на собівартість продукції).

4. Визначення критичного обсягу виробництва продукції і прогнозна оцінка вартісних показників у перспективному економічному аналізі шляхом використання графіків беззбитковості як самостійного способу економічного аналізу.

5. Контроль та оцінка ходу будівництва або капітального ремонту обладнання, виявлення резервів збільшення ефективності будівельних і ремонтних робіт, їхня оптимізація шляхом складання сіткових графіків у перспективному і поточному аналізі.

6. Забезпечення узгодженої роботи ділянок, які взаємопов'язані виробничим потоком; для зображення розташування предметів та явищ у просторі планування робочих місць, генеральний план підприємства та інші **види** так званих топограм).

Методи, указані в областях застосування графічних методів аналізу з третього по шостий включно, належать до графоаналітичних, які, на відміну від класичних графічних методів, мають в економічному аналізі самостійне значення і конкретну область використання для аналітичних оцінок.

Групування – це прийом економічного аналізу, який використовується для розподілу сукупності на однорідні (за ознаками) групи явищ, процесів, елементів. За їхньою допомогою в процесі аналізу виявляються індивідуальні особливості, приховані в середніх показниках. Наприклад, групування працівників за ознакою їхньої ролі у виробничому процесі за категоріями: робітники, керівники, фахівці, службовці; робітників за фахом: слюсарі, електрики та ін.; робітників за розрядами робіт; продукції за видами, марками, розмірами, сортами;

заборгованості за видами, об'єктами, строками її виникнення та сплати; фінансових показників-коефіцієнтів у зовнішньому аналізі за групами: ліквідності та платоспроможності, ділової активності, фінансової стійкості, ефективності.

Для наочності цифрових характеристик згруповані дані оформляються у вигляді аналітичних таблиць, які відображають залежності між показниками (змінними величинами). Призначення таких таблиць полягає в покращенні розуміння явищ, що досліджуються, та їхні зміни. Аналітичні таблиці, тобто таблиці, які пов'язані з аналізом, використовуються в економічному аналізі для узагальнення аналітичних розрахунків, наприклад, таблиця 4.1. За допомогою аналітичних таблиць досягається наочність дотримання установлених завдань, структури та зміни показників, тенденцій їхнього розвитку при розгляданні системи показників. Ці таблиці полегшують аналітикам формулювання висновків аналізу. Внаслідок того, що користувачами інформації, наданої в таблицях пояснювальної записки з економічного аналізу, є багато учасників (аудитори, управлінський апарат підприємства), необхідно дотримуватися загальних вимог до конструювання, складання та оформлення аналітичних таблиць. Такими вимогами є:

- обов'язкова нумерація та стисла, але точна назва;
- таблиця повинна містити вихідні дані, результати проміжних аналітичних рахунків та кінцеві результати;
- аналітик при оформленні таблиці повинен дотримуватися вимог Єдиної системи конструкторської документації (ЄСКД) й застосовувати тільки загальноприйняті скорочення;
- надавати в таблиці одиниці виміру показників у відповідній графі та ін.

Для кількісної оцінки впливу факторів на узагальнюючі показники діяльності суб'єктів господарювання використовуються, головним чином, декілька способів економічного аналізу: прийом ланцюгових підстановок, різниць; індексний та кореляційний методи.

Ланцюгові підстановки надають можливість кількісно вимірювати вплив окремих факторів на величину узагальнюючого показника шляхом елімінування, тобто умовного виключення впливу одного фактора (або декількох факторів) з метою встановлення впливу конкретного фактора. Цей прийом економічного аналізу можливо застосовувати для факторних моделей, у яких узагальнюючий показник є результатом підсумовування, добутку, відношення необмеженої кількості показників-факторів. Але можливості прийому ланцюгових підстановок обмежені: він використовується, якщо

залежність між явищами, які досліджуються, носить суто функціональний характер, тобто вона має форму прямо- або зворотно пропорційної залежності.

Особливості цього прийому економічного аналізу: наявність чітко встановленого взаємозв'язку між показниками, які вивчаються; необхідність суворо дотримуватися визначеної у моделі послідовності підстановок, оскільки її порушення викривляє результати оцінки впливу, до того ж спочатку слід визначити вплив кількісних показників на узагальнюючий, а вже потім якісних.

Розглянемо алгоритм факторного аналізу узагальнюючого показника на прикладі конкретної моделі. Базисне значення узагальнюючого показника $(y_0) = a_0 b_0 c_0 d_0$. До базисної моделі для розрахунку скоригованих умовних величин узагальнюючого показника поетапно, по черзі, витісняючи базові значення, вносяться поточні значення показників-факторів a_1, b_1, c_1, d_1 :

$$\begin{aligned}(y_1) &= a_1 b_0 c_0 d_0; \\(y_2) &= a_1 b_1 c_0 d_0; \\(y_3) &= a_1 b_1 c_1 d_0; \\(y_n) &= a_1 b_1 c_1 d_1.\end{aligned}\tag{4.5}$$

Як видно, остання підстановка дає фактичне поточне значення узагальнюючого показника $(y_n) = a_1 b_1 c_1 d_1$, а кількість підстановок дорівнює числу показників-факторів.

Результати наступних розрахунків-підстановок порівнюються з попередніми для визначення відхилення узагальнюючого показника $(\pm \Delta y)$ внаслідок впливу показника-фактора, значення якого змінюється:

$$\begin{aligned}\pm \Delta y_a &= a_1 b_0 c_0 d_0 - a_0 b_0 c_0 d_0; \\ \pm \Delta y_b &= a_1 b_1 c_0 d_0 - a_1 b_0 c_0 d_0; \\ \pm \Delta y_c &= a_1 b_1 c_1 d_0 - a_1 b_1 c_0 d_0; \\ \pm \Delta y_d &= a_1 b_1 c_1 d_1 - a_1 b_1 c_1 d_0.\end{aligned}\tag{4.6}$$

Для обов'язкової перевірки результатів аналітичних розрахунків при проведенні факторного аналізу застосовується прийом балансових ув'язок (балансовий спосіб). Перевірка здійснюється за моделлю:

$$\pm \Delta y = y_n - y_0 = \pm \Delta y_a \pm \Delta y_b \pm \Delta y_c \pm \Delta y_d.\tag{4.7}$$

Частковим випадком ланцюгових підстановок є прийом, який використовується, якщо узагальнюючий показник представлений у вигляді добутку показників-факторів:

$$(y) = a \cdot b \cdot c \cdot \dots \cdot d.\tag{4.8}$$

Спочатку визначається вплив кількісного, а потім якісного показників-факторів «обсяг продукції» (Q , в шт.) та ціни (C , у грн/шт.) розрахунки ведуться з використанням моделей:

$$\pm \Delta I_Q = (Q_1 - Q_0) \cdot C_0.\tag{4.9}$$

$$\pm \Delta D_{\text{ц}} = (C_1 - C_0) \cdot Q_1, \quad (4.10)$$

де $\pm \Delta D_Q$ – абсолютне відхилення обсягу доходу (виручки) від реалізації продукції внаслідок зміни обсягу продукції у натуральному вимірюванні, грн;

$\pm \Delta D_{\text{ц}}$ – абсолютне відхилення обсягу доходу (виручки) від реалізації продукції внаслідок зміни ціни на продукцію, грн;

0 та 1 – відповідно базове та звітне в поточному періоді значення показників-факторів.

Перевірка результатів рахунків здійснюється за допомогою прийому балансових ув'язок:

$$\pm \Delta D_{\text{ц}} = D_1 - D_0 = \pm \Delta D_Q \pm \Delta D_{\text{ц}}, \quad (4.11)$$

де D_0 , D_1 – дохід (виручка) від реалізації продукції відповідно в базовому та поточному періодах, грн;

$\pm \Delta D$ – абсолютне відхилення доходу (виручки) від реалізації продукції, грн.

Якщо узагальнений показник розраховується як сума, різниця або сума і різниця його показників-факторів, кількісна оцінка впливу чинників надається за допомогою ще простішого способу економічного аналізу – прийому різниць. Наприклад, якщо обсяг реалізації продукції зростає на 20 тис. грн, а її собівартість зменшується на 1,5 тис. грн, то різниця кожного показника-фактора переноситься з урахуванням форми зв'язку (прямий чи зворотний) на узагальнюючий показник. Тобто прибуток зросте на 20 тис. грн внаслідок впливу на нього доходу (виручки) від реалізації продукції (робіт, послуг) й зросте на 1,5 тис. грн внаслідок зниження витрат на виробництво. В результаті впливу обох чинників прибуток зростає на 21,5 тис. грн.

Розглянуті прийоми факторного аналізу прості, дають можливість надання оперативної оцінки, але точних результатів вони забезпечити не можуть. Для більш точної оцінки впливу факторів необхідно використовувати кореляційний метод аналізу.

У цілому розглянуті традиційні прийоми та методи економічного аналізу засновані на використанні даних оперативного, бухгалтерського обліку та звітності, вони відносно прості та дозволяють одержувати задовільні результати. Проте їм властиві наведені нижче недоліки.

1. Відхилення від базового значення встановлюються без достатнього виявлення всіх причин. Нівелювати цей недолік можливо, якщо аналіз носить комплексний характер.

2. Дія факторів на узагальнюючий показник розглядається ізольовано, а в реальній дійсності вони взаємодіють, тому все більше поширення у факторному аналізі знаходять економічно-математичні методи.

4.3. Сутність та області використання економіко-математичних методів аналізу

Підвищення точності аналітичних оцінок досягається використанням економіко-математичних методів аналізу. Найбільш розповсюджені з них кореляційний та матричний методи аналізу, лінійне й динамічне програмування, теорія масового обслуговування, імітаційне моделювання та ін.

Та частина математичної статистики, яка розглядає методи визначення та дослідження взаємозалежності між ознаками, що досліджуються, отримала назву теорії кореляції (від латинського *corretio* – взаємозв'язок, співвідношення).

Кореляційний метод широко використовується в аналізі процесів для кількісної оцінки впливу виробничих факторів на зміну узагальнюючих показників, тобто у факторному аналізі.

Кореляційне рівняння в загальному вигляді наведено в моделі 4.12.

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n), \quad (4.12)$$

де y – узагальнюючий показник діяльності;

x – показник-фактор;

n – кількість показників-факторів, які впливають на узагальнюючий показник y .

Кореляційний аналіз виконується в декілька етапів.

1. За допомогою методу експертних оцінок здійснюється вибір факторів, що найбільше впливають на конкретний узагальнюючий показник (технічний, виробничий, економічний та ін.).

2. Проводиться збір, аналіз даних оперативного, бухгалтерського або статистичного обліку за тривалий період часу (наприклад, за 5 років помісячно), визначаються кількісні характеристики узагальнюючого та показників-факторів і оформляються в аналітичній таблиці.

3. Будуються «кореляційні поля» для визначення форми зв'язку між узагальнюючим показником та кожним показником-фактором. Вибираються рівняння регресії.

4. Рівняння вирішуються з використанням пакета прикладних програм на ЕОМ, визначаються значення коефіцієнтів кореляції.

Переваги кореляційного методу наступні.

1. Використання методу дозволяє: вимірювати вплив широкого кола факторів на будь-які узагальнюючі показники (фінансовий результат, валовий або чистий дохід, собівартість продукції, продуктивність праці, продуктивність агрегату, фондовіддача та ін.), встановлювати щільність зв'язку між узагальнюючим показником та

факторами, проводити розділення факторів, які діють одночасно, спільно, відбирати основні з них, оцінювати роль неврахованих факторів.

2. Висока точність оцінки.
3. Універсальність методу.
4. Здатність методу до саморозвитку.

Недоліками кореляційного методу аналізу є його складність і трудомісткість.

Матричний метод аналізу заснований на лінійній та векторно-матричній алгебрі. Області використання матричного методу в економічному аналізі досить широкі та різноманітні, але їх об'єднує складність багатомірних структур, які вивчаються з їхньою допомогою.

Найширше розповсюдження матричний метод знайшов при вирішенні таких задач.

1. При оптимізації розподілу функціональних та ієрархічних обов'язків та відповідальності в апараті управління суб'єктами господарювання, їхніми об'єднаннями, структурними підрозділами та іншими соціально-економічними системами (з використанням функціональної матриці).

2. Для визначення місця напрямів бізнесу залежно від темпів зростання ринку, на якому він оперує, та відносної питомої ваги ринку (з використанням матриці «Зростання/Питома вага» Бостонської консультативної групи).

3. При порівняльному аналізі діяльності банків, підприємств, їхніх структурних підрозділів із метою встановлення їхньої рейтингової оцінки.

Метод лінійного програмування використовується у стратегічному аналізі для оптимізації: виробничих програм; транспортних перевезень; ресурсів та ін. Особливістю цього методу є складність, необхідність вибору критерію оптимальності, обґрунтування обмежень.

4.4. Методи стратегічного аналізу

У перспективному (стратегічному) економічному аналізі для прогнозування показників використовується сукупність методів: екстраполяції; експертних оцінок – індивідуальних та колективних (метод Делфі, мозкового штурму); імітаційного моделювання та ін. Сутність та області використання найбільш розповсюджених методів стратегічного аналізу наведено в таблиці 4.2. Крім цих методів також використовуються традиційні, економічно-математичні методи аналізу та методи ринкових досліджень.

Таблиця 4.2

Специфічні методи стратегічного аналізу

Найменування	Сутність та особливості методу	Області використання
1	2	3
1. Метод екстраполяції	Це простий, але недостатньо точний метод дослідження, заснований на визначенні поведінки або розвитку явищ, процесів, об'єктів у майбутньому на підставі їхньої поведінки в минулому	Прогнозна оцінка величини та визначення тенденції розвитку окремого показника економічної діяльності
2. Параметричний метод	Грунтується на виявлених факторах (чинниках, параметрах), які впливають на узагальнюючий показник. Широко використовується у сполученні з кореляційним методом аналізу	Кількісна прогнозна оцінка елементів корисного ефекту, витрат та ін. на підставі установлених залежностей між факторами (параметрами, чинниками) предмета дослідження або між організаційно-технічним рівнем виробництва, з одного боку, і корисним ефектом та витратами – з іншого боку
3. Імітаційне моделювання	Є серією числових експериментів для отримання емпіричної оцінки ступеня впливу різноманітних факторів (вихідних величин) на залежні від них результати (показники діяльності об'єкта дослідження). Стохастичну імітацію вирішення завдань і використання моделей, у яких містяться випадкові величини, що не піддаються управлінню особами, які приймають управлінські рішення, називають методом Монте-Карло	Проведення економічних експериментів на моделях соціально-економічних систем замість реальних для виявлення протиріч, труднощів, недоліків управлінських рішень та ін. З метою їх усунення або послаблення до впровадження управлінського рішення застосовують найефективніший метод імітаційного моделювання – ділові ігри
4. Метод «Дерево рішень»	Грунтується на теорії графів. Має вигляд навантаженого графа, вершини якого зображують ключові становища, в яких виникла необхідність вибору, а гілки дерева (дуги графа) – різноманітні події (операції, наслідки, рішення та ін. з їхньою кількісною оцінкою), що можуть виникнути в ситуації, яка визначається вершиною	Для аналізу проектів, які мають достатнє або розумне число варіантів розвитку. Особливо ефективне його використання в ситуаціях, коли управлінські рішення, що приймаються в певний момент часу, залежать від прийнятих раніше рішень та значно впливають на сценарії подальшого розвитку подій

Аналіз господарської діяльності

Закінчення табл. 4.2

5. SWOT і TOWS	Поглиблене дослідження конкурентних переваг і слабких позицій підприємств; факторів зовнішнього середовища; можливостей підприємства та ін. для прийняття стратегічних рішень щодо перетворення загроз у можливості і для розвитку сильних сторін	Використовується під час розробки стратегії для діагностики досягнутої і перспективної конкурентоспроможності підприємства для узагальнення її діагностичних і прогнозних оцінок
6. Нормативно-балансовий метод	Фактично досягнуті величини технічних, технологічних, трудових параметрів і показників порівнюють з їхнім нормативним значенням. Метод точний, але потребує постійного вдосконалення нормативної бази	Для моніторингу в управлінській діагностиці відхилень параметрів, які досліджуються; для розробки аналітичних розділів бізнес-планів
7. Експертні оцінки та системи	Засновані на колективних думках і судженнях висококваліфікованих фахівців з проблем, які досліджуються, з використанням різноманітних форм їхньої праці – індивідуальної, групової (метод Делфі, «мозкової атаки»). Ефективний метод, але дорого коштує	Для якісної та кількісної оцінки складних господарських процесів і явищ, які не піддаються безпосередньому дослідженню у стратегічному менеджменті
8. Метод сценаріїв	Розробка на підставі вивчення практичного досвіду конкретних ситуацій, які впливають на діяльність підприємства	Для прогнозування й оцінки впливу потенційних чинників на показники діяльності
9. Комбінований метод	Поєднання або раціональне сполучення та використання декількох методів дослідження	З метою підвищення об'єктивності, точності і різнобічності прогнозних і перспективних оцінок

Складність аналітичних оцінок майбутнього стану об'єкта аналізу вимагає комплексного використання указаних методів для аналітичної підтримки стратегічних управлінських рішень на всіх етапах їхніх технологій.

Для досліджень ринкових параметрів, окрім розглянутих у таблиці 4.2 методів SWOT і TOWS, широко використовуються фінансово-оперативні показники (або фінансові коефіцієнти). Їхня популярність зумовлена простотою, оперативністю результатів, а також елімінуванням впливу інфляційних процесів. Сутність методу фінансових коефіцієнтів полягає в зіставленні коефіцієнтів, розрахованих на підставі фінансової звітності, із загальноприйнятими

нормативними, стандартними і (або) з досягнутими у попередні фінансові роки значеннями коефіцієнтів. Вони є індикаторами проблем у діяльності. Фінансові показники групуються з різною деталізацією в показники ліквідності, платоспроможності, ділової активності, рентабельності та ін.

Метод «аналіз поточної ситуації» поширений в оперативному управлінні збутом і базується на інформації від осіб, безпосередньо пов'язаних з ринком: маркетологів, працівників збуту, продавців, працівників служби сервісу та ін. Аналізуються ринкові параметри, такі як попит, ціни, товарні запаси, конкуренти, рекламна продукція.

На підставі аналізу поточної ситуації виробник організує поточну збутову роботу (оперативно змінює ціни, регулює постачання продукції у магазини та на склади), коригує транспортні потоки, посилює або послаблює рекламу.

Запитання для перевірки знань

1. Які ознаки характеризують метод економічного аналізу?
2. Як розкриваються особливості методу економічного аналізу?
3. Які принципи покладено за основу класифікації методів та прийомів економічного аналізу?
4. У чому полягають єдність та відмінності методу та прийому економічного аналізу, принципу та методу економічного аналізу, методики та методу економічного аналізу?
5. Яка роль порівняння в економічному аналізі? Наведіть області його використання.
6. Як забезпечується порівнянність інформації в економічному аналізі?
7. Особливості індексного методу економічного аналізу.
8. Чим відрізняються засоби детермінованого і стохастичного факторного аналізу? Поясніть засоби побудови детермінованих факторних моделей.
9. Опишіть алгоритм використання способів детермінованого факторного аналізу: прийому різниць, ланцюгових підстановок.
10. Надайте характеристику економіко-математичних методів аналізу та області їхнього використання на машинобудівному підприємстві.
11. Які особливості кореляційного методу аналізу, його переваги та недоліки?
12. В якій послідовності використовується метод кореляційно-регресійного аналізу?

Аналіз господарської діяльності

13. Наведіть значення, області використання та алгоритм матричного методу економічного аналізу.

14. Охарактеризуйте статистичні методи економічного аналізу.

15. Назвіть специфічні методи зовнішнього економічного аналізу.

16. Наведіть вимоги до аналітичних таблиць, їхню роль в економічному аналізі, особливості електронних таблиць.

17. Які особливості графічних і графоаналітичних методів економічного аналізу?

18. Які способи економічного аналізу використовуються для оцінки впливу інфляційних процесів?

19. Чим визначається вибір методів та прийомів економічного аналізу?

Вправа 4.1. Навести приклади аналітичних задач та обґрунтувати вибір методів та прийомів економічного аналізу щодо їхнього вирішення.

Вправа 4.2. Виконати розбір господарської ситуації. Вихідні дані наведені в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Вихідні дані

Показник	За планом	Фактично
1. Товарний випуск продукції, тис. шт.	1200	1140
2. Товарна продукція:		
а) у порівняльних цінах, тис. грн;	120000	123400
б) у поточних цінах, тис. грн;	136720	136800
3. Обсяг реалізації, тис. шт.	1220	1171
4. Дохід (виручка від реалізації продукції, тис. грн	122000	119560

Постановка задачі:

- визначити показники, яких не вистачає для аналізу виконання плану виробництва й реалізації продукції;
- дати оцінку виконання плану виробництва й реалізації продукції;
- провести аналіз та зробити висновки;
- перелічити використані методи та прийоми аналізу.

Вправа 4.3. Обсяг товарної продукції механічного цеху в порівняльних цінах склав за роками: 2008 р. – 1178,65 тис. грн; 2009 р. – 1190,28 тис. грн; 2010 р. – 1195,75 тис. грн; 2011 р. – 1191,74 тис. грн; 2012 р. – 1169,51 тис. грн.

Постановка задачі:

- оцінити динаміку товарної продукції;
- визначити середньорічний темп зростання товарної продукції за допомогою середньгеометричної зваженої;
- зробити висновки з аналізу, перелічити методи та прийоми.

Вправа 4.4. Опис господарської ситуації надано в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

Вихідні дані

Продукція	Обсяг виробництва		Ціна, дол. США/шт.	
	план	звіт	план	звіт
X ₁				
X ₂	3005	3000	370	375
X ₃	2780	2670	285	280
X ₄	4105	4200	340	345

Постановка задачі:

- визначити показники, яких не вистачає для аналізу господарської ситуації;
- виконати аналіз господарської ситуації та зробити висновки з аналізу;
- перелічити використані прийоми та методи аналізу та обґрунтувати їх вибір.

Вправа 4.5. Обсяг товарної продукції підприємства за звітний та попередній періоди відповідно склав 14 600 та 14 900 тис. грн. Середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу відповідно за попередній і звітний періоди склала 340 та 335 осіб, з яких питома вага робітників – 86 % та 88 % відповідно. Середня заробітна плата за місяць одного працюючого відповідно була 1 460 грн та 1 495 грн.

Постановка задачі:

- визначити інформацію, якої не вистачає для аналізу ситуації;
- виконати аналіз і зробити висновки.

Вправа 4.6. Вихідні дані наведено в таблиці 4.5.

Таблиця 4.5

Вихідні дані

Показники	Попередній період, фактично	Поточний період	
Відвантажено продукції у натуральному вимірі, тис. од.	1 650	1 500	1 600
Ціна продукції, грн/од.	18	20	23
Собівартість виробництва реалізованої продукції, тис. грн	2 440	2 480	3 700

Постановка задачі:

- установити інформацію, якої не вистачає для аналізу ситуації;
- проаналізувати ситуацію та зробити висновки з аналізу;
- обґрунтувати вибір засобів аналізу та перелічити їх.

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЯ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ

5.1. Форми організації економічного аналізу

Для якісного та своєчасного виконання в повному обсязі аналітичної роботи необхідне її належне забезпечення. Як наукова категорія «забезпечення» є важливим елементом методології економічного аналізу. При створенні та удосконаленні забезпечення економічного аналізу слід дотримуватися принципу комплексного, системного підходу. Система забезпечення економічного аналізу містить наступні взаємопов'язані види забезпечення: організаційне; нормативно-правове; методичне; ресурсне; інформаційне; програмне. Провідне місце в цій системі посідає організаційне забезпечення, оскільки його рівень впливає на стан і належний рівень кожного з видів забезпечення. Це зумовлено місцем управлінської категорії «організація» в системі основних функцій управління та її впливом на усі без винятку конкретні функції менеджменту.

Сучасна вітчизняна економічна теорія визначає наукову категорію «організація» як «сукупність процесів або дій, що зумовлюють об'єднання елементів, частин у ціле; утворення життєздатної стійкої системи; внутрішня впорядкованість, взаємодія відносно незалежних частин цілого, зумовлена його побудовою». Наведена трактовка має позитивну відмінність у тому, що розглядає організацію з позицій сучасного системного підходу. Організацію економічного аналізу неможливо розглядати без її зв'язків із організацією виробництва.

Організація виробництва як цілеспрямована координація всіх елементів і ресурсів підприємства для досягнення визначеної мети діяльності (максимізація прибутку та вартості майна) сприяє реалізації економічних законів у діяльності підприємства. Організація виробництва має свою ціль, підпорядковану загальній меті підприємства, яка полягає у створенні умов, що забезпечують максимізацію прибутку та вартості майна підприємства спільними зусиллями усіх його структурних підрозділів. Це потребує удосконалення кожного з видів діяльності й, у першу чергу, приведення до дії усіх резервів виробництва. А виявлення, дослідження, оцінка та розробка шляхів мобілізації резервів підвищення ефективності виробництва є метою внутрішнього економічного аналізу. Досягнення цієї мети можливе завдяки високому рівню організації аналітичної роботи.

Організація економічного аналізу є складовим елементом системи організації виробництва, тому основні вимоги щодо останньої розповсюджуються й на організацію економічного аналізу. Це, головним чином, стосується сталості, надійності та стійкості аналітичного процесу.

Організація економічного аналізу є комплексом заходів, які здійснюються на базі сучасних досягнень науки й техніки, спрямованих на підвищення наукового рівня аналізу, вдосконалення його методик, методів та прийомів для підвищення ефективності діяльності системи управління, поглиблення комерційного та господарського розрахунку, поліпшення фінансового стану суб'єкта господарювання.

На практиці застосовується декілька форм організації економічного аналізу. Вибір кожної з них здійснюється залежно від: розміру підприємства (велике, середнє, мале); якості менеджменту; рівня економічної роботи; традицій та ін.

Форма організації економічного аналізу – це упорядкованість змісту організації економічного аналізу, зовнішній вираз цього змісту, а також внутрішні зв'язки між суб'єктами економічного аналізу та особливості підпорядкування цих суб'єктів.

На рис. 5.1 наведено характерні риси існуючих форм організації економічного аналізу. Розглянемо детальніше особливості цих форм.

Рис. 5.1. Існуючі форми організації економічного аналізу

Централізована форма організації економічного аналізу передбачає зосередження усього або значної частини економічного аналізу в одному спеціалізованому підрозділі організаційної структури підприємства.

Децентралізована форма організації економічного аналізу, яка поєднує у різних співвідношеннях централізовану та децентралізовану форми, є найбільш розповсюдженою на машинобудівних підприємствах. За цією формою централізовано здійснюється керівництво аналітичною роботою як у цілому по підприємству, так і у виробничих і функціональних підрозділах. Стратегічні аналітичні роботи доцільно виконувати централізовано працівниками високої кваліфікації у спеціалізованому аналітичному центрі (управлінні, відділі, секторі, бюро) або у функціональних підрозділах підприємства.

Інформаційно-розрахункові аналітичні роботи з позиції вигідності та корисності доцільно здійснювати теж централізовано в єдиному обчислювальному центрі. Децентралізовано проводяться оперативний аналіз і поточна аналітична робота у функціональних підрозділах підприємства.

Оптимальна форма організації економічного аналізу передбачає вибір з розглянутих трьох форм найбільш раціональної для умов підприємства, яке розглядається. Запровадження такої форми організації економічного аналізу вимагає обґрунтування критерію оптимальності та системи обмежень. Практика свідчить, що обов'язковою при такій формі є наявність спеціалізованих груп висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей для виконання одноразової, періодичної або постійної аналітичної роботи, зокрема для розробки та впровадження аналітичних нововведень або для аналізу ситуацій.

При виборі форми організації економічного аналізу необхідно враховувати його функції: оціночну, діагностичну, пошукову. Взаємозв'язок функцій економічного аналізу та форм його організації наведено в таблиці 5.1.

Таблиця 5.1

Взаємозв'язок функцій економічного аналізу та форм його організації

Функція економічного аналізу	Сутність	Форма організації економічного аналізу
Оціночна	Визначення відмінностей досягнутого стану й розвитку об'єкта та предмета економічного аналізу від бажаного у статичі (порівняно з нормою, стандартом, планом, нормативом); динаміці; рейтинговій оцінці	Централізована

Аналіз господарської діяльності

Закінчення табл. 5.1

Діагностична	Деталізоване визначення ознак невідповідності досягнутого та базового стану об'єкта й предмета економічного аналізу (планового, попереднього, у конкурента, в середньому по галузі та ін.), визначення причин та наслідків	Децентралізована
Пошукова (цільова, тематична, проблемно-орієнтована)	Моніторинг за результатами оціночного аналізу. Виконання задач діагностичного аналізу. Проведення спеціальних досліджень, визначення глибинних резервів підвищення ефективності діяльності, обґрунтування заходів щодо їхньої реалізації	Змішана

Як видно з таблиці 5.1, кожна форма організації аналізу реалізує всі його функції, але в різних співвідношеннях (наприклад, пошукова функція превалює у централізованій формі, оціночна – в децентралізованій та ін.).

5.2. Склад і структура організації економічного аналізу

Багато авторів розглядають теоретичні питання сутності та змісту категорії «організація економічного аналізу» з позицій системного підходу, що є їхньою незаперечною перевагою. Але ці визначення не враховують у повній мірі місце економічного аналізу в системі менеджменту, в якій він відіграє вагомий роль, оскільки є важливою підфункцією менеджменту і основною функцією контролю та забезпечує аналітичну підтримку прийняття управлінських рішень. Організація як одна з основних функцій менеджменту містить три основні підфункції: організацію господарських процесів; організацію праці та організацію управління. Внаслідок впливу основної функції менеджменту «організація» на підфункцію «економічний аналіз» організація економічного аналізу містить наступні три види діяльності, тобто підфункції організації економічного аналізу, або по відношенню до менеджменту – функції третього порядку:

- організація аналітичного процесу;
- організація праці фахівців, які виконують аналітичну роботу;
- організація управління аналітичною роботою.

Склад, сутність та зв'язок основних підфункцій організації економічного аналізу представлено на рис. 5.2.

Рис. 5.2. Складові елементи підфункції організації економічного аналізу

Кожна з відмічених основних підфункцій організації економічного аналізу проектується, удосконалюється та функціонує у просторі та в часі.

Організація економічного аналізу у просторі підпорядковується загальним вимогам ланцюгового розташування робочих місць фахівців, які виконують аналітичну роботу, з урахуванням можливостей їхнього територіального зближення.

Організація економічного аналізу в часі міститься у визначених конкретних межах початку, тривалості, закінченні виконання аналітичних робіт при їхньому послідовному, паралельному чи послідовно-паралельному виконанні, що вимагає координації аналітичних робіт.

Організація аналітичної роботи як процес створення умов для неї має ряд особливостей, які відображено на рис. 5.3.

Рис. 5.3. Особливості організації економічного аналізу

Визначення та декомпозиція цілі аналітичної роботи передбачають усвідомлення й формування цілі організації економічного аналізу, деталізація цілі організації аналізу на підцілі; визначення його задач і розподіл кожної з них на функціональні задачі або аналітичні процедури, кожна з яких вирішується та функціонує незалежно одна від одної, а потім здійснюється ув'язка результатів, отриманих у результаті їхнього вирішення, між собою.

Специфікація функцій в економічному аналізі – це деталізація, розподіл аналітичної роботи відповідно до визначених задач на докладні складові елементи, визначення їхніх особливостей та розробка їхньої детальної структури. Докладній деталізації підлягають функції економічного аналізу: оціночна, діагностична, пошукова, та його технологія, тобто послідовність виконання аналітичних завдань, склад яких залежить від виду аналізу за ознакою «ціль та інформаційне забезпечення аналізу», за якою виділяють внутрішній і зовнішній аналіз.

У результаті таких дій визначають етапи проведення економічного аналізу.

У загальній системі економічного аналізу тісно пов'язані між собою функціональні елементи економічного аналізу (оціночна, діагностична й пошукова його функції) та його технологічні елементи (етапи, які деталізовані в завданнях й процедурах). Взаємна інтеграція функціональних та технологічних елементів залежить від конкретного виду економічного аналізу. Наприклад, при оперативному аналізі виробництва продукції реалізуються, головним чином, оціночна та діагностична функції економічного аналізу, а при стратегічному аналізі виробництва превалює пошукова функція. Разом з тим, після інтеграції функціональних і технологічних елементів економічного аналізу є обов'язковою їхня перевірка на відповідність та узгодженість.

Спеціалізація аналітичної роботи як процес суцільного розподілу праці в апараті управління підприємством – це закріплення за структурними підрозділами організаційної системи управління підприємством або за конкретними спеціалістами визначених функцій, або видів робіт, які об'єктивно необхідно для забезпечення цілеспрямованої дії на об'єкт управління. Таке закріплення здійснюється за допомогою різноманітних документів, які регламентують діяльність підрозділів та спеціалістів підприємства. Економічний аналіз має свою специфіку – сукупність відмінних особливостей, які притаманні аналітичній роботі. Так, для аналітичної роботи характерними є функціональна технологічність її виконання, тобто суворо визначена послідовність дій та організаційна впорядкованість у просторі та в часі, що досягається належною організацією

аналітичного процесу. Тому спеціалізація економічного аналізу повинна передбачати управління аналітичною роботою та виконання економічного аналізу на підставі сучасних організаційно-методичних підходів, що є необхідною умовою для забезпечення об'єктивності, альтернативності, гнучкості та адресності аналітичних оцінок. Спеціалізація економічного аналізу досягається зосередженням аналітичної роботи або її частини в єдиному центрі або в конкретного спеціаліста відповідно до їхнього функціонального призначення.

5.3. Сутність і зміст організації економічного аналізу

Важливою базовою складовою організації економічного аналізу (див. рис. 5.2) є організація аналітичного процесу, оскільки залежно від його змісту, складності, дієвості, оперативності визначаються організація праці фахівців, які виконують аналітичну роботу (суб'єктів економічного аналізу), та вимоги до організації управління аналітичною роботою.

Аналітичний процес є сукупністю взаємопов'язаних елементів (етапів) праці управлінського персоналу, в результаті яких вихідна інформація про стан предметів та об'єктів економічного аналізу перетворюється в управлінські рішення щодо визначення, оцінки й мобілізації резервів підвищення ефективності діяльності будь-якого суб'єкта господарювання чи інших об'єднань на різних рівнях управління економікою. Зважаючи на це, склад і взаємозв'язки елементів (етапів) аналітичного процесу створюють його структуру.

Організація аналітичного процесу передбачає структурування та регламентацію технології його здійснення, тобто послідовності виконання аналітичної роботи з подальшою її декомпозицією (див. рис. 5.3).

При проведенні економічного аналізу виділяють такі етапи: підготовчий; основний; заключний. Оформлення аналітичних розрахунків та результатів аналізу включає такі аналітичні процедури.

1. Складання різних аналітичних таблиць, на підставі яких можна оцінити успішність роботи підприємства (цеху, відділу, бригади та ін.); виявити позитивні та негативні сторони їхньої діяльності за всіма техніко-економічними й фінансовими показниками.

2. Побудова графіків, які наочно характеризують виконання встановлених завдань (плану, норми, стандарту) за тим чи іншим показником.

Вони застосовують також при аналізі ритмічності роботи, при аналізі динаміки взаємопов'язаних показників та динаміки розвитку підприємства, для оцінки тенденцій, структур та ін.

3. Складання пояснювальних записок, у яких відображаються загальна характеристика виконання завдань та динаміка показників; фактори, які впливають на їх зміну; найбільш важливі висновки, які витікають зі складених за результатами аналізу аналітичних таблиць; пропозиції та заходи з ліквідації недоліків, виявлених у ході аналізу, врахування яких у подальших управлінських рішеннях буде сприяти поліпшенню роботи підприємства в наступному плановому періоді.

Ефективна організація аналізу в сучасних умовах можлива лише за умови автоматизації виконання його процедур. Використання ЕОМ викликало перебудову не тільки форм обліку та техніки обробки інформації, а й усієї організаційної системи обліку та аналізу. Завдяки цьому застосовується прогресивна автоматизована форма обліку, в якій інтегрується обробка інформації, яка одержана в результаті оперативного, бухгалтерського та статистичного обліку, та за допомогою якої можливе повноцінне інформаційне забезпечення аналітичного процесу. З впровадженням у цей процес ЕОМ з'явилася можливість моделювати завдання економічного аналізу, створювати його програмне забезпечення, вдосконалювати методику аналізу, широко використовувати в економічному аналізі економіко-математичні моделі при вирішенні конкретних завдань. Економіко-математична модель – це система обмежень та цільової функції, яка складається з рівнянь та нерівностей, що характеризують умови цього завдання. Їхнє використання дозволяє поглибити аналіз показників на стадії розробки альтернативних управлінських рішень та вибору оптимального з них.

Великі можливості щодо підвищення ефективності аналітичної функції фахівців в умовах автоматизованого робочого місця (АРМ) відкриваються з використанням сучасних інформаційних технологій Microsoft Excel. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, сучасні інформаційні технології допомагають у бізнес-аналізі вирішувати різноманітні аналітичні задачі, наприклад, аналіз виробничої діяльності; аналіз доходів, витрат і прибутку; аналіз інвестицій. Це стосується й зовнішнього економічного аналізу, для проведення якого, зокрема, виникає можливість створення та постійного поповнювання інформаційної бази; здійснення моніторингу, тобто безперервного спостереження, основних параметрів ринку і конкурентів. В аудиті також поширюється використання ПЕОМ з пакетами прикладних програм, таких, наприклад, як: «Дракон», «Суперкалк» і «Галактика»,

які орієнтовано на економічні явища, притаманні країнам СНД: бартер, взаєморозрахунки, неплатежі та інші особливості ринкових відносин постсоціалістичних країн, а також Аудит-експерт. У прогностичному фінансовому аналізі застосовується програма «Інек-Аналітик» і аналітичні блоки програм «Інфо-Бухгалтер» і «ІС-Бухгалтерія». Використання указаних комп'ютерних програм дозволяє удосконалити економічний аналіз за рахунок скорочення терміну обробки аналітичної інформації, завдяки чому підвищується оперативність, а, отже, і ефективність управлінських рішень.

Організація праці фахівців, які виконують аналітичну роботу, містить:

- розподіл між фахівцями аналітичних функцій та задач, обов'язків та відповідальності;
- відповідна розстановка фахівців для виконання аналітичних функцій та завдань, що передбачає усунення дублювання в аналітичній роботі;
- розподіл і кооперація праці фахівців;
- удосконалення методів та умов нормування, оплати й стимулювання праці фахівців;
- розробка й удосконалення нормування та мотивації праці фахівців;
- організація та обслуговування робочих місць фахівців;
- створення для фахівців необхідних умов праці.

При організації управління аналітичною роботою здійснюються заходи зі створення системи управління аналітичною роботою або обґрунтування та внесення прогресивних змін у побудову та процес функціонування наявної системи управління аналітичною роботою, а також комплекс заходів, спрямованих на досягнення упорядкованості, узгодженості та взаємодії структурних підрозділів та їхніх керівників й фахівців, які виконують аналітичні функції та завдання. Реалізація підфункції організації управління економічною роботою забезпечує: розробку або удосконалення організаційної структури управління аналітичною службою; розробку або коригування положень структурних підрозділів аналітичної служби; розробку або удосконалення посадових інструкцій фахівців, які виконують аналітичну роботу, та ін.

Для оптимізації розподілу трудового та управлінського процесів аналітичної роботи доцільно використовувати прогресивний матричний метод дослідження, сутність якого полягає у визначенні суб'єктів економічного аналізу та їхньої відповідальності за окремими напрямками роботи з наступним упорядкуванням виділених суб'єктів у загальній структурі управління підприємством. У таблиці 5.2

Аналіз господарської діяльності

наведено типові види суб'єктів економічного аналізу і напрями їхньої аналітичної роботи, за які вони відповідають, з дотриманням рівня їхньої ієрархії в організації аналітичної роботи підприємства.

Таблиця 5.2

Суб'єкти і напрями аналітичної роботи

Суб'єкти аналізу	Напрями аналітичної роботи
1	2
Керівні органи вищого державного рівня управління	Розробка нормативного та методичного забезпечення внутрішнього та зовнішнього економічного аналізу
Заступник директора з економічних питань підприємства	Організація та спрямування всього комплексу робіт з економічного аналізу
Економічна рада машинобудівного підприємства та бюро економічного аналізу планово-економічного відділу заводоуправління	Методичне керівництво аналітичною роботою
Планово-економічний відділ із залученням усіх функціональних підрозділів апарату управління підприємством та його структурних підрозділів	Комплексний економічний аналіз діяльності підприємства
Функціональні підрозділи підприємства та цехів за участю економічних служб	Тематичний економічний аналіз
Аудиторські фірми, банки, органи оподаткування, інвестори, постачальники, споживачі	Зовнішній економічний аналіз

Нормативне та методичне забезпечення внутрішнього та зовнішнього економічного аналізу діяльності усіх суб'єктів господарювання розробляють керівні органи вищого державного рівня управління. Для внутрішнього використання суб'єкти господарювання створюють власні методики з дотриманням загальних положень типової та галузевих методик, принципів економічного аналізу.

Так, у межах підприємства весь комплекс робіт з економічного аналізу організовує та спрямовує заступник директора з економічних питань, при цьому на великих підприємствах методичне керівництво аналітичною роботою здійснюється економічною радою та бюро економічного аналізу планово-економічного відділу заводоуправління.

Комплексний аналіз діяльності підприємства виконує планово-економічний відділ із залученням усіх функціональних підрозділів (технічного, фінансового, облікового та ін.) апарату управління підприємством та його структурних підрозділів (філій, представництв, цехів та ін.). Тематичний аналіз проводиться функціональними підрозділами підприємства та цехів за участю економічних служб. Наприклад, аналіз технічного стану виробництва – технічним відділом

та технічним бюро; аналіз якості продукції – відділом технічного контролю; аналіз трудових показників – відділом праці та заробітної плати й бюро організації праці цехів; аналіз фінансового стану підприємства – фінансовим управлінням або відділом; аналіз конкурентоспроможності продукції та підприємства – відділом маркетингу та технічними службами. Суб'єктами зовнішнього економічного аналізу є аудиторські фірми, банки, органи оподаткування, інвестори, постачальники, споживачі та ін.

Запитання для перевірки знань

1. Назвіть і охарактеризуйте форми організації аналітичної роботи. Як здійснюється вибір цих форм на машинобудівних підприємствах різних масштабів діяльності?

2. Чим зумовлений склад організації економічного аналізу? Які сучасні вимоги до неї?

3. У чому полягає зв'язок між планом аналітичної роботи та програмою конкретного аналізу?

4. Викладіть сутність аналітичного процесу. Які особливості його організації?

5. У чому полягає сутність організації управління економічним аналізом на сучасному етапі розвитку?

6. Як розподіляються аналітичні функції в управлінні машинобудівним підприємством та цехом?

7. У чому полягає суть матричного методу розподілу аналітичної роботи? Які його переваги?

8. Наведіть матричну модель розподілу аналітичних функцій в організаційній структурі управління машинобудівним підприємством.

9. Наведіть матричну модель розподілу аналітичних функцій в організаційній структурі управління структурним підрозділом машинобудівного підприємства (цехом).

10. Хто здійснює розробку та удосконалення організаційного, нормативного, інформаційного та методичного забезпечення економічного аналізу?

11. Хто здійснює підготовку документів, що містять результати економічного аналізу?

12. Як реалізуються результати економічного аналізу?

Вправа 5.1. Визначте етапи аналітичної роботи та охарактеризуйте їхній зміст.

Вправа 5.2. Надайте сутність і зміст організації трудового процесу фахівців, які виконують аналітичну роботу.

РОЗДІЛ 6. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

6.1. Вимоги до економічної інформації

У постіндустріальній ері функціонування суб'єктів господарювання роль своєчасної та якісної інформації різко підвищується, оскільки поточна ситуація на ринку товарів, робіт та послуг швидко змінюється, що потребує оперативного надходження правдивої та неупередженої інформації про стан ринкових параметрів (цін, попиту, пропозиції, якісних характеристик товарів конкурентів та ін.) до осіб, які приймають управлінські рішення.

Основними споживачами інформації є ретроспективний, оперативний, поточний та перспективний види аналізу, які й диктують вимоги до неї.

Роль інформації особливо зростає при розробці стратегії розвитку суб'єктів господарювання. При цьому напрямки інформації залежать не тільки від стану суб'єкта господарювання, але й від загальної зовнішньої ситуації. Разом з тим, необхідно враховувати, що економічна інформація може мати ряд недоліків, які необхідно постійно виявляти і знаходити шляхи їхнього усунення, так:

- неоднорідність економічної інформації потребує її уніфікації та стандартизації;
- нестача економічної інформації, яка особливо часто відчувається при проведенні перспективного економічного аналізу в умовах систематичного зростання обсягів і напрямків бізнесу суб'єкта господарювання, зумовлює необхідність постійних пошуків нових джерел її надходження;
- недоцільність деякої економічної інформації одночасно з нестачею необхідної інформації викликає марні витрати часу на її опрацювання і тому потребує розробки бланків аналітичних таблиць для збору і представлення інформації для прийняття управлінських рішень та ін.

Між економічною інформацією та економічним аналізом існують тісні прямий та зворотний зв'язки. Прямий полягає у тому, що економічний аналіз базується на економічній інформації, тобто вона є

вихідною базою для його проведення. Проте в процесі економічного аналізу здійснюється контроль і за аналітичною роботою, оскільки в системі менеджменту усі види робіт повинні бути певним чином сплановані, організовані, мотивовані й, безперечно, проконтрольовані. В результаті цього контролю оцінюється якість і виявляються недоліки інформації, розробляються та запроваджуються заходи з їхнього усунення. В цьому й проявляється зворотний зв'язок.

На сьогодні аналітична інформація щодо виявлених резервів найчастіше використовується не в оперативному управлінні виробництвом, а для розробки бізнес-планів, тобто вона часто носить «посмертний» характер, оскільки дозволяє оцінити «загублену вигоду» замість реальної, яку можливо було б отримати при своєчасній реалізації виявлених резервів уже у тому періоді, дані за який аналізуються. Для збільшення оперативності результатів аналізу в прогресивних аналітичних технологіях використовується контроль за відхиленнями (від норм, від плану), який здійснюється в результаті моніторингу контрольних показників задля виявлення й оцінки відхилень їхніх фактичних значень від нормативних або планових, встановлення причин виникнення цих відхилень та шляхів їхнього подолання безпосередньо в поточному періоді часу.

6.2. Класифікація аналітичної інформації

Аналітична інформація – це сукупність знань, відомостей, що характеризують діяльність підприємства, організації. Складність виробничих та фінансово-господарських процесів, зростання кількості та ускладнення зв'язків між ними, багатогранність учасників ринку та різноманітність їхніх інтересів зумовили різке підвищення попиту на інформацію як на макро-, так і на мікрорівні. Різноманітність аналітичної інформації потребує її класифікації за різними ознаками (таблиця 6.1).

Таблиця 6.1

Класифікація аналітичної інформації

Ознаки	Види інформації
1	2
1. Залежно від середовища	1.1. Зовнішня інформація 1.2. Внутрішня інформація
2. Залежно від використання	2.1. Первинна інформація 2.2. Вторинна інформація (тобто раніше сформована, отримана)

Аналіз господарської діяльності

Закінчення табл. 6.1

3. Залежно від джерела її надходження	3.1. Нормативна або стандартна інформація 3.2. Планова інформація 3.3. Облікова та звітна інформація 3.4. Позаоблікова інформація 3.5. Довідникова інформація 3.6. Дослідницька інформація
4. Залежно від форми представлення	4.1. Якісна інформація (моделі, методики аналізу, опис) 4.2. Кількісна інформація (в аналітичних таблицях) 4.3. Графічна інформація (блок-схеми, діаграми, структурограми, графіки та ін.)
5. Залежно від етапу аналізу	5.1. Вихідні дані 5.2. Проміжна аналітична інформація 5.3. Результативна або підсумкова інформація
6. Залежно від рівня управління	6.1. Макроекономічна інформація: про стан національної економіки; галузі; регіону 6.2. Мікрорівнева інформація: про діяльність підприємств (об'єднань) та їхніх структурних підрозділів 6.3. Інформація про стан низових рівнів управління: робочих місць, виробничих ділянок, цехів, дочірніх підприємств, філій
7. Залежно від вирогідності	7.1. Точна інформація 7.2. приблизна (орієнтовна) інформація 7.3. Неточна інформація, яка підлягає перевірці
8. Залежно від статусу джерела надходження інформації	8.1. Офіційна інформація 8.2. Неофіційна інформація: чутки, оцінки незалежних аналітичних центрів або експертів
9. Залежно від корисності	9.1. Абсолютно необхідна інформація 9.2. Достатня інформація 9.3. Зайва (непотрібна) інформація
10. Залежно від ступеня досяжності	10.1. Відкрита інформація 10.2. Закрита інформація, тобто об'єкт комерційної таємниці
11. Залежно від часу оцінки	11.1. Минула інформація 11.2. Майбутня, перспективна інформація 11.3. Поточна інформація 11.4. Оперативна інформація
12. Залежно від постійності	12.1. Умовно-постійна інформація 12.2. Змінна інформація

Інформаційне забезпечення економічного аналізу містить усі різноманітні види інформації, а також програмне забезпечення для її систематизації, обробки, аналітичних розрахунків та побудови графіків. При цьому в інформаційному забезпеченні зовнішнього аналізу головне місце посідає бухгалтерська звітність та нормативно-правова інформація; у внутрішньому – дані всіх видів обліку та планово-нормативна інформація.

Крім зазначених видів інформації, важливе значення має комерційна зовнішньоекономічна інформація.

6.3. Джерела інформаційного забезпечення економічного аналізу

Система інформації для проведення економічного аналізу визначається його видом, метою та завданням.

Інформаційним забезпеченням зовнішнього економічного аналізу є фінансова звітність суб'єктів господарювання: Форма № 1 «Баланс», Форма № 2 «Звіт про фінансові результати», Форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів» і Форма № 4 «Звіт про власний капітал» та примітки до неї, з указаних форм звітності частіше за все використовуються баланс і звіт про фінансові результати, оскільки інші форми звітності є обов'язковими до складання і надання лише великими підприємствами; засоби масової інформації; статистичні довідники та ін.

Для внутрішнього аналізу виробничо-господарської та фінансової діяльності суб'єктів господарювання джерел інформації значно більше, їхній перелік наведений нижче.

1. Економічні норми; нормативи; стратегічні та поточні плани підприємства; бізнес-плани; планові завдання цехам, відділам та іншим підрозділам; внутрішні стандарти.

2. Оперативна звітність підприємства: змінні рапорти; технічні звіти; журнал обліку вантажів, що надійшли; лімітно-забірні картки; відомості обліку залишків матеріалів на складі; матеріальний звіт; відомості на виплату грошей; касові книги підприємства за видами валют; виписка банку з руху безготівкових коштів за особовим рахунком; розрахунково-платіжні відомості та ін.

3. Дані бухгалтерського обліку: журнали та відомості дебетових оборотів за об'єктами обліку.

4. Статистична звітність підприємства: Форма № 1 «Баланс», Форма № 2 «Звіт про фінансові результати», Форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів» і Форма № 4 «Звіт про власний капітал» та примітки до неї.

5. Рішення вищих установ щодо річного звіту підприємства та ревізії, що проводяться для контролю господарської діяльності підприємства.

6. Аудиторські висновки та звіти.

7. Матеріали науково-методичних, науково-практичних конференцій та нарад, результати соціологічних досліджень та науково-дослідних робіт, періодична та довідкова література, інше.

8. Листування з постачальниками, споживачами, фінансовими та кредитними органами та іншими контрагентами.

9. Акти обстежень вищими та контролюючими органами.

10. Рішення загальних зборів акціонерів і зборів трудових колективів.

11. Фотографії робочого дня виконавців та обладнання, результати хронометражних спостережень, робочі креслення, норми витрат матеріальних, паливних та енергетичних ресурсів та ін. також можуть, у разі необхідності використовуватись у ході аналізу.

12. Дані засобів масової інформації.

13. Інтернет-ресурс та ін.

В умовах автоматизованої системи управління підприємством інформаційне забезпечення підсистеми «Економічний аналіз» розподіляється на умовно-постійну частину (планові показники, норми, нормативи, стандарти, довідкові дані, інше – вони зберігаються в упорядкованому вигляді у відповідних носіях інформації – довідниках, та за необхідності викликаються й використовуються для вирішення аналітичних задач) та масиви змінних даних (про випуск продукції, використання та забезпеченість ресурсами: матеріальними, трудовими, фінансовими та ін.). Накопичення та перетворення змінної інформації відбувається з перебігом відповідного часу: зміни, доби, декади, місяця, кварталу, року.

У сукупності перераховані джерела й інформація з них утворюють інформаційне забезпечення економічного аналізу, яке разом із заходами доступу до нього є його інформаційною базою.

Особливістю інформації є те, що вона не витрачається під час її використання частково (як необоротні активи) або повністю (як матеріальні ресурси). Її споживання для вирішення конкретної задачі особою або органом управління не виключає використання цієї ж інформації одночасно іншими службами підприємства або іншими суб'єктами господарювання для вирішення інших задач. Особливістю інформації є також обмеження її корисності за часовою ознакою, в межах якої інформація зберігає свою актуальність і цінність. У зв'язку з цим, інформація на підприємстві та в середовищі, що його оточує, знаходиться в безперервному русі й оновленні і утворює таким чином інформаційний потік.

Попит на інформацію викликає пропозицію щодо його задоволення і створює нову послугу – інформаційну. Інформаційна послуга – це продукт підприємства, діяльність якого пов'язана зі збором, підготовкою, переробкою, оновленням, узагальненням, аналітичною обробкою та наданням інформації користувачу згідно з його замовленням за змістом, формою та терміном на договірній основі. Інформаційні послуги мають ряд характерних ознак. Вони нематеріальні, недовгочасні, мінливі, неподільні, у зв'язку з чим

потребують більшого контролю до їхньої якості, довіри та здатності пристосовуватись до запитів користувачів інформаційних послуг. В умовах сьогодення інформаційна послуга виникає в результаті автоматизованого процесу створення та функціонування інформаційного забезпечення, необхідного для прийняття управлінських рішень й надання інформації за запитом.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає сутність інформації та її роль в економічному аналізі та аудиті?
2. Викладіть сучасні вимоги до економічної інформації. Чим вони зумовлені?
3. У чому полягає єдність економічної інформації?
4. Чим зумовлена ефективність комп'ютерної обробки інформації?
5. На підставі якої інформації приймаються оперативні управлінські рішення щодо ринкових параметрів?
6. Який вплив глобалізації, фінансово-економічних криз на інформаційне забезпечення аналізу?
7. У чому полягають особливості «ІТ-Підприємство» та ІТ-інфраструктури?

Вправа 6.1. Наведіть ознаки та проведіть класифікацію економічної інформації. Надайте характеристику та області використання кожного виду інформації.

Вправа 6.2. Охарактеризуйте засоби підготовки вихідних аналітичних даних.

Вправа 6.3. Надайте оцінку сучасного стану ринку інформаційних послуг в Україні.

Вправа 6.4. Охарактеризуйте еволюційний розвиток інформації.

РОЗДІЛ 7. СТРУКТУРА ТА ЕТАПИ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

7.1. Сутність системного підходу до комплексного економічного аналізу діяльності підприємства.

Етапи проведення аналізу

Головним об'єктом внутрішнього й зовнішнього економічного аналізу є будь-який суб'єкт господарювання (підприємство, комерційний банк, страхова компанія та інші або організаційно-правові форми їхніх об'єднань) та його структурні підрозділи. Суб'єкт господарювання є складною соціально-економічною системою з багатоаспектною господарською діяльністю та різноманітними зовнішніми й внутрішніми економічними зв'язками. Складність суб'єкта господарювання зумовлює необхідність застосування при проведенні економічного аналізу принципу комплексного, системного підходу, який є одним із головних принципів економічного аналізу. В повній мірі це стосується й такої складної економічної системи, як підприємство.

Сутність комплексного, системного підходу в економічному аналізі діяльності машинобудівного підприємства полягає в тому, що у взаємозв'язку та взаємозумовленості досліджуються й оцінюються:

- показники роботи кожного окремого структурного підрозділу машинобудівного підприємства: ділянки, цеху, підрозділу виробництва, представництва, філії, дочірнього підприємства та ін.;
- загальні результати діяльності машинобудівного підприємства та внесок і вплив на їхнє формування кожного його структурного підрозділу;
- усі види діяльності машинобудівного підприємства: основна, фінансова, інвестиційна;
- усі види ресурсів машинобудівного підприємства та ефективність їхнього використання;

- соціальна сфера машинобудівного підприємства та його екологічний стан;
- умови функціонування машинобудівного підприємства: звичайні, кризові або форс-мажорні, та їхній вплив на загальні результати його діяльності;
- параметри зовнішнього середовища: попит на продукцію, ємність ринків, ціни, конкуренти, постачальники, інформаційне й правове забезпечення та інше, а також їхній вплив на результати діяльності машинобудівного підприємства та його структурних підрозділів;
- участь і результати зовнішньоекономічних відносин та їхній вплив на загальні результати діяльності машинобудівного підприємства;
- рейтинг конкретного машинобудівного підприємства та його місце в системі більш високого рівня управління: в економічному регіоні, галузі національної економіки, країні, об'єднанні країн, світовій економіці.

Складність і багатоаспектність оцінок зумовили проведення економічного аналізу в декілька етапів.

7.2. Етапи комплексного економічного аналізу

Комплексний економічний аналіз діяльності машинобудівного підприємства розподіляється на етапи, наведені в таблиці 7.1.

Таблиця 7.1

Етапи економічного аналізу

Етап	Зміст етапу
1	Зображення об'єкта економічного аналізу як системи
2	Визначення умов функціонування та розвитку об'єкта економічного аналізу у вигляді системи показників економічної діяльності
3	Складання інформаційної моделі системи, її підсистем та прямих і зворотних зв'язків між ними
4	Визначення взаємозв'язків між господарськими явищами та факторами для кількісної оцінки їхнього впливу на стан системи
5	Введення конкретних даних про діяльність системи в інформаційну модель; моніторинг стану системи
6	Робота з моделлю системи
7	Узагальнення та оформлення результатів економічного аналізу для прийняття управлінських рішень

Перший етап. Об'єкт комплексного, системного аналізу надається як система, яка має конкретну мету, завдання та визначені умови функціонування й розвитку. З позицій системного підходу підприємство – є складною системою, яка містить взаємопов'язані елементи: засоби праці, предмети праці, трудові та фінансові ресурси, технології, інформацію, продукцію, роботи, послуги. Як будь-яка система, машинобудівне підприємство має вхід (потoki сировини, матеріалів, паливно-енергетичних, трудових та інших ресурсів) і вихід (матеріальні потоки продукції і нематеріальні потоки робіт промислового призначення, фінансових, маркетингових, аудиторських, консалтингових та інших послуг. В операційному процесі виробничі ресурси поєднуються та перетворюються в продукти виробництва за допомогою технологічних ресурсів.

Метою діяльності машинобудівного підприємства є максимізація прибутку та вартості майна, яким воно розпоряджається. Звідси випливає мета економічного аналізу – пошук резервів підвищення ефективності діяльності, в першу чергу, за рахунок раціонального використання ресурсів, зростання обсягів реалізації, а, отже, і показників прибутку.

На другому етапі здійснюється обґрунтування системи показників, доцільних для використання при оцінці умов функціонування та подальшого розвитку машинобудівних підприємств. Система показників складається з інтегральних, оціночних, узагальнюючих, синтетичних та аналітичних показників, які використовуються в загальній практиці ведення економічного аналізу, а також з індивідуальних показників, які враховують специфічні вимоги та галузеві особливості машинобудівних підприємств.

На третьому етапі створюються: інформаційна модель системи з визначенням її підсистем, їхніх функцій та прямих і зворотних зв'язків між підсистемами, а також інформаційні моделі підсистем з визначенням їхніх структур, функцій та прямих і зворотних зв'язків між елементами підсистем. Ці інформаційні моделі є впорядкованою сукупністю взаємопов'язаних економічних показників та їхніх факторів декількох порядків. На базі розроблених інформаційних моделей складають загальну блок-схему комплексного, системного економічного аналізу, та визначають послідовність його проведення.

На четвертому етапі досліджуються взаємозв'язки між господарськими явищами та фактори, за допомогою яких можливо надати кількісну оцінку стану системи та її підсистем. Кількість

обраних факторів залежить від суб'єкта, мети і завдань економічного аналізу. На машинобудівних підприємствах частіше за все проводиться аналіз оціночних і узагальнюючих показників, який, як правило, доповнюється для забезпечення зворотного зв'язку дослідженням впливу результативних показників на аналітичні, що характеризують окремі сторони господарської діяльності. Часто використовуються також й інтегральні показники, що дозволяє виявити загальний стан підприємства з урахуванням впливу окремих господарських явищ.

На п'ятому етапі комплексного, системного економічного аналізу для того, щоб представити параметри моделі в кількісному вимірюванні, в інформаційну модель системи, складену на третьому етапі, вводяться конкретні дані про роботу об'єкта, які оновлюються із встановленою періодичністю, тобто здійснюється моніторинг стану системи.

На шостому етапі ведеться робота з утвореною інформаційною моделлю системи, яка призначена для оцінки діяльності машинобудівного підприємства як системи, для виявлення та оцінки резервів підвищення ефективності його господарської діяльності. Оцінка передбачає виділення впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів, порівняння з вітчизняними та іноземними підприємствами, і, у першу чергу, з конкурентами.

Аналогічно здійснюється аналітична підтримка кожного управлінського рішення (стратегічного, перспективного, поточного, оперативного) на всіх стадіях його технології.

Оскільки виявлення резервів є головною метою економічного аналізу, воно проводиться за декілька періодів. Це дозволяє створити систему пошуку резервів для їхньої подальшої реалізації.

На сьомому, завершальному, етапі здійснюються: узагальнення результатів економічного аналізу; оцінка внеску структурних підрозділів металургійного підприємства в загальні результати його діяльності; документальне оформлення та підготовка «Пояснювальної записки», «Звіту для загальних зборів акціонерів» та ін.

Таким чином, комплексний, системний економічний аналіз повинен охоплювати всі види економічного аналізу та проводитися своєчасно й оперативно, що вимагає використання сучасної комп'ютерної електронно-обчислювальної техніки та програмного забезпечення аналітичної роботи.

7.3. Класифікація показників діяльності машинобудівного підприємства

Характерною особливістю економічного аналізу є використання системи показників. Залежно від конкретних мети, виду аналізу, рівня спеціалізації машинобудівного підприємства використовуються різноманітні економічні показники, їхні різні співвідношення, деталізація або навпаки – узагальнення. В сукупності система показників надає якісну та кількісну оцінку господарської діяльності конкретного об'єкта економічного аналізу.

Чисельність економічних показників потребує їхньої систематизації, впорядкування та класифікації для подальшого практичного використання. Нижче наведено класифікацію економічних показників за різними ознаками.

1. За ознакою ступінь охоплення господарських явищ та процесів, що підлягають оцінці, економічні показники поділяються на: інтегральні, або всеохоплюючі (наприклад: інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства або конкретного виду продукції); оціночні (наприклад: фінансові результати; продуктивність праці або виробничого устаткування); узагальнюючі (наприклад: рентабельність виробництва; витрати на 1 грн реалізованої продукції); часткові, або локальні, що охоплюють частину ресурсів або процесів; продуктивність праці; середня заробітна плата; фондовіддача); індивідуальні; заробітна плата окремого робітника; витрата енергоносія.

2. Класифікація показників діяльності машинобудівного підприємства за ознакою вид учасника ринкових відносин є доцільною тому, що в ринкових умовах система показників, яка використовується для проведення економічного аналізу, повинна орієнтуватися на усіх конкретних учасників ринку та враховувати інтереси кожного з них: власників (акціонерів), управлінців, трудового колективу, податкових органів, профспілок, постачальників, кредиторів, споживачів та ін.

Показники, які відображають фінансові результати, прибутковість діяльності підприємства, грошові потоки, платоспроможність та ефективність діяльності цікавлять майже всіх учасників ринкових відносин, незважаючи на наявність у них різних інтересів.

3. Показники діяльності машинобудівного підприємства за ознакою мети економічного аналізу поділяються на дві групи.

3.1. Показники, які характеризують економічний потенціал машинобудівного підприємства. Вони використовуються в маркетинговому

аналізі для визначення сильних та слабких сторін підприємства й для оцінки можливості банкрутства, а також враховуються іншими учасниками ринку.

3.2. Показники, які характеризують економічну діяльність підприємства в цілому. Як правило, це показники, з яких складається звітність підприємств (вартість майна підприємства, фінансові результати, грошові потоки за видами діяльності та ін.).

4. За ознакою стадія економічного аналізу при проведенні зовнішнього економічного аналізу розрізняють дві системи показників.

4.1. Система показників експрес-аналізу. Це показники складу, структури й динаміки майнового стану підприємства та його фінансових результатів.

4.2. Система показників поглибленого дослідження, до якої належать показники фінансової звітності та показники-фактори, які впливають на загальний фінансовий результат й показники, що характеризують інші види діяльності.

5. Залежно від вимірювачів показники, що підлягають економічному аналізу, поділяються на натуральні, або фізичні, умовно-натуральні, вартісні та відносні.

6. Залежно від характеру явищ і процесів, які охоплюються, та від призначення показники економічного аналізу поділяються на: технічні, техніко-економічні й фінансові.

7. Залежно від спрямованості оцінки показники економічного аналізу диференціюються на: результативні та витратні.

Проведення повного комплексного економічного аналізу з використанням великої кількості показників неможливо без використання комп'ютерної техніки. Комп'ютеризація економічного аналізу дозволяє впровадити систему моніторингу та створювати власне інформаційне забезпечення діяльності підприємства та його структурних підрозділів у статичі та динаміці. Для аналізу стану та розвитку кон'юнктури на вітчизняних і світових ринках використовуються дані зовнішніх спеціалізованих інформаційних агентств і комерційних центрів, які збирають, систематизують, аналізують інформацію та надають інформаційні послуги. Альтернативою є ведення внутрішньої інформаційної бази маркетинговими службами підприємства, але світовий досвід підтверджує більш високу якість та ефективність використання даних зовнішніх інформаційних центрів.

7.4. Проведення повного комплексного економічного аналізу діяльності підприємства в ринкових умовах

Підвищення ролі аналізу та актуальність його удосконалення в ринкових умовах об'єктивно зумовлені рядом причин: метою діяльності підприємств у ринкових умовах (максимізація прибутку); недосконалістю офіційних методик оцінки діяльності підприємства в період становлення ринкових відносин; необхідністю об'єктивної, прозорої та гласної оцінки результатів діяльності для потреб усіх учасників ринкових відносин. У силу перерахованих причин необхідна зміна традиційної послідовності проведення економічного аналізу діяльності суб'єкті господарювання, що викладена в деяких роботах та офіційних методиках. Існуючі економічні умови посилюють потребу в тематичному фінансовому аналізі як складовій частині комплексного, системного економічного аналізу. В більшості посібників і монографій, надрукованих в останнє десятиріччя, мета фінансового аналізу формулюється, як встановлення та оцінка фінансового стану підприємства. Але при усій важливості фінансового аналізу не слід розповсюджувати мету одного із розділів економічного аналізу на мету проведення повного економічного аналізу – виявлення внутрішньовиробничих резервів підвищення ефективності діяльності для прийняття управлінських рішень щодо їхньої мобілізації.

Головним джерелом стійкого фінансового стану підприємства або іншого суб'єкта господарювання є прибуток від реалізації продукції, робіт чи послуг. Тому аналіз прибуткової діяльності, витрат на виробництво, трудових показників, зовнішньоекономічної діяльності розглядається як складова повного комплексного економічного аналізу, в кінцевому результаті якого визначається фінансовий стан підприємства. Послідовність проведення складових частин повного комплексного економічного аналізу надано на рис. 7.1.

Результати внутрішнього комплексного економічного аналізу узагальнюються в «Пояснювальній записці», яку складають про господарську діяльність підприємства, зокрема машинобудівного, до річного звіту.

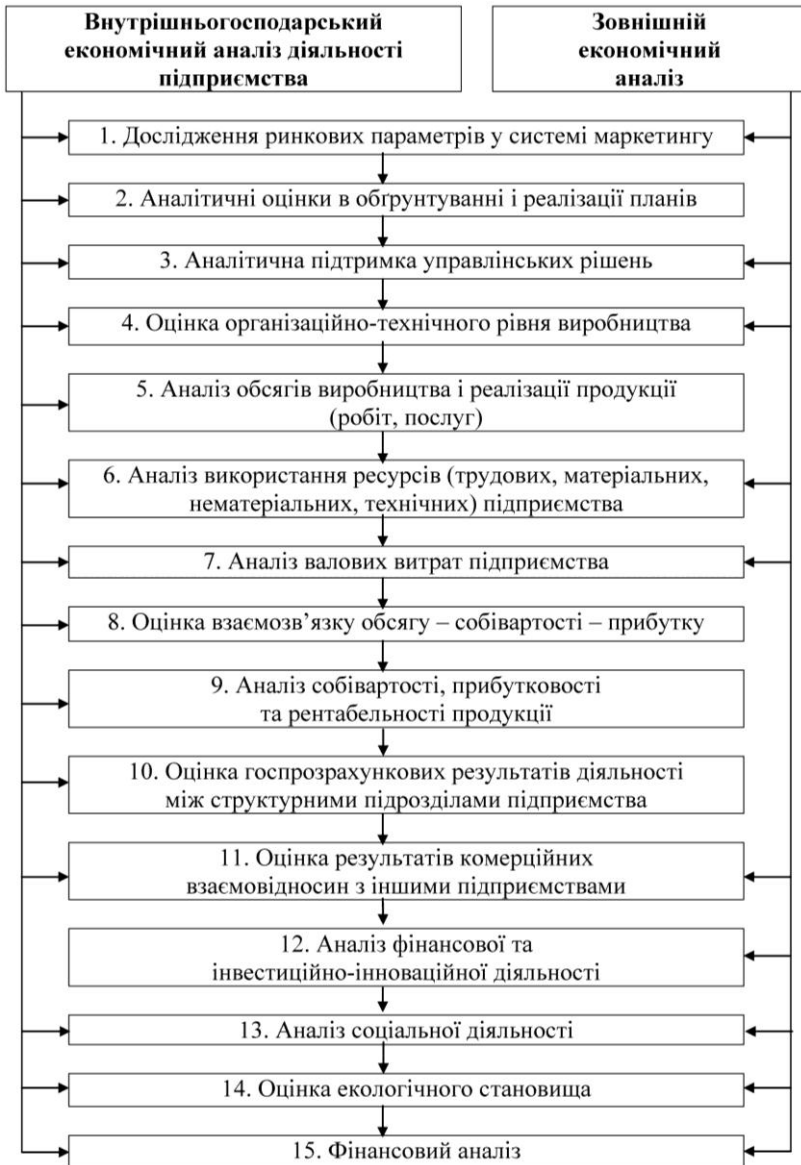

Рис. 7.1. Зміст комплексного аналізу машинобудівного підприємства

Результати зовнішнього аналізу, який проводиться для незалежної об'єктивної оцінки стану звітності й фінансового стану підприємства, відображаються внутрішніми аудиторами в аудиторському звіті та зовнішніми аудиторами в аудиторському висновку; результати оцінки кредитоспроможності підприємства комерційним банком містяться в кредитних справах.

Запитання для перевірки знань

1. Викладіть сутність та обґрунтуйте необхідність і доцільність системного підходу до комплексного економічного аналізу діяльності машинобудівного підприємства.

2. Які розділи містять внутрішній та зовнішній економічний аналіз? Чим обумовлена їхня послідовність?

3. Обґрунтуйте необхідність виділення етапів при проведенні повного комплексного економічного аналізу та викладіть їхній зміст.

4. Класифікуйте показники, які використовуються для проведення економічного аналізу, за ознаками, обґрунтувавши вибір ознак їхніх угруповань.

5. Як враховуються інтереси учасників ринку в аналітичних оцінках?

6. Які зв'язки між внутрішньогосподарським та зовнішнім аналізом?

Вправа 7.1. Викладіть свою точку зору щодо сутності аналітичної підтримки управлінського рішення на конкретному його прикладі.

Вправа 7.2. Наведіть склад і послідовність проведення внутрішньогосподарського та зовнішнього аналізу.

РОЗДІЛ 8. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

8.1. Аналіз вартісних показників основної діяльності

Узагальнюючим показником обсягів діяльності підприємства є дохід (виручка) від реалізації продукції: валовий – з позицій суспільства, чистий – з позицій підприємства. Оцінка доходу сприяє стимулюванню підприємства виготовляти ту продукцію, яку можливо реально та прибутково реалізувати на вітчизняному та світовому ринках збуту.

Аналіз доходу від реалізації продукції машинобудівних підприємств та факторів, які на нього впливають, проводиться в статистичній (оцінка виконання планових завдань за звітний період), у динамічній (для оцінки тенденцій розвитку основної діяльності), у міжзаводському порівняльному аналізі (для рейтингової оцінки).

Для оцінки впливу факторів у факторному аналізі доходу від реалізації продукції підприємства (D , грн) використовуються моделі 8.1-8.2:

$$D = \sum_{i=1}^I D_i, \quad (8.1)$$

$$D = \sum_{i=1}^I D_i = \sum_{i=1}^I C_i \cdot KB \cdot Q_i + \sum_{i=1}^I C_i Q_i, \quad (8.2)$$

$$D = TP \pm \Delta TP, \quad (8.3)$$

де I – число найменувань продукції, одиниць;

D_i – дохід від реалізації i -го виду продукції, грн;

C_i – ціна за одиницю продукції i -го виду, доларів США, шт.;

C_i – ціна за одиницю продукції i -го виду на вітчизняному ринку, грн/т;

KB – курс валюти, грн/доларів США;

Q_i – обсяг відвантаженої на експорт продукції i -го виду, шт.;

Q_i – обсяг відвантаженої на внутрішній ринок продукції i -го виду, шт.;

TP – товарна продукція підприємства, грн;

$\pm \Delta TP$ – зміна залишків товарної продукції на складах підприємства, грн.

З моделей 8.1-8.3 видно, що факторами доходу є зміна: кількості видів продукції, її структури, цін, обсягів, курсів валют, залишків товарної продукції на складах підприємства, інфляційні процеси. Оцінка впливу кожного фактора здійснюється традиційними засобами факторного аналізу або кореляційним методом з наступним визначенням причин зміни і розробкою конкретних заходів, спрямованих на збільшення доходу.

Товарна продукція характеризує обсяги виробництва продукції машинобудівного підприємства у вартісному вимірюванні. У факторному аналізі виробництва оцінюється вплив на зміну цього узагальнюючого показника таких факторів, як ціна, товарний випуск (у штуках та ін.) та зміна структури виробництва продукції.

8.2. Аналіз натуральних показників основної діяльності підприємства

Натуральні показники основної діяльності використовуються для: об'ємної характеристики виробничого процесу підприємства; оцінки ємності ринку; порівняння попиту та пропозицій; оцінки ступеня задоволення попиту; оцінки використання виробничих потужностей; факторного аналізу результатів основної діяльності; оцінки роботи виробничих ділянок; визначення «вузьких» місць виробництва; оцінки впливу обсягів виробництва на дохід, собівартість продукції, прибуток та для інших аналітичних потреб.

До натуральних показників належать: обсяг виробництва основних видів продукції (узагальнюючий показник); годинна або добова продуктивність обладнання. У ході такого аналізу як допоміжні можуть використовуватися й трудові показники (тривалість робочого часу, простоїв та ін.). У процесі аналізу натуральних показників основної діяльності машинобудівного підприємства вони досліджуються в статисті та динаміці; оцінюється вплив факторів, що зумовили зміну узагальнюючих натуральних показників; вивчаються причини та досвід інших об'єктів аналізу; розробляються заходи щодо поліпшення виробничих показників.

При дослідженні динаміки обсягів виробництва базою для порівнянь замість планових є звітні показники за попередні періоди.

На подальших етапах аналізу виявляються причини зміни показників-факторів, проводиться факторний аналіз для визначення та оцінки резервів, розробляються заходи щодо збільшення обсягів основної діяльності машинобудівного підприємства.

Важливе значення має аналіз номенклатури, тобто переліку найменувань продукції. На підставі контрактів визначається детальний перелік продукції з визначенням обсягів виробництва й реалізації кожного її виду, або асортимент продукції. Кількісною характеристикою асортименту є його структура, під якою розуміють питому вагу продукції окремого виду в загальному обсязі виробництва. Зміна асортименту впливає на обсяги виробництва, собівартість продукції, прибуток від її реалізації, показники рентабельності.

Оцінка виконання планових завдань із асортименту продукції здійснюється за допомогою методу найменшого числа, відповідно до якого у виконання плану з окремого виду металопродукції зараховується менший з двох (плановий або звітний) обсяги виробництва. Результати оцінки завдань використовуються для стимулювання персоналу. Виконання цих завдань є також умовою преміювання управлінського персоналу.

Оцінка впливу структурного зрушення визначається в такій послідовності:

- розраховуються планова та звітна структури продукції;
- перераховуються фактичні обсяги виробництва продукції кожного виду за умови збереження планової структури виробництва, тобто фактичний загальний обсяг виробництва перемножується на планову питому вагу конкретного виду продукції;
- результати попереднього розрахунку порівнюються з фактичним обсягом виробництва продукції конкретного виду, тобто з перерахованого обсягу вираховується фактичний обсяг за звітом, за отриманими абсолютними відхиленнями надається оцінка впливу структурного зрушення на зміну обсягу виробництва конкретного виду продукції в натуральному вимірі;
- визначається середній коефіцієнт трудомісткості за планом і за звітом як відношення сумарного обсягу виробництва в умовному вимірі до сумарного обсягу виробництва в натуральних (фізичних) одиницях;
- розраховується можливий обсяг виробництва продукції за звітом у натуральному вимірі за умови збереження планового асортименту, тобто звітний обсяг виробництва в умовних або базових одиницях відноситься до планового середнього коефіцієнта трудомісткості;
- оцінюється вплив зміни асортименту продукції на обсяг її виробництва ($\pm \Delta Q_{\text{стр.}}$) зіставленням звітного обсягу виробництва в одиницях з можливим обсягом виробництва при збереженні планового асортименту в одиницях ($\pm \Delta Q'_{\text{звіт}}$):

$$\pm \Delta Q_{cmp.} = \pm \Delta Q'_{zaim}; \quad (8.11)$$

– розраховується середньозважена планова ціна фактично виготовленого асортименту продукції (Π'):

$$\Pi' = \frac{\sum_{i=1}^I \Pi_{in,i} \cdot Q_{izaim}}{\sum_{i=1}^I Q_{izaim}}, \quad (8.12)$$

де $\Pi_{i\text{пл.}}$ – планова ціна i -го виду продукції, грн/шт.;

$Q_{i\text{зaim}}$ – звітний обсяг виробництва i -го виду продукції, шт.;

– здійснюється оцінка впливу зміни структурного зрушення на зміну обсягу виробництва продукції у вартісному вимірі ($\pm \Delta \Pi_{cmp.}$):

$$\pm \Delta \Pi_{cmp.} = \pm \Delta Q_{cmp.} \cdot \Pi'; \quad (8.13)$$

– визначаються, з метою їхнього усунення, зовнішні причини зміни значення показників (кон'юнктура ринку, зміна попиту на конкретні види продукції, форс-мажорні обставини, антидемпінгові процеси та ін.), а також внутрішні причини, які викликали погіршення показників (позапланові простої устаткування, організаційні недоліки, брак продукції, збільшення обсягів незавершеного виробництва, несвоєчасні введення нового устаткування або освоєння його виробничої потужності та ін.).

8.3. Аналіз і оцінка конкурентоспроможності продукції

Конкурентоспроможність продукції – це її характеристика, що відображає здатність окремого виду продукції задовольняти конкретні потреби конкретних споживачів у конкретних умовах її використання. Вона визначає відмінність продукції цього підприємства від аналогічної продукції підприємств-конкурентів як за якісними показниками, так і за витратами на задоволення потреби.

Метою діагностики конкурентоспроможності продукції є визначення резервів її підвищення. Завдання діагностики для досягнення цієї мети зображено на рис. 8.1.

Для вирішення першого та другого завдань використовуються методи маркетингових досліджень, а для наступних завдань – система загальнонаукових методів та прийомів економічного аналізу.

Показники конкурентоспроможності продукції та моделі їхнього розрахунку наведено на рис. 8.2.

Рис. 8.1. Комплекс завдань аналітичної оцінки конкурентоспроможності продукції

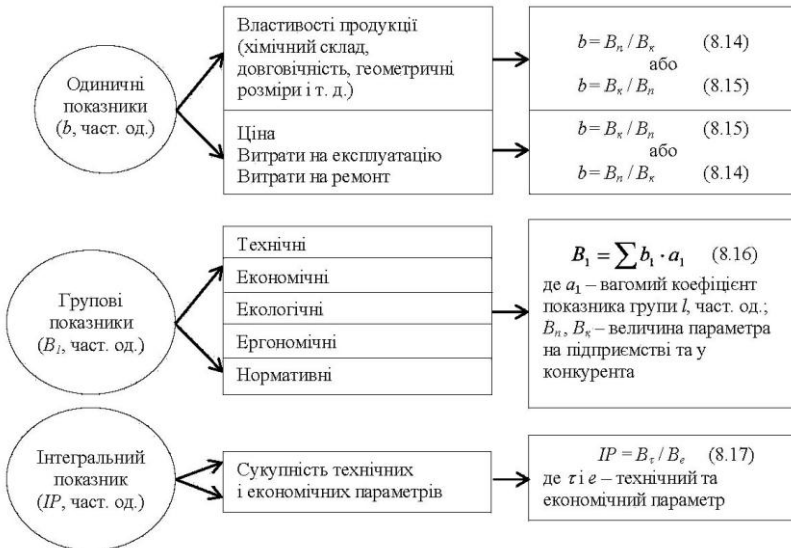

Рис. 8.2. Система показників для оцінки конкурентоспроможності продукції конкретного виду

Завдання для перевірки знань

1. Обґрунтувати особливості аналізу натуральних показників основної діяльності машинобудівного підприємства.
2. Обґрунтувати необхідність діагностики конкурентного середовища та конкурентоспроможності машинобудівного підприємства
3. Об'єкти конкурентоспроможності, їхня сутність.
4. Єдність та відмінність категорій конкурентоспроможності продукції й конкурентоспроможності підприємства та методик їхнього аналізу.
5. Указати послідовність вирішення завдань діагностики конкурентоспроможності продукції.
6. Класифікувати показники конкурентоспроможності продукції та надати їхню характеристику.
7. Навести моделі для розрахунку одиничних, групових та інтегральних показників конкурентоспроможності продукції конкретного виду.
8. У чому полягають єдність і відмінність внутрішнього та зовнішнього аналізу якості продукції?
9. Обґрунтувати систему показників оцінки якості продукції підприємства.

РОЗДІЛ 9. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

9.1. Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами

Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами включає:

- зіставлення фактичних даних про чисельність окремих категорій працюючих із плановими та нормативними;
- аналіз структури персоналу;
- аналіз забезпеченості підприємства кадрами за професіями;
- аналіз руху робочої сили;
- аналіз якісного складу трудових ресурсів (на підставі співвідношень основних і допоміжних робітників; робітників, які працюють за відрядною та погодинною формами організації праці; рівня кваліфікації робітників).

У процесі аналізу чисельності та складу персоналу його поділяють на дві групи: промислово-виробничий та непромисловий персонал.

Промислово-виробничий персонал – це працівники, які зайняті у виробництві або його безпосередньому обслуговуванні (працівники основних, допоміжних та обслуговуючих виробництв, науково-дослідних підрозділів, лабораторій, заводоуправління, складів та охорони).

Непромисловий персонал – працівники, які входять до чисельного складу підприємства, але їхня діяльність не пов'язана з виробничим процесом (працівники житлово-комунального господарства, медичних установ, транспорту, дитячих садків та ясел, навчальних закладів, культурних установ та ін.).

Промислово-виробничий персонал у статистичній звітності поділяється на робітників і службовців. До робітників належать, в основному, працівники, зайняті безпосередньою дією на предмети праці, переміщенням сировини, матеріалів, напівфабрикатів і продукції, доглядом за засобами праці й контролем за роботою устаткування, контролем технологічного процесу та якості продукції й іншими видами обслуговування виробничого процесу. До робітників відносяться категорії безпосередньо робітників, а також молодший обслуговуючий персонал, тобто робітники, які не мають

Аналіз господарської діяльності

безпосереднього відношення до виробничого процесу, а це – робітники охорони, водії легкових машин, кур'єри, гардеробники та ін., а також учні. У складі службовців слід виділяти керівників професіоналів та спеціалістів.

Забезпеченість машинобудівного підприємства та його структурних підрозділів трудовими ресурсами визначається зіставленням фактичної чисельності персоналу звітного періоду з плановою чи нормативною та з показниками, які були досягнуті в минулі періоди. Зміна чисельності працівників аналізується за складом і категоріями, з'ясовуються причини таких змін. Дані для аналізу чисельності та структури персоналу на прикладі ливарного цеху наведено в таблиці 9.1.

Таблиця 9.1

Аналіз динаміки та виконання плану з чисельності та структури персоналу ливарного цеху

Категорії персоналу	Минулий рік		Звітний рік					
	кількість, осіб	питома вага, %	план		факт		виконання плану, %	Абсолютне відхилення від плану, осіб
			кількість, осіб	питома вага, %	кількість, осіб	питома вага, %		
Всього промислово-виробничого персоналу:	465	100,0	470	100,0	467	100,0	99,4	–3
– робітники;	419	90,1	424	90,2	422	90,3	99,5	–2
– молодший обслуговуючий персонал;	5	1,1	6	1,3	5	1,1	83,3	–1
– учні;	1	0,2	–	–	–	–	–	–
– керівники;	6	1,3	6	1,3	6	1,3	100,0	–
– професіонали;	–	–	–	–	–	–	–	–
– спеціалісти	34	7,3	34	7,2	34	7,3	100,0	–

Як видно з таблиці 9.1, структура чисельності персоналу за категоріями в звітному році при зіставленні з рівнем показника минулого року принципово не змінилась. Значну частину персоналу складають робітники, частка яких у минулому році становила 90,1 %, у звітному – 90,3 %. План із забезпеченості цеху трудовими ресурсами в звітному році недовиконаний на 0,6 %, що зумовлено меншою чисельністю промислово-виробничого персоналу порівняно з планом на 3 особи, в тому числі за категоріями персоналу на 1 особу.

Невиконання плану за указаними категоріями персоналу, в найбільшій мірі, зумовлено непопулярністю робітничих професій, незадовільний рівень заробітної плати, соціальну незахищеність робітників.

При аналізі забезпеченості підприємства трудовими ресурсами значну увагу приділяють оцінці забезпеченості підприємства кадрами найважливіших професій і аналізу якісного складу працівників за кваліфікацією. Узагальнюючим показником рівня кваліфікації робітників є середній тарифний розряд, який визначається за професіями в розрізі структурних підрозділів та по підприємству в цілому:

$$\bar{F} = (\sum F \cdot \chi_p) / \sum \chi_p, \quad (9.1)$$

де $\bar{F}$ – середній тарифний розряд;

F – конкретний тарифний розряд;

χ_p – чисельність робітників, які працюють за конкретним тарифним розрядом, осіб.

Кваліфікаційний рівень працівників залежить від їхнього віку, стажу роботи та освіти, тому при аналізі слід вивчати та оцінювати вплив кожного з цих факторів на склад робітників. Рівень зазначених факторів постійно змінюється внаслідок руху робочої сили, тому при аналізі забезпеченості підприємства трудовими ресурсами значну увагу приділяють також дослідженню показників руху робочої сили за певний період часу.

Для характеристики руху робочої сили розраховують і аналізують динаміку коефіцієнтів обороту з приймання на роботу та вибуття, плинності кадрів, постійного складу працівників.

Коефіцієнт обороту з приймання на роботу (K_{np}):

$$K_{np} = \chi_{np} / \chi, \quad (9.2)$$

де χ_{np} – кількість прийнятих на роботу працівників, осіб;

χ – середньооблікова чисельність працівників, осіб.

Коефіцієнт обороту з вибуття (K_v):

$$K_v = \chi_v / \chi, \quad (9.3)$$

де χ_v – кількість працівників, що звільнилися, осіб.

Коефіцієнт плинності кадрів ($K_{пк}$):

$$K_{пк} = \chi_{пк} / \chi, \quad (9.4)$$

де $\chi_{пк}$ – кількість працівників, що звільнені за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни, осіб.

Коефіцієнт постійного складу персоналу підприємства (працівників) ($K_{пс}$):

$$K_{пс} = \chi_{пс} / \chi, \quad (9.5)$$

де $\chi_{пс}$ – кількість працівників, що пропрацювали на підприємстві весь рік, осіб.

При аналізі руху робочої сили необхідно вивчити причини звільнення працівників (за власним бажанням, скорочення кадрів, через порушення трудової дисципліни та ін.) й розробити заходи щодо усунення причин, що вплинули негативно.

9.2. Аналіз використання фонду робочого часу

Одним із основних внутрішніх факторів, що впливає на продуктивність праці, є використання робочого часу. Повноту використання трудових ресурсів можна оцінити за кількістю відпрацьованих за звітний період днів і годин одним працюючим і одним робітником, а також за інтенсивністю використання робочого часу. Такий аналіз проводиться за кожною категорією працівників, за кожним виробничим підрозділом і по підприємству в цілому.

Залежність фонду робочого часу від показників-факторів має вигляд:

$$\Phi PC = Ч \cdot PD \cdot T_{PD}, \quad (9.6)$$

де ΦPC – фонд робочого часу структурного підрозділу або підприємства, годин;

$Ч$ – чисельність працівників у структурному підрозділі або на підприємстві, осіб;

PD – кількість робочих днів, відпрацьованих одним працівником у середньому за рік, днів/особу;

T_{PD} – середня тривалість робочого дня, годин/день.

Дані для проведення аналізу використання фонду робочого часу на прикладі ливарного цеху наведено в таблиці 9.2.

Таблиця 9.2

Аналіз використання фонду робочого часу в ливарному цеху

Показник	План	Факт	Виконання плану, %	Абсолютне відхилення, +
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	470	467	99,4	– 3
Відпрацьовано одним працівником:	219	210	95,9	– 9
– днів;				
– годин	1752	1596	91,1	– 156
Середня тривалість робочого дня, годин	8,0	7,6	95,0	– 0,4
Фонд робочого часу, годин	823440	745332	90,5	– 78108
– у тому числі позаурочно відпрацьований час, годин	–	2280	–	+2280

Як видно з таблиці 9.2, фактичний фонд робочого часу у звітному році зменшився проти планового на 78108 годин, у тому числі за рахунок зміни таких показників-факторів:

а) чисельності персоналу, яка зменшилась на 3 особи. Абсолютне відхилення фонду робочого часу за рахунок чисельності персоналу склало $(467 - 470) \times 219 \times 8 = - 5256$ годин;

б) невідпрацьованих днів. Фактичні цілоденні втрати робочого часу вищі за планові на 9 днів, таке перевищення сталося за рахунок збільшення прогулів і невиходів на роботу через тимчасову непрацездатність. Абсолютне відхилення фонду робочого часу за рахунок цілоденних втрат робочого часу склало $(210 - 219) \times 467 \times 8 = - 33624$ години;

в) тривалості робочого дня. Абсолютне відхилення фонду робочого часу за рахунок зниження тривалості робочого дня склало $(7,6 - 8,0) \times 467 \times 210 = - 39228$ годин.

У звітному році трудові ресурси ливарного цеху використовувались недостатньо ефективно. В середньому одним працівником відпрацьовано 210 днів замість 219, у зв'язку з цим втрати робочого часу на одного працюючого становили 9 днів, а на весь персонал $9 \times 467 = 4203$ дні, або $4203 \times 8 = 33624$ години. Внутрішньозмінні втрати робочого часу за один день становили 0,4 години, а за всі відпрацьовані працівниками дні склали $0,4 \times 210 \times 467 = 39228$ годин. Загальні втрати часу становили $33624 + 39228 = 72852$ години. Наявність позаурочних годин роботи, які фактично склали у звітному році 2280 годин певною мірою компенсують втрати робочого часу, оскільки випуск продукції збільшується, але це не впливає на показник годинної продуктивності праці, бо одночасно зі збільшенням випуску продукції збільшуються витрати праці.

Невраховані внутрішньозмінні втрати робочого часу виявляють за допомогою методу фотографії робочого дня. Вони можуть бути викликані різними об'єктивними та суб'єктивними обставинами, що не передбачені планом: прогулами; додатковими відпустками з дозволу адміністрації; захворюваннями працівників з тимчасовою втратою працездатності; простоями через несправність обладнання, машин, механізмів; через відсутність сировини, матеріалів, електроенергії, палива та ін. Кожен вид втрат аналізується докладніше, особливо ті, що залежать від підприємства. Зменшення втрат робочого часу з причин, залежних від трудового колективу, є резервом збільшення виробництва продукції, який не вимагає додаткових капітальних вкладень і дозволяє швидко одержати віддачу.

У процесі аналізу втрат робочого часу необхідно встановити непродуктивні витрати праці, які складаються з витрат робочого часу на виготовлення забракованої продукції та виправлення браку, а також у зв'язку з відхиленнями від ходу технологічного процесу. Для визначення їхньої величини використовують дані про втрати від браку продукції.

Проте втрати робочого часу не завжди впливають на зменшення обсягу виробництва продукції, оскільки вони можуть бути компенсовані підвищенням інтенсивності праці працівників. Тому при аналізі використання трудових ресурсів значна увага приділяється вивченню показників продуктивності праці, тобто ефективності використання трудових ресурсів.

9.3. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів

Узагальнюючими показниками ефективності використання трудових ресурсів є:

а) рентабельність персоналу (R_{Π}):

$$R_{\Pi} = \Pi / \chi_{\text{пвп}}, \quad (9.7)$$

де Π – прибуток від реалізації продукції, грн;

$\chi_{\text{пвп}}$ – середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу, осіб;

б) продуктивність праці, для оцінки рівня якої застосовується система узагальнюючих показників та їхніх показників-факторів.

Узагальнюючі показники продуктивності праці: середньорічний, середньоденний і середньогодинний виробіток одним робітником продукції на одного працюючого у вартісному виразі по підприємству в цілому або у натуральному та умовно-натуральному виразі – по цеху.

Факторами узагальнюючих показників продуктивності праці є:

– індивідуальні показники: витрати часу на виробництво одиниці продукції певного виду (трудомісткість продукції) або випуск продукції певного виду в натуральному виразі за один людино-день або людино-годину;

– допоміжні показники: витрати часу на виконання одиниці певного виду робіт або обсяг виконаних робіт за одиницю часу.

Оціночним показником продуктивності праці є середньорічний виробіток продукції одним працюючим:

$$B_{\text{рік}} = (Y_p / 100) \cdot P_d \cdot T_{\text{рл}} \cdot B_{\text{с}}, \quad (9.8)$$

де $B_{\text{рік}}$ – середньорічний виробіток продукції одним працюючим, грн/особу або шт./особу;

V_p – питома вага робітників у складі працюючих, %;

B_e – середньогодинний виробіток одного робітника, грн/особу або шт./особу.

Абсолютне відхилення середньорічного виробітку продукції одним працюючим за рахунок впливу зазначених показників-факторів (факторний аналіз) визначається за допомогою прийому ланцюгових підстановок наступним чином:

- за рахунок зміни питомої ваги робітників у складі працюючих:

$$+ \Delta B_{P_{ik}(V_p)} = (+\Delta V_p / 100) \cdot P_{D0} \cdot T_{PD0} \cdot B_{e0}; \quad (9.9)$$

- за рахунок зміни кількості відпрацьованих днів одним робітником:

$$+ \Delta B_{P_{ik}(PD)} = (V_{P1} / 100) \cdot (+\Delta PD) \cdot T_{PD0} \cdot B_{e0}; \quad (9.10)$$

- за рахунок зміни середньої тривалості робочого дня:

$$+ \Delta B_{P_{ik}(TPD)} = (V_{P1} / 100) \cdot PD_1 \cdot (+\Delta T_{PD}) \cdot B_{e0}; \quad (9.11)$$

- за рахунок зміни середньогодинного виробітку одним робітником:

$$+ \Delta B_{P_{ik}(B_e)} = (V_{P1} / 100) \cdot PD_1 \cdot T_{PD1} \cdot (+\Delta B_e), \quad (9.12)$$

де 0 і 1 – відповідно базова та звітна величини показника-фактора.

Після виконання факторного аналізу виявляють причини відхилень для розробки заходів щодо усунення тих з них, які вплинули на продуктивність праці негативно.

Дані для аналізу загальної оцінки виконання плану продуктивності праці у звітному році в умовах ливарного цеху наведено в таблиці 9.3.

Таблиця 9.3

**Аналіз оцінки виконання плану продуктивності праці
в умовах ливарного цеху за звітний рік**

Показник	План	Факт	Виконання плану, %	Абсолютне відхилення, +
Випуск сталі, т	1220,3	1231,9	100,95	+ 11,6
Середньооблікова чисельність персоналу, осіб	470	467	99,4	– 3
– з них робітники, осіб	424	422	99,5	– 2
Питома вага робітників у загальній чисельності	90,2	90,3	100,1	+ 0,1
Відпрацьовано одним робітником, днів	219	210	95,9	– 9
Середня тривалість робочого дня, годин	8,0	7,6	95,0	– 0,4
Середньорічний виробіток на одного працюючого, т/особу	2596,4	2637,9	101,6	+ 41,5
Середньорічний виробіток на одного робітника, т/особу	2878,1	2919,2	101,4	+ 41,1

Аналіз господарської діяльності

Закінчення табл. 9.3

Середньоденний виробіток на одного працюючого, т/осіб	11,9	12,6	105,9	+ 0,7
Середньоденний виробіток на одного робітника, т/особу	13,1	13,9	106,1	+ 0,8
Середньогодинний виробіток на одного робітника, т/особу	1,6	1,8	112,5	+ 0,2

Як видно з даних таблиці 9.3, зростання фактичної питомої ваги робітників у складі працюючих проти плану викликало підвищення середньорічного виробітку на одного працюючого на $(0,903 - 0,902) \times 219 \times 8 \times 1,6 = +2,8$ т/особу.

Менший ступінь виконання плану з середньорічного виробітку на одного робітника – 101,4 % (на одного працюючого – 101,6 %) при зіставленні його з відповідним ступенем виконання плану з середньоденного виробітку – 106,1 % (105,9 %) зумовлено зменшенням фактично відпрацьованих днів за рік одним робітником (працюючим).

Менший ступінь виконання плану з середньоденного виробітку на одного робітника – 106,1 % при зіставленні з відповідним ступенем виконання плану з середньогодинного виробітку – 112,5 % зумовлено зменшенням середньої тривалості робочого дня. За рахунок негативної дії цього фактора середньорічний виробіток на одного працюючого на $0,903 \times 210 \times 7,6 \times (1,8 - 1,6) = +264,1$ т/особу.

Загальне збільшення (абсолютне відхилення) середньорічного виробітку на одного працюючого відносно планового завдання становить: $2637,9 - 2596,4 = +41,5$ т/особу, що підтверджується результатами проведеного факторного аналізу:

$$+ 2,8 - 104,0 - 121,4 + 264,1 = + 41,5 \text{ т/особу.}$$

Аналіз використання трудових ресурсів на підприємстві та рівень продуктивності праці необхідно розглядати в динаміці та в тісному зв'язку з оплатою праці.

9.4. Аналіз фонду оплати праці та ефективності його використання

Завданнями аналізу фонду оплати праці (ФОП) є визначення правильності витрачання коштів на оплату праці, виявлення впливу факторів, встановлення правильності співвідношення темпів зростання продуктивності праці й середньої заробітної плати.

При аналізі ФОП необхідно дослідити зміну показника в динаміці та рівень виконання плану, визначити фактори, що спричинили його зміну.

При вивченні структури ФОП слід приділити увагу питомій вазі окремих елементів у загальній сумі та дослідити їхню зміну в динаміці й оцінити виконання завдання. При визначенні рейтингової оцінки підприємства важливо дослідити співвідношення трудових показників і середньої заробітної плати по підприємству з відповідними показниками підприємств галузі, а середню заробітну плату по підприємству порівняти також з прожитковим мінімумом, мінімальною заробітною платою та іншими показниками, що діють на момент дослідження.

При проведенні факторного аналізу ФОП оцінюється вплив на його абсолютне відхилення таких показників-факторів, як чисельність і середня заробітна плата, та виявляються причини виявлених відхилень:

$$+\Delta\text{ФОП}_q = +\Delta\text{Ч} \cdot \text{З}_0 \cdot 12, \quad (9.13)$$

$$+\Delta\text{ФОП}_3 = +\Delta\text{З} \cdot \text{Ч}_1 \cdot 12, \quad (9.14)$$

де $+\Delta\text{ФОП}_q$, $+\Delta\text{ФОП}_3$ – абсолютне відхилення ФОП за рахунок зміни чисельності працівників і середньої заробітної плати, грн/рік;

$+\Delta\text{Ч}$ – абсолютне відхилення середньорічної чисельності працівників, осіб;

$+\Delta\text{З}$ – абсолютне відхилення середньої заробітної плати, грн/місяць;

Ч_1 – фактична середньорічна чисельність персоналу в звітному періоді, осіб;

З_0 – базовий рівень середньої заробітної плати, грн/місяць.

Дані для аналізу виконання плану за фондом оплати праці на прикладі ливарного цеху наведено в таблиці 9.4.

Як видно з даних таблиці 9.4, фонд оплати праці в звітному періоді при зіставленні з рівнем запланованого показника збільшився на + 1232,2 тис. грн, що зумовлено, головним чином, підвищенням середньомісячної заробітної плати, оскільки виконання плану із середньомісячної заробітної плати (111,9 %) перевищує виконання плану із середньооблікової чисельності персоналу цеху (105,7 %).

Таблиця 9.4

Аналіз динаміки фонду оплати праці у ливарному цеху

Показник	План	Факт	Виконання плану, %	Абсолютне відхилення, +
Фонд оплати праці, тис. грн/рік,	10998,0	12230,2	111,2	+ 1232,2
у тому числі:				
– основна заробітна плата;	4399,2	5014,4	114,0	+ 615,2
– додаткова;	6532,8	7118,0	108,9	+ 585,2
– заохочення та компенсаційні виплати	66,0	97,8	148,2	+ 31,8

Аналіз господарської діяльності

Закінчення табл. 9.4

Структура фонду оплати праці, всього, %,	100,0	100,0	–	–
у тому числі:				
– основна заробітна плата;	40,0	41,0	102,5	+ 10
– додаткова;	59,4	58,2	98,0	– 1,2
– заохочення та компенсаційні виплати	0,6	0,8	133,3	+ 0,2
Середня заробітна плата, грн/місяць	1950,0	2182,4	111,9	+232,4
у тому числі за категоріями персоналу				
– робітники;	1842,7	2062,4	111,9	+ 219,7
– учні;	–	–	–	–
– керівники;	3742,1	4033,1	107,8	+ 291,0
– спеціалісти;	2080,7	2135,9	102,7	+ 55,2
– молодший обслуговуючий персонал	980,0	1072,4	109,4	+ 92
Середньооблікова чисельність персоналу, осіб	470,0	467	105,7	– 3

Абсолютне відхилення фонду оплати праці за рахунок зменшення фактичного рівня середньооблікової чисельності персоналу склало $(467 - 470) \times 1950,0 \times 12 = - 70200$ грн. Абсолютне відхилення фонду оплати праці за рахунок зростання у звітному періоді середньомісячної заробітної плати склало $467 \times (2182,4 - 1950,0) \times 12 = +1302369,6$ грн. Сумарний вплив середньооблікової чисельності та середньомісячної заробітної плати одного працюючого на зміну ФОП склав + 1223,2 тис. грн.

У звітному періоді значної зміни структури фонду оплати праці не спостерігається. Так, частка основної заробітної плати в ФОП за планом склала 40 %, а за звітом – 41,0 %, у той же час спостерігається зниження частки додаткової заробітної плати з 59,4 % до 58,2 %. Такі зміни зумовлені, головним чином, підвищенням часових тарифних ставок та посадових окладів працівників

У процесі аналізу ефективності використання фонду оплати праці оцінюється відповідність темпів росту середньої заробітної плати та продуктивності праці. Якщо темпи росту продуктивності праці перевищують темпи росту середньої заробітної плати, то на підприємстві складаються умови зниження собівартості продукції за рахунок трудових витрат.

Коефіцієнт співвідношення продуктивності праці та середньої заробітної плати (KI , част. од.) визначається наступним чином:

$$KI = I_6 / I_3, \quad (9.15)$$

де I_a та I_z – загальні індекси продуктивності праці та середньої заробітної плати, част. од.

Зазначене співвідношення повинно дотримуватись приблизно в таких розмірах:

- за нормальних умов функціонування підприємства – 1 : 0,8;
- за умов освоєння нових видів продукції або виробничих потужностей – (1:0,7).

Кількісна оцінка впливу співвідношення між зростанням продуктивності праці та середньої заробітної плати на зміну собівартості продукції у відсотках ($\pm \Delta C_T$, %) та у грошових одиницях ($\pm \Delta C_T$, грн) визначається за формулами відповідно 9.16 та 9.17, а на зміну фінансового результату ($\pm \Delta \Phi P_T$, грн) – за формулою 9.18:

$$\pm \Delta C_T \% = (I_z / I_a - 1) \cdot V_z, \quad (9.16)$$

$$\pm \Delta C_T, \text{ грн} = C(\pm \Delta C_T, \%) / 100, \quad (9.17)$$

де V_z – питома вага витрат на заробітну плату з нарахуваннями на соціальне забезпечення в собівартості продукції або у валових витратах, %;

C – собівартість продукції або валові витрати, грн.

$$R_z = \Pi / \Phi ОП, \quad (9.18)$$

де Π – прибуток підприємства за звітний період, грн;

$\Phi ОП$ – фонд оплати праці підприємства за звітний період, грн.

У процесі аналізу ефективності використання $\Phi ОП$ підприємства необхідно також зіставити темпи зростання його та середньої заробітної плати з основними показниками, які характеризують темпи зростання кінцевих результатів діяльності підприємства, таких як обсяг виробництва та реалізації продукції, витрати на 1 гривню товарної продукції; прибутку; рентабельності та ін. Перевищення темпів росту $\Phi ОП$ та середньої заробітної плати при зіставленні з указаними показниками свідчить про неефективне використання коштів на оплату праці.

9.5. Оцінка наявності основних засобів, їхніх складу та структури

Технічний рівень виробництва є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності продукції та економічного розвитку машинобудівного підприємства. Підвищення технічного рівня виробництва забезпечується сучасними напрямками:

- *екстенсивного розвитку*, а саме: розширення діючого виробництва завдяки встановленню більш продуктивного обладнання

Аналіз господарської діяльності

або збільшення пропускної спроможності допоміжних виробництв, які були «вузьким місцем» та стримували розвиток основного виробництва;

– *інтенсивного розвитку*, а саме: реконструкція основних засобів із заміною застарілого обладнання; розширення асортименту продукції; підвищення якості продукції на базі сучасних технологій; поліпшення умов праці; удосконалення технологій ресурсозбереження; технічне переоснащення шляхом упровадження нових техніки та технологій, механізації (автоматизації) виробництва, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності продукції та охорону довкілля.

Слід зазначити, що реалізація указаних напрямків в умовах машинобудівного підприємства потребує значних капіталовкладень (інвестицій), освоєння яких збільшує вартість основних засобів.

Для аналітичної оцінки тенденцій розвитку, складу й структури основних засобів досліджується їхня наявність у динаміці, як показано в таблиці 9.5.

Таблиця 9.5

Аналіз динаміки наявності та структури основних засобів

Групи основних засобів	Попередній період		Звітний період		Темп росту, част. од.	Відхилення, +	
	вартість, тис. грн	питома вага, %	вартість, тис. грн	питома вага, %		абсолютне	питомої ваги, %
1. Будівлі та споруди	9752,6	12,1	10142,7	11,2	1,04	+ 390,1	– 0,9
2. Транспортні засоби, прилади, інструмент	21197,8	26,3	22317,6	24,6	1,05	+ 1119,8	– 1,7
3. Машини та обладнання	49327,0	61,2	57772,6	63,8	1,17	+ 8445,6	+ 2,6
4. Обчислювальна техніка, засоби зв'язку	322,6	0,4	367,1	0,4	1,14	+ 44,5	0
Разом	80600,0	100,0	90600,0	100,0	1,12	+ 10000	0

Вартість основних засобів, як видно з таблиці 9.5, збільшилася порівняно з показником попереднього періоду на 10 млн грн, або на 12 %. Ця позитивна тенденція спостерігається й для динаміки активної частини основних засобів (машин та обладнання), вартість якої збільшилась на 8445,6 тис. грн, або на 17 %. Питома вага активної частини основних засобів порівняно з показником попереднього періоду зросла до 63,8%, тобто збільшилась на 2,6%.

9.6. Оцінка забезпеченості підприємства основними засобами

Аналіз забезпеченості підприємства основними засобами здійснюється за допомогою показників, наведених у таблиці 9.6, шляхом порівняння їхніх значень, досягнутих у звітному періоді, з плановим завданням.

Таблиця 9.6

Оцінка забезпеченості підприємства основними засобами

Назва показника	За звітний рік		Ступінь виконання плану, %	Відхилення, ±	
	за планом	фактично		абсолютне	відносне, %
1. Середньорічна вартість виробничих основних засобів, тис. грн:	90000	90600	100,7	+ 600,0	+ 0,7
— у тому числі активної їх частини	58500	57772,6	98,8	– 727,4	– 1,2
2. Питома вага активної частини, %	65,0	63,8	–	– 1,2	–

Як видно з таблиці 9.6 виробнича програма підприємства забезпечена основними засобами майже в повному обсязі, оскільки планове завдання з їхньої активної частини виконано лише на 98,8 %. Недовиконання плану із забезпеченості активною частиною основних засобів відбулося через нестачу фінансових ресурсів, що викликало необхідність перенесення на наступний плановий період встановлення нового обладнання, використання якого дозволяє запобігти виникненню браку.

У зовнішньому аналізі забезпеченості підприємства основними засобами через відсутність даних за планом оцінка виконання завдань не проводиться. Тому вартість основних засобів на кінець звітного періоду порівнюється тільки з рівнем, досягнутим на кінець минулого періоду, який, як відомо, співпадає з їхньою вартістю на початок звітного періоду. Для аналізу використовується інформація, яка наведена у Формі № 1 «Баланс». При внутрішньому аналізі досліджується наявність та структура основних засобів, як це наведено в таблиці 9.7 з угрупованням на діючі та законсервовані основні засоби.

Таблиця 9.7

Аналіз наявності та структури основних засобів підприємства

Назва основних засобів	На початок періоду		На кінець періоду		Відхилення за період, ±	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	абсолютне, тис. грн	відносне, %
1. Виробничі основні засоби	80600	97,7	90600	97,3	+ 10000	+ 12,4
2. Невиробничі основні засоби	1904	2,3	2500	2,7	+ 596	+ 31,3
3. Всього основних засобів (ряд. 1 + 2), у тому числі:	82504	100,0	93100	100,0	+ 10596	+ 12,8
3.1. Віддані в оперативну оренду	120	0,2	120	0,1	–	–
3.2. Отримані у фінансову оренду	–	–	–	–	–	–
3.3. Законсервовані	354	0,4	100	0,1	+ 254	– 71,8
4. Вартість діючих основних засобів (ряд. 3 – 3.1 + 3.2 – 3.3)	82030	–	92882	–	+ 10850	+ 13,2
5. Питома вага діючих основних засобів (ряд. (4/3) × 100 %)	–	99,4	–	99,8	+ 0,4	–

Для машинобудівного підприємства характерною є велика питома вага діючих основних засобів. За період, який аналізується, вона зросла до 99,8 % (див табл. 9.7) завдяки зменшенню вартості законсервованих основних засобів.

При оцінці забезпеченості машинобудівного підприємства основними засобами значна увага приділяється використанню наявного та встановленого обладнання як головного елементу їхньої активної частини. Підвищення питомої ваги активної частини основних засобів забезпечує зростання технічної оснащеності виробництва та виробничої потужності, що сприяє підвищенню фондовіддачі. Оцінка надається в статистиці (порівняно з планом) та в динаміці з використанням натурального вимірювача кількості обладнання – штук (таблиця 9.8).

Таблиця 9.8

Аналіз забезпеченості підприємства обладнанням

Назва показника	Минулий період	Звітний період		Ступінь виконання плану, %	Темп зростання, част. од.	Абсолютне відхилення, ±	
		план	факт			від плану	від минулого періоду
1. Кількість наявного обладнання, штук, всього (ряд. 1.1 + ряд. 1.2):	62	85	75	88,2	1,21	– 10	+ 13
1.1. Встановленого, всього:	60	84	73	86,9	1,22	– 11	+ 13
1.1.1. Діючого;	60	84	70	83,3	1,17	– 14	+ 10
1.1.2. Не діючого;	–	–	3	–	–	+ 3	+ 3
1.2. Не встановленого	2	1	2	200,0	100,0	+ 1	0
2. Коефіцієнти використання наявного обладнання, част. од.:							
2.1. Встановленого (ряд. 1.1 / ряд. 1)	0,968	0,988	0,973	98,5	1,05	– 0,015	+ 0,004
2.2. Діючого (ряд. 1.1.1 / ряд. 1)	0,968	0,988	0,933	94,4	0,96	– 0,055	– 0,035
3. Коефіцієнт використання встановленого обладнання, част. од. (ряд. 1.1.1 / ряд. 1.1)	1,000	1,000	0,959	95,9	95,9	– 0,041	– 0,041

Як видно з таблиці 9.8, підприємство має резерви підвищення забезпеченості виробничої програми активною частиною основних засобів, оскільки в наявності є невстановлене (2 шт.) та недіюче (3 шт.) обладнання.

Оцінка технічного стану основних засобів надається за допомогою узагальнюючих показників – коефіцієнта зносу та коефіцієнта придатності.

Коефіцієнт зносу основних засобів розраховується як відношення суми нарахованого під час їхньої експлуатації зносу до їх первісної вартості. Коефіцієнт придатності основних засобів розраховується як відношення суми їхньої залишкової (балансової) вартості до первісної вартості. Сума коефіцієнтів зносу та придатності основних засобів складає 1,0 част. од., або 100 %. Ці коефіцієнти розраховуються на початок і на кінець періоду (в зовнішньому аналізі) і як середні величини за період (у внутрішньому аналізі). Чим менше значення коефіцієнту зносу, тим кращим, за інших рівних умов, є технічний стан основних засобів.

Аналіз господарської діяльності

Оцінка технічного стану основних засобів за допомогою коефіцієнтів зносу та придатності наведено в таблиці 9.9.

Таблиця 9.9

Аналіз технічного стану основних засобів

Назва показника	На початок періоду	На кінець періоду	Абсолютне відхилення, ±
1. Первісна вартість основних засобів, тис. грн	80600	90600	+ 10000
2. Знос основних засобів, тис. грн	18538	21744	+ 3206
3. Коефіцієнт зносу основних засобів, част. од. (ряд. 2 : ряд. 1)	0,23	0,24	+ 0,01
4. Коефіцієнт придатності основних засобів, част. од. (ряд. 1 : ряд. 2)	0,77	0,76	– 0,01

Коефіцієнти зносу та придатності, як бачимо з таблиці 9.9, є взаємо-зворотними і в сумі дають одиницю, що підтверджує вірність проведених розрахунків. Слід зазначити, що основні засоби, які в цьому випадку аналізуються, є мало зношеними, оскільки нарахований знос становить менше четвертої частини їхньої вартості, але тенденція, яка спостерігається, є негативною, оскільки оновлення основних засобів (приріст первісної вартості 10 млн грн) відбувається повільніше, ніж їхнє зношення в ході використання (приріст накопиченого зносу 3,2 млн грн).

Нерідко ступінь зношеності основних засобів за даними бухгалтерського обліку не відповідає їхньому фактичному стану, що пояснюється невірним або малообґрунтованим вибором підприємством методу їхньої амортизації, оскільки стосовно вибору методу амортизації підприємство має лише загальні рекомендації, наведені в П(С)БО № 7 «Основні засоби»: метод нарахування амортизації обирається підприємством самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання. При цьому підприємство згідно з П(С)БО № 7 «Основні засоби» може застосовувати один із п'яти методів нарахування амортизації: прямолінійний; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивний; виробничий. Тому аналіз технічного стану основних засобів слід доповнювати обґрунтуванням доцільності використання обраного підприємством методу нарахування амортизації.

Для оцінки інтенсифікації виробництва використовується аналітичний показник – коефіцієнт амортизаційної віддачі, що розраховується віднесенням обсягу виробленої продукції (робіт,

послуг) у вартісному вимірюванні без ПДВ та акцизного збору до суми амортизації основних засобів. Цей показник аналізується в динаміці.

Для підвищення рівня технічного стану основних засобів необхідно їх оновлювати. Оцінка процесу руху основних засобів здійснюється за допомогою аналітичних показників – коефіцієнта оновлення основних засобів і коефіцієнта їхнього вибуття, які досліджуються в статистичній та динамічній у внутрішньому аналізі. Коефіцієнт оновлення основних засобів характеризує частку основних засобів, придбаних за період, який аналізується, в загальній середній їхній вартості за той же період. Коефіцієнт вибуття основних засобів показує їхню частку, що виведена з експлуатації. Технічний стан основних засобів поліпшується, якщо коефіцієнт їхнього оновлення перебільшує коефіцієнт вибуття, в іншому випадку робиться висновок про погіршення технічного стану основних засобів.

9.7. Оцінка ефективності використання основних засобів

Ефективність використання основних засобів характеризується за допомогою оцінчого показника – фондовіддачі, який розраховується як відношення обсягу продукції (робіт, послуг) без ПДВ та акцизного збору, тобто чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), до середньорічної вартості основних виробничих засобів. При виготовленні товарних півфабрикатів фондовіддача може розраховуватись як відношення обсягу виробництва в натуральному чи умовно-натуральному вимірюванні на рівні структурного підрозділу, який виробляє напівфабрикати, до середньорічної вартості основних виробничих засобів.

Фондовіддача аналізується в динаміці з використанням індексного методу, прийомів порівнянь, перерахунку показників. При цьому обсяги продукції у вартісному вимірюванні за попередні періоди коригують з урахуванням інфляційних процесів, а вартість основних засобів – з урахуванням їхньої переоцінки, якщо вона відбувалась.

Для оцінки використання основних засобів підприємства використовуються

узагальнюючі показники: фондорентабельність, фондоозброєність, фондоємність продукції, фондозатратність та ін. Методика їхнього розрахунку, області використання в аналізі наведено в таблиці 9.10.

Таблиця 9.10

Порівняння якості показників ефективності і використання основних виробничих засобів

Показники	Напрямок застосування
Фондовіддача (Φ_6, тис. грн / тис. грн): $\Phi_6 = TP / \overline{O\bar{Z}}, \quad (9.19)$ де TP – величина виготовленої (товарної або реалізованої) продукції, тис. грн; $\overline{O\bar{Z}}$ – середньорічна вартість основних виробничих засобів, тис. грн	Використовуються для оцінки майнового стану підприємства учасниками ринку
Фондорентабельність: – основних виробничих засобів ($R_{O\bar{Z}}$, тис. грн / тис. грн): $R_{O\bar{Z}} = P / \overline{O\bar{Z}} \quad (9.20)$ де P – прибуток від реалізації всієї продукції, тис. грн – основних виробничих засобів і нормованих обігових коштів ($R_{\bar{Z}K}$, тис. грн / тис. грн): $R_{\bar{Z}K} = P / (\overline{O\bar{Z}} + \overline{O\bar{K}}), \quad (9.21)$ де $\overline{O\bar{K}}$ – нормовані обігові кошти, тис. грн	Визначає залежність величин прибутку від вартості основних виробничих засобів
Коефіцієнт амортизаційної віддачі ($K_{a\bar{e}}$, тис. грн / тис. грн): $K_{a\bar{e}} = TP / A, \quad (9.22)$ де A – сума амортизаційних відрахувань, тис. грн	Застосовується для оцінки використання основних засобів та інтенсифікації виробництва
Фондоозбросеність ($\Phi\bar{Z}$, тис. грн/ осіб): $\Phi\bar{Z} = \overline{O\bar{Z}} / \bar{C}, \quad (9.23)$ де $\bar{C}$ – чисельність працюючих осіб	Використовується для оцінки трудових показників
Рентабельність виробничих ресурсів ($R_{\bar{e}P}$, тис. грн / тис. грн): $R_{\bar{e}P} = P / (PC + BP), \quad (9.24)$ де PC – відтворення робочої сили, тис. грн BP – виробничі ресурси, тис. грн	Використовується для врахування морального зносу ресурсів
Фондоємність продукції (Φ_e, тис. грн / тис. грн): $\Phi_e = \overline{O\bar{Z}} / TP, \quad (9.25)$	Для оцінки діяльності внутрішніх підрозділів та підприємства в цілому
Фондозатратність (Φ_z, тис. грн / тис. грн): $\Phi_z = BO\bar{Z} / \overline{O\bar{Z}}, \quad (9.26)$ де $BO\bar{Z}$ – витрати на утримання основних виробничих засобів та їхня амортизація, тис. грн: $BO\bar{Z} = BA + BPT, \quad (9.27)$ де BA – витрати на амортизацію основних виробничих засобів, тис. грн; BPT – витрати на ремонт і технічне обслуговування основних виробничих засобів, тис. грн	Для оцінки результатів роботи чергового персоналу; для визначення вигідності виробництва продукції усіма виробничими засобами або окремими їхніми видами; для планування потреби в основних виробничих засобах

Найбільш активну частину основних засобів складає обладнання, використання якого значно впливає на фондовіддачу. Збільшення частки обладнання в загальному обсягу основних засобів є прогресивною тенденцією, тому у факторному аналізі впливу та зміні значення цього фактора приділяється важлива увага. Технічні показники основного обладнання та показники ефективності його використання враховують галузеву специфіку.

Досягнуті підприємством показники ефективності використання основних засобів, їхньої активної частини, основного обладнання та інших видів необоротних активів порівнюються з середньогалузевими показниками та аналогічними показниками підприємств-конкурентів. Завершальною стадією аналізу основних засобів та інших видів необоротних активів є розробка конкретних заходів щодо усунення причин, які зумовили погіршення показників, та впровадження заходів, спрямованих на подальше поліпшення ефективності використання необоротних активів.

9.8. Аналіз використання виробничої потужності підприємства

Кількісні та якісні характеристики технічних і технологічних ресурсів машинобудівного підприємства зумовляють його виробничу потужність. Виробнича потужність підприємства – це його потенційні можливості з виконання операційної діяльності. Вона розраховується як максимально можливий обсяг основної продукції у натуральному вимірюванні (т, штук, погонних м, кВт·г та інших фізичних одиницях виміру) за рік за умов використання досягнень науково-технічного прогресу, передового досвіду господарювання та забезпечення умов конкурентоспроможності продукції та підприємства.

Класифікацію виробничих потужностей наведено на рисунку 9.2.

Так, у ливарному цеху основою для оцінки є виробнича потужність основного агрегату (M_j , т/рік):

$$M_j = P_j \cdot T_{\max_{\phi j}}, \quad (9.28)$$

де P_j – продукція j -го обладнання, шт./добу або шт./годину;

$T_{\max_{\phi j}}$ – максимально можливий фонд фактичного часу роботи j -го обладнання за рік, діб або годин.

Виробнича потужність основного цеху ($M_{ц}$, т/рік) розраховується як підсумок потужностей основних агрегатів цеху.

$$M_{ц} = \sum_{j=1}^J M_j, \quad (9.29)$$

де J – кількість основних агрегатів, штук.

Рис. 9.2. Ознаки угруповання та види виробничої потужності

Виробнича потужність підприємства характеризується потенційними можливостями річного виробництва основної продукції його цехів. Для ливарного цеху з повним циклом виробництва – це максимально можливий річний обсяг виробництва продукції.

Використана потужність дорівнює фактичному обсягу виробництва основної продукції (Q , т/рік). Резерв виробничої потужності підприємства (ΔM , т/рік) є різницею між потужністю підприємства (M , т/рік) та фактичним обсягом виробництва основної продукції:

$$\Delta M = M - Q, \quad (9.30)$$

Ступінь використання виробничої потужності j -го агрегату (K_{mj} , част. од.) розраховується за моделлю (9.31), а факторний аналіз здійснюється з використанням вихідної моделі (9.32)

$$K_{mj} = Q_j / M_j, \quad (9.31)$$

$$K_{mj} = (P_{\phi j} / P_j) \cdot (T_{\phi j} / T_{\max \phi j}) = K_{in j} \cdot K_{ek j} = K N_j, \quad (9.32)$$

де $P_{\phi j}$ – фактична продуктивність j -го агрегату, т/добу або т/годину;

$T_{\phi j}$ – фонд фактичного робочого часу j -го агрегату, діб або годин;

$K_{in j}$ – коефіцієнт інтенсивного навантаження j -го агрегату, част. од;

$K_{ek j}$ – коефіцієнт екстенсивного навантаження j -го агрегату, част. од;

$K N_j$ – коефіцієнт інтегрального навантаження j -го агрегату, част. од.

Ступінь використання виробничої потужності агрегату залежить від організаційно-технічного рівня виробництва. Комплексний підхід щодо

його оцінки досягається завдяки використанню інтегрального показника, розрахунок якого можливий внаслідок визначення на підставі експертних оцінок питомої ваги (або значущості) кожного окремого показника-фактора, який впливає на організаційно-технічний рівень виробництва.

Показники-фактори організаційно-технічного рівня виробництва розраховуються у відносних одиницях виміру (у відсотках або долях одиниць), що надає можливість їхнього групування, узагальнення та використання для рейтингової оцінки в міжцеховому і міжзаводському порівняльному аналізі організаційно-технічного рівня виробництва.

Аналіз інтегрального показника і показників-факторів організаційно-технічного рівня виробництва проводиться у статистиці та в динаміці. Особливо важлива їхня оцінка в перспективному аналізі.

Система показників-факторів організаційно-технічного рівня виробництва (ОТРВ) та їхньої значущості наведено в таблиці 9.11.

Таблиця 9.11

Система показників оцінки ОТРВ

Спрямованість оцінки	Назва показника-фактора	Значущість фактора, част. од.
Показники аналізу технічного рівня виробництва	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,10
	Рівень механізації та автоматизації виробничих процесів	0,10
	Рівень прогресивності технологічних процесів	0,15
	Питома вага сертифікованої продукції	0,10
	Питома вага нових видів продукції	0,10
	Інтегральний показник конкурентоспроможності продукції	0,15
	Ступінь витягнення корисного елемента із сировини	0,05
	Коефіцієнт виходу продукції	0,05
Показники аналізу організаційного рівня виробництва	Коефіцієнт ритмічності виробництва	0,05
	Коефіцієнт використання робочого часу	0,05
	Рівень кваліфікації персоналу	0,05
	Прогресивність організації стимулювання та відповідальності	0,05

Підвищення показників організаційно-технічного рівня виробництва обумовлює більш ефективне використання потужностей та виробничих ресурсів підприємства і поліпшує результати операційної діяльності та його фінансові показники.

Таким чином, для більш ефективного використання основних засобів керівництво підприємства може вжити таких заходів: ввести в дію невстановлене та нефункціональне обладнання; скоротити

цілодобові та внутрішньозмінні простої; підвищити кількість робочих змін; інтенсифікувати використання обладнання; впровадити заходи науково-технічного прогресу; підвищити кваліфікацію робітників та ін.

Завдання для перевірки знань

1. Які задачі постають перед аналітиками для досягнення мети аналізу використання трудових ресурсів машинобудівного підприємства?
2. Від яких факторів залежить кваліфікаційний рівень працівників?
3. До якої групи показників використання трудових ресурсів належить коефіцієнт плинності кадрів?
4. Яке нормативне співвідношення між трудовими показниками в машинобудуванні?
5. Як оцінити вплив співвідношення між трудовими показниками на фінансовий результат роботи машинобудівного підприємства?
6. Які завдання необхідно вирішити при аналізі системи управління запасами?
7. З яких показників складається система узагальнюючих показників використання матеріальних ресурсів на рівні структурних підрозділів машинобудівного підприємства?
8. Класифікуйте ресурси машинобудівного підприємства та обґрунтуйте вплив ефективності їхнього використання на оціночні показники діяльності підприємства.
9. Обґрунтуйте систему показників оцінки забезпеченості, руху та використання виробничих ресурсів за їхніми видами.
10. Визначити особливості факторного аналізу оціночних показників ефективності використання виробничих ресурсів за їхніми видами.
11. У чому полягають прямі й зворотні зв'язки між організаційно-технічним рівнем виробництва та рівнем використання ресурсів?

Вправа 9.1. Зміна показників руху робочої сили в динаміці наведено в таблиці 9.12.

Таблиця 9.12

Показники руху робочої сили

Показник	За минулий рік	За звітний рік
Чисельність ПВП	203	214
Прийнято на роботу	53	49
Звільнено з роботи,	39	38
у тому числі:		
– звільнились за власним бажанням;	28	28
– звільнено за прогули;	–	–
з інших причин	11	10

Постановка задачі:

- визначити показники, яких не вистачає для аналізу руху робочої сили на підприємстві;
- оцінити ступінь зміни показників у динаміці;
- зробити висновки.

Вправа 9.2. Вихідні дані для аналізу трудових показників наведено в таблиці 9.13.

Таблиця 9.13

Вихідні дані

Показники	Попередній період	Поточний період
Фонд заробітної плати, тис. грн	390	430
Чисельність ПВП, осіб	100	95
Обсяг виробництва, тис. грн	1860	1847
Індекс інфляції загальний, част. од.	1,0	1,10
Індекс інфляції споживчих товарів, част. од.	1,0	1,08

РОЗДІЛ 10. АНАЛІЗ ВИТРАТ І СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ) МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

10.1. Класифікація поточних витрат підприємства, мета та завдання їхнього аналізу

Важливе значення в економічному аналізі приділяється дослідженню поточних витрат підприємства та собівартості продукції, оскільки вони є узагальнюючими показниками діяльності й безпосередньо впливають на фінансові результати роботи підприємства. Для аналізу поточних витрат машинобудівного підприємства використовується їхня класифікація (рис. 10.1).

Рис. 10.1. Класифікація поточних витрат
машинобудівного підприємства

Як видно з рисунку 10.1, відмінністю класифікації поточних витрат в умовах машинобудівного підприємства є включення до їхнього складу витрат:

- на переділ (витрати, які пов'язані з перетворенням сировини та матеріалів у напівфабрикат або готову продукцію); їхня величина відображає оцінку технологічного стану підприємства;
- майбутніх періодів (витрати на впровадження та освоєння нової продукції); включення цих витрат машинобудівного підприємства до поточних обґрунтовано особливостями машинобудування – його складністю, великими капітало-, матеріало-, паливо- та енергоємністю.

У ринкових умовах споживча вартість продукції підприємства є результатом усіх господарчих процесів: постачання, виробництва і збуту, кожному з яких притаманні певні види витрат. Тому, окрім виробничих витрат, які є результатом процесу виробництва, необхідно аналізувати і невиробничі витрати, які пов'язані з процесами постачання сировини і матеріалів для виробництва, збуту продукції і загальним управлінням діяльністю підрозділів підприємства. При цьому невиробничі витрати нерідко займають значно більшу частку в сукупних витратах підприємства, ніж виробничі.

Невиробничі витрати (управлінські, збутові та ін.) включають різноманітні елементи, мають стохастичний характер, їм притаманні нечіткість причинно-наслідкових зв'язків, наявність комплексних статей та ін., що ускладнює їхню деталізовану діагностичну оцінку. Цей недолік можливо подолати шляхом поліпшення організації управлінського обліку за усіма видами діяльності.

Мета економічного аналізу витрат – удосконалення їхньої структури та оптимізація їхнього рівня для поліпшення фінансових результатів діяльності підприємства. Комплекс аналітичних завдань економічного аналізу витрат надано на рис. 10.2.

Аналіз витрат здійснюється за відхиленнями від плану та від рівня попередніх періодів. Якщо на підприємстві є відповідні умови, то аналіз витрат можна проводити також і за центрами відповідальності, зокрема за центрами витрат.

Рис. 10.2. Послідовність оцінки витрат в економічному аналізі

10.2. Система показників оцінки поточних витрат підприємства та їхніх факторів

Застосування різних показників для аналізу поточних витрат дозволяє найчіткіше й диференційовано здійснювати, враховуючи специфічні особливості машинобудування, контроль за виконанням показників плану із собівартості продукції, об'єктивно досліджувати тенденції усієї суми витрат та їхніх окремих видів.

Склад системи показників поточних витрат наступний.

Оскільки продукція та роботи промислового характеру машинобудівного підприємства мають різномірний характер, для аналізу поточних витрат використовуються узагальнюючі показники. Одним із таких показників, за допомогою якого встановлюються планові завдання з рівня витрат на виробництво і який використовується для оцінки виконання плану із собівартості продукції в цілому по підприємству, цеху і кожному підрозділу, є показник витрат на 1 гривню товарної продукції (грн/грн). У перспективних і поточних планах підприємств передбачають встановлення планових завдань із собівартості продукції у вигляді граничного рівня витрат (у копійках) на одну гривню товарної продукції. Граничний рівень витрат ($B_{ТП}$, коп./грн) є відношенням планової собівартості товарної продукції ($C_{ТП}$, грн), яку передбачається випустити в планованому періоді, до вартості цієї продукції в оптових цінах підприємства ($ТП$, грн).

$$B_{ТП} = (C_{ТП} : ТП) \cdot 100, \quad (10.1)$$

Наприклад, граничний рівень витрат на 1 грн товарної продукції при її вартості в 405000 тис. грн і витратах на її виробництво 315000 тис. грн складає $(315000 : 405000) \times 100 = 77,78$ коп./грн.

Перевагами цього показника є великі аналітичні можливості: відсутня потреба приведення до зіставного виду при аналізі динаміки; існує можливість використання для рейтингової оцінки підприємств різної спеціалізації, розміру, виробничої структури та ін. у галузі та в економічному регіоні; існує можливість одночасної оцінки не тільки витрат, а й фінансових результатів. У наведеному прикладі виробництво товарної продукції є прибутковим, оскільки прибуток складає $100 - 77,78 = 22,22$ коп./грн, та ефективним – рентабельність продукції становить $22,22 : 77,78 \times 100 = 28,57 \%$.

У стратегічному аналізі разом із загальним рівнем всіх витрат підприємства визначають граничний рівень (ліміт) матеріальних витрат на виробництво продукції ($B_{МЗ}$, коп./грн). Цей показник характеризує відношення вартості матеріальних витрат ($МЗ$, грн) на сировину; основні, додаткові та допоміжні матеріали, комплектуючі вироби й напівфабрикати, паливо, енергію до вартості товарної продукції:

$$B_{МЗ} = (МЗ : ТП) \cdot 100, \quad (10.2)$$

Внаслідок дефіцитності багатьох видів ресурсів, зниження їх природної якості відбувається процес збільшення вартості сировини та матеріалів, які використовуються в машинобудуванні. Це викликає необхідність приділення великої уваги до раціонального використання ресурсів, зниження матеріаломісткості продукції завдяки впровадженню ресурсозберігаючих технологій.

Собівартість одиниці продукції – це поточні або експлуатаційні витрати підприємства в розрахунку на одиницю продукції, що виражені в грошовій формі. Для визначення планового та фактичного рівнів собівартості продукції складаються калькуляції собівартості одиниці продукції цього виду. Калькуляція собівартості продукції містить деталізацію витрат на виробництво за статтями калькуляції і є конфіденційною аналітичною інформацією машинобудівного підприємства.

На машинобудівних підприємствах планування, облік і аналіз виробничих витрат здійснюються за:

- граничним методом, тобто калькуляції собівартості складаються в цілому по цеху і охоплюють витрати на виробництво всієї продукції, запланованої до виробництва в цеху в цей період;

– видами продукції (сортові калькуляції), що складаються окремо для кожного виду продукції, яка виробляється.

Планові та звітні калькуляції собівартості продукції складаються на кожний підрозділ і, таким чином, охоплюють усі стадії її виробництва. Використання сортових калькуляцій собівартості має велике значення в плануванні та аналізі, оскільки дозволяє розкрити внутрішньовиробничі резерви, перейняти й розповсюдити досвід передових підприємств, здійснювати контроль над витратами на виробництво продукції.

Собівартість товарної продукції (у грн або тис. грн) представляє сумарні витрати на виробництво загального обсягу всіх видів продукції, робіт і послуг промислового характеру. Плановий рівень цього показника по підприємству розраховується, виходячи з вартості товарної продукції за планом і встановленого підприємством граничного рівня витрат на 1 грн товарної продукції.

Плановий і фактичний кошториси витрат на виробництво складаються для визначення витрат на виробництво за елементами. В цих кошторисах відображаються усі матеріальні, трудові та грошові витрати підприємства (цеху) для здійснення його виробничо-господарської діяльності. Ці витрати групуються за економічним змістом, тобто незалежно від їхнього виробничого призначення та там, де вони мали місце. На підставі кошторису витрат на виробництво визначається узагальнений середній показник – собівартість 1 шт. продукції (напівфабрикату), що використовується в міжзаводському порівняльному аналізі на мезорівні.

Аналіз кошторису витрат на виробництво проводиться в статичі (за поточний період) та динаміці. При цьому оцінюється структура витрат, аналізується вплив кожного виду витрат на сукупні витрати. Приклад такого аналізу наведено в таблиці 10.1.

Таблиця 10.1

Аналіз кошторису витрат на виробництво

Статті витрат	Попередній період		Поточний період	
	сума, млн грн	питома вага, %	сума, млн грн	питома вага, %
1. Сировина та основні матеріали за вирахуванням відходів	97,29	47,0	116,80	39,2
2. Покупні вироби, напівфабрикати, роботи та послуги виробничого характеру	3,52	1,7	3,66	1,2
3. Додаткові та допоміжні матеріали	8,49	4,1	12,90	4,3
4. Паливо	25,67	12,4	42,00	14,1
5. Енергія	44,09	21,3	80,29	26,9
Разом матеріальних витрат	179,06	86,5	255,65	85,7

Закінчення табл. 10.1

6. Заробітна плата	5,59	2,7	14,78	5,0
7. Відрахування єдиного соціального внеску	2,07	1,0	5,62	1,9
8. Амортизація основних засобів та нематеріальних активів	14,27	6,9	18,23	6,1
9. Нетоварні послуги	4,14	2,0	1,49	0,5
10. Зміння залишків витрат майбутніх періодів	0,83	0,4	1,19	0,4
11. Інші витрати	1,04	0,5	1,04	0,4
Разом витрат на виробництво	207,00	100,0	298,00	100,0

Як видно з таблиці 10.1, домінують витрати на: сировину та матеріали, їхня питома вага становить 39,2-47,0 %; паливно-енергетичні ресурси (12,4-14,1 %). Головним резервом зменшення цих витрат, як відмічалось раніше, є впровадження ресурсозберігаючих технологій та удосконалення системи мотивації персоналу на підприємстві.

Структура витрат на підрозділ визначається та аналізується в динаміці за аналогічною методикою.

Дані про витрати кожного виду матеріальних і паливно-енергетичних ресурсів, які отримано в результаті проведеного аналізу, є основою для встановлення ліміту матеріальних витрат й оцінки його дотримання.

Завдання зі зниження собівартості порівнянної товарної продукції є внутрішнім показником, який встановлюється у відсотках до собівартості товарної продукції у попередньому періоді.

Вплив техніко-економічних показників-факторів на рівень витрат визначається на основі: досягнутого рівня виконання завдань у попередні періоди часу; планів з виробництва продукції, праці, матеріально-технічного постачання; розрахунків економічної ефективності заходів, що передбачаються в планах технічного розвитку та удосконалення виробництва, впровадження нових техніки, технології й організації виробництва, поліпшення якості продукції та ін.

При аналізі й плануванні зниження собівартості продукції оцінюється вплив на її величину техніко-економічних факторів за такими групами: технічний рівень виробництва; організація виробництва і праці; структура та обсяг виробництва продукції; ефективність використання природних ресурсів; зовнішні фактори (попит, ціни, інфляція).

До факторів технічного рівня виробництва належать: рівень діючих техніки й технології; рівень механізації та автоматизації виробничих процесів; якість сировини та основних матеріалів; ступінь

використання сировини, матеріалів, палива, електроенергії; якість продукції. Економія від покращення технічного рівня виробництва (EKm_1 , грн) розраховується за кожним елементом кошторису витрат на виробництво (або калькуляції собівартості продукції) за формулою:

$$EKm_1 = (B_0 - B_1) \cdot Q_1, \quad (10.3)$$

де B_0, B_1 – витрати на одиницю продукції сировини, матеріалів, палива, енергії та ін., що випускається, до і після впровадження заходів, грн/т, грн/шт.;

Q_1 – обсяг випуску продукції, що отриманий внаслідок упровадження заходів, т, шт.

До факторів організації виробництва і праці належать: рівень організації та обслуговування виробництва; рівень управління виробництвом і величина витрат на управління; рівень матеріально-технічного постачання; рівень організації праці й її продуктивності. В цьому випадку розраховується економія від вивільнення чисельності працівників (тобто економія фонду заробітної плати з нарахуваннями до єдиного соціального внеску ($EKch_2$, грн):

$$EKch_2 = \bar{Z} \cdot 12 \cdot Ch_g \cdot K_{cf}, \quad (10.4)$$

де $\bar{Z}$ – середньомісячна заробітна плата, грн;

Ch_g – число працівників, що звільняються, осіб;

K_{cf} – коефіцієнт, який враховує відрахування від фонду зарплати до єдиного соціального внеску, част. од.

До факторів структури та обсягу виробництва продукції належать: обсяг виробництва та питома вага умовно-постійних витрат. Зниження собівартості продукції за рахунок збільшення обсягу виробництва (EKo_3 , грн) розраховується за формулою:

$$EKo_3 = B_h \cdot a_h \cdot (+\Delta Q), \quad (10.5)$$

де B_h – витрати на підрозділ h або заробітна плата основних робітників у витратах по підрозділу, грн/шт.;

a_h – частка умовно-постійних витрат у витратах на підрозділ h , част. од.;

$+\Delta Q$ – зміна обсягу виробництва продукції або сплаву, шт.;

До факторів ефективності використання ресурсів належать: структура та якість сировини, основних матеріалів та ін.

У групі зовнішніх техніко-економічних факторів досліджується вплив зміни таких показників-факторів, як: ціни на сировину, паливо, енергію; тарифи на перевезення та нетоварні послуги; норми амортизаційних відрахувань; умови оплати праці та ін. Наприклад, зміну собівартості продукції за рахунок зміни оптових цін на

сировину, матеріали, паливо, енергію та ін. (EK_{i5} , грн) розраховують за формулою:

$$EK_{i5} = \sum_{i=1}^I (C_{1i} - C_{0i}) \cdot Q_{1i} \cdot K_{Bi}, \quad (10.6)$$

де I – число видів продукції;

C_{0i} , та C_{1i} – ціна на сировину, матеріали, паливо, енергію та ін. відповідно за планом і звітом необхідних для випуску i -го виду продукції, грн/шт.;

Q_{1i} – звітний обсяг випуску i -го виду продукції, шт.;

K_{Bi} – норма витрати сировини, матеріалів, палива, енергії на одиницю i -го виду продукції, кВт·г/шт. та ін.

Наведена система показників використовується як в аналізі, так і при плануванні витрат.

Для дослідження витрат підприємства в зовнішньому економічному аналізі використовуються показники, які містяться у формі № 2 «Звіт про фінансові результати». Зовнішніми аналітиками витрати підприємства класифікуються та аналізуються за двома угрупованнями:

- за цільовою спрямованістю виділяються показники: собівартість реалізованої продукції; управлінські витрати; витрати на збут продукції; інші операційні витрати; фінансові витрати;

- за економічним змістом (або за елементами матеріального виробництва) виділяються показники: матеріальні витрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати.

Аналізуються суми витрат, їхня динаміка, структура та тенденції порівняно зі структурою витрат у конкурентів підприємства та із середніми в галузі.

10.3. Аналіз собівартості продукції

В умовах самофінансування, внутрішньогосподарського та комерційного розрахунків машинобудівне підприємство повинно додержуватися всеохоплюючого режиму економії, запорукою якого є контроль за дотриманням завдань із собівартості продукції й вивчення можливостей оптимізації витрат на всіх ділянках виробництва та управління. Цим і визначається роль аналізу собівартості продукції, правильна постановка якого дозволяє виявити причини відхилень фактичних витрат на виробництво та реалізацію продукції від

установлених завдань із собівартості, оцінити вплив різних показників-факторів, викрити резерви зниження витрат сировини, матеріалів, паливно-енергетичних, трудових і фінансових ресурсів, а отриману економію використовувати для збільшення випуску високоякісної конкурентоздатної продукції.

Аналіз собівартості продукції починається із з'ясування того, як виконані встановлені завдання за показниками собівартості основних видів продукції.

Наступним етапом є дослідження тенденцій зміни цих показників за економічними елементами та статтями витрат, а також їхній порівняльний аналіз із витратами у конкурентів та в галузі.

При цьому визначаються співвідношення, тобто частки окремих економічних елементів у кошторисах витрат на виробництво та окремих статей витрат у калькуляціях собівартості продукції, тобто визначається собівартість продукції, яка залежить від особливостей процесів, що здійснюються в тому або іншому виробництві.

Частка кожної статті витрат (V_s , %) розраховується як відношення витрат за цією статтею (B_s , грн) до собівартості продукції (C , грн), що дорівнює сумі всіх B_s :

$$V_s = (B_s : C) \cdot 100, \quad (10.7)$$

Задача аналізу структури витрат на виробництво – виявити найістотніші статті витрат, тобто ті, що займають найбільшу питому вагу в собівартості продукції, для пошуку найважливіших резервів зниження витрат за цими статтями.

Джерелами інформації для аналізу собівартості продукції є: облікові дані; план підприємства (цеху), зокрема, ті його розділи, що характеризують витрати, технічний розвиток і організацію виробництва; норми та нормативи; фактично отримані результати від проведення на підприємстві режиму економії, що відображаються в калькуляціях і звітності про витрати на виробництво, та собівартість товарної та реалізованої продукції; звіти про витрати матеріалів у зіставленні з нормами; кошториси витрат за комплексними статтями з їхньою розшифровкою (на поточний ремонт і утримання основних засобів, інші цехові витрати, управлінські витрати та ін.).

Наявність тісного зв'язку собівартості продукції з результатами роботи підприємства зумовлює необхідність аналізу показників-факторів, які визначають зміну витрат, і дослідження шляхів подальшого зниження сукупних витрат, що дозволить підвищити показники прибутку підприємства.

На собівартість продукції конкретного виду або групи впливають наступні п'ять груп показників-факторів.

1. Ціни на витрачені матеріальні, паливно-енергетичні та інші ресурси.

2. Питомі витрати ресурсів у натуральному вимірюванні на одиницю металопродукції.

3. Структурні здвижки у складі заданих у виробництво сировини, матеріалів та ін.

На витрати до переділу заданих матеріальних ресурсів у готову продукцію, окрім перших трьох показників-факторів, впливають також наступні.

4. Обсяг виробництва продукції.

5. Склад витрат з кожної комплексної статті (наприклад, витрати з утримання основних засобів; витрати на внутрішньогосподарське переміщення сировини, матеріалів та готової продукції; загально-виробничі витрати та ін.).

Показники-фактори груп 2-5 відносяться, в основному, до суб'єктивних, тобто таких, що залежать від результатів роботи трудового колективу, ціна ж є в більшій мірі об'єктивним фактором.

У факторному аналізі собівартості продукції вплив зміни цін і питомих витрат матеріальних, паливно-енергетичних та інших ресурсів розраховується за тими статтями, витрати яких нормуються за одиницю продукції. Вплив зміни витрат унаслідок зміни обсягу виробництва визначається за тими статтями витрат на виробництво, в складі яких є умовно-постійна частина. Вплив зміни складу витрат на собівартість продукції встановлюється за комплексними статтями витрат.

Кількісна оцінка впливу факторів на зміну витрат на виробництво за кожною статтею витрат дається з використанням прийомів факторного аналізу, зокрема прийому абсолютних різниць за наведеними формулами:

$$+\Delta B_{sabc} = B_{s\phi} - B_{sнл}, \quad (10.8)$$

$$+\Delta B_{sll} = (U_{s\phi} - U_{sнл}) \cdot K_{Bs\phi}, \quad (10.9)$$

$$+\Delta B_{sK\phi} = (K_{Bs\phi} - K_{Bsнл}) \cdot K_{sнл}, \quad (10.10)$$

де $+\Delta B_{sabc}$ – зміна фактичних витрат порівняно з їхнім плановим рівнем або нормою за статтею витрат s , грн/шт. продукції;

$+\Delta B_{sll}$, зміна суми витрат за статтею s внаслідок зміни цін на ресурси (або зміна виробничої собівартості напівфабрикатів власного виробництва), грн/шт.;

$+\Delta B_{sK\phi}$ – зміна витрат за статтею s , що викликана зміною питомої витрати ресурсу цього виду порівняно з планом або нормою, грн/шт.;

$\Pi_{сф}$ та $\Pi_{снл}$ – відповідно звітні та планові ціни (собівартість) на ресурси за статтею s , що використані при виробництві продукції, грн/шт., грн/кВт·г та ін.

$K_{B\ сф}$ та $K_{B\ снл}$ – відповідно звітні та планові (або нормовані) питомі витрати ресурсу за статтею s на одиницю продукції, шт., кВт·г/шт. та ін.

Щоб виключити можливість помилки в розрахунках, перевіряють їхню правильність, застосовуючи прийом балансових ув'язок:

$$+\Delta B_{с\ а\ б\ с.} = B_{с\ ф} - B_{с\ нл} = (+\Delta B_{с\ ц}) + (+\Delta B_{с\ к\ в.}), \quad (10.11)$$

За кожною статтею, яка містить умовно-постійну частину, визначається вплив зміни обсягу виробництва на зміну витрат як різниця між фактичною величиною статті ($B_{с\ ф}$, грн/шт.) та скоригованою плановою (або скоригованою нормативною) на ступінь виконання плану (норми) з виробництва продукції ($B'_{с\ нл}$, грн/шт.):

$$+\Delta B_{с\ а\ б\ с.} = B_{с\ ф} - B'_{с\ нл}, \quad (10.12)$$

$$B'_{с\ нл} = \frac{B_{с\ нл} \cdot \alpha}{1 + K_{п\ нл}} + B_{с\ нл} \cdot \beta, \quad (10.13)$$

де α і β – відповідно частка умовно-постійних і умовно-змінних витрат в цій статті витрат, част. од.;

$K_{п\ нл}$ – коефіцієнт перевиконання (або недовиконання) плану по виробництву продукції, част. од.

Встановлення впливу показників-факторів на зміну витрат за комплексними статтями здійснюється шляхом порівняння фактичних та планових кошторисів цих витрат за елементами, в результаті чого знаходяться відхилення витрат за кожним з елементів витрат, які відображено в кошторисах. Сумарне значення цих відхилень показує вплив зміни складових витрат, відображених у кошторису, на зміну собівартості усього обсягу виробництва. При віднесенні цієї суми відхилень на фактичний обсяг виробництва отримують відхилення внаслідок зміни кошторису у розрахунку на одиницю продукції.

Практичне використання наведеного підходу до аналізу собівартості розглянуто в імітаційних вправах.

Імітаційна вправа № 10.1.

Постановка задачі: встановити вплив показників-факторів на зміну витрат на технологічну електроенергію в собівартості продукції за даними, наведеними в таблиці 10.2.

Таблиця 10.2

Аналіз зміни витрат на електроенергію технологічну в собівартості

Показник	План (або норма)	Звіт	Абсолютне відхилення, ±
Питомі витрати електроенергії, кВт-г/шт.	3830	3850	+ 20
Тариф на електроенергію, грн/кВт-г	0,5800	0,5846	+ 0,0046
Витрати на електроенергію технологічну, грн/шт.	2221,40	2250,71	+ 29,31

**10.4. Аналіз госпрозрахункової собівартості
продукції цехів машинобудівного підприємства**

Структурні підрозділи машинобудівного підприємства за часовою ознакою виконують такі види аналізу.

1. Оперативний аналіз: щодобовий; щодакандний (за 10 діб) з визначенням очікуваних результатів виконання плану за місяць.

2. Аналіз підсумків роботи за місяць, який виконується в два етапи.

Перший етап. По закінченні місяця визначається ступінь виконання планових завдань з основних показників діяльності.

Другий етап. Виконується повний аналіз виробничо-господарської діяльності з визначенням госпрозрахункового результату, як правило, з собівартості продукції структурного підрозділу (цеху), а на деяких підприємствах – з доходу. Результати повного аналізу розглядаються до 15-го числа наступного місяця на щомісячних цехових Балансових комісіях під керівництвом Економічної ради цеху за участі керівників, фахівців економічних служб, бригадирів та ін. На засіданні Балансової комісії визначаються конкретні винуватці, які допустили непродуктивні витрати, втрати та збитки. Хід обговорення результатів повного аналізу роботи цеху документально оформляється протоколом. У цьому протоколі фіксується така інформація: присутні особи; хід наради; причини відхилень від собівартості продукції та матеріальних витрат (або доходу) та заходи щодо поліпшення виробничих та економічних результатів роботи структурного підрозділу. Результати ж повного аналізу оформлюються у вигляді «Пояснювальної записки до звіту», в якій обов'язково міститься факторний аналіз.

Результати господарської діяльності машинобудівного підприємства та його структурних підрозділів щомісячно розглядаються та обговорюються на засіданні його Економічної ради за участю начальників цехів, представників інших підрозділів, цехів, служб. Рада

Аналіз господарської діяльності

надає оцінку діяльності підрозділів, затверджує заходи з: усунення та запобігання недоліків, які були допущені; мобілізації виявлених внутрішньовиробничих резервів. На Раді заслуховуються також звіти начальників цехів про виконання рішень попередніх засідань.

Госпрозрахунковий результат роботи цеху оцінюється на підставі показника «госпрозрахункова собівартість продукції цеху». Цей показник визначається як сума фактичних витрат на виробництво продукції цеху, з урахуванням дії факторів, незалежних від роботи цього цеху, які визначаються на підставі нормативної галузевої бази. До них віднесено: відхилення в цінах на предмети праці; відхилення внаслідок зміни складу «Заданого у виробництво»; економія матеріалів-реагентів, що витрачаються для природоохоронних заходів та ін.

3. Аналіз підсумків роботи за рік. Результати роботи цехів за місяцями підсумовуються в річному аналізі, в межах якого порівнюються фактичні абсолютна та розрахункова собівартості продукції цеху за плановою собівартістю та розраховуються їхня економія або перевитрати порівняно з планом, як це наведено в таблиці 10.3.

Таблиця 10.3

Оцінка госпрозрахункової виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) цехів машинобудівного підприємства

Структурні підрозділи трубопрокатного заводу	Виробнича собівартість за планом, тис. грн	Виробнича собівартість за звітом поточного періоду, тис. грн		Зміна собівартості порівняно з планом (економія (-), перевитрати (+))			
		абсолютна	госпрозрахункова	тис. грн		у відсотках від плану, %	
				абсолютної	госпрозрахункова	абсолютної	госпрозрахункова
Основний цех № 1	850468	844853	851622	- 5615	+1154	- 0,66	+ 0,14
Основний цех № 2	461738	460985	460761	- 753	- 977	- 0,16	- 0,21
Енергетичний цех	9800	9765	9852	- 35	+ 52	- 0,36	+ 0,53
Ремонтний цех	15080	14500	14500	- 580	- 580	- 3,85	- 3,85
Транспортний цех	5795	5448	5800	- 347	+ 5	- 5,99	+ 0,09
Лабораторії:							
– центральна	2600	2580	2580	- 20	- 20	- 0,77	0,77
– автоматизації	2520	2500	2500	- 80	- 80	- 3,17	- 3,17
– електротехнічна	2117	2100	2100	- 17	- 17	- 0,80	- 0,80

У результаті аналізу виявлено, що план з абсолютної виробничої собівартості продукції виконали всі цехи та служби підприємства. Перевитрати госпрозрахункової собівартості транспортного цеху

зумовлені невиконанням графіку подачі вагонів; енергетичному цеху пред'явлені штрафні санкції за перебої в енергопостачанні; основний цех № 1 компенсував ремонтному цеху витрати, що були зумовлені несвоєчасною підготовкою агрегатів до ремонту.

Запитання для перевірки знань

1. Чим зумовлена класифікація поточних витрат машинобудівного підприємства?
2. Надайте стислу характеристику видів витрат машинобудівного підприємства.
3. Обґрунтуйте систему показників собівартості продукції та наведіть джерела інформації для їхнього аналізу.
4. Викладіть мету та завдання аналізу витрат машинобудівного підприємства й собівартості продукції.
5. Як проводиться факторний аналіз поточних витрат машинобудівного підприємства?
6. Викладіть сутність госпрозрахункової собівартості продукції.
7. Чим зумовлена необхідність розрахунку та аналізу госпрозрахункової собівартості продукції у структурних підрозділах машинобудівного підприємства?
8. У чому полягають спільність і відмінність методик внутрішнього і зовнішнього аналізу поточних витрат підприємства?
9. Наведіть фактори собівартості продукції та напрями її зменшення.

РОЗДІЛ 11. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

11.1. Сутність фінансового аналізу та його особливості

Підвищення ролі фінансового аналізу підприємства та його актуальність об'єктивно зумовлені такими причинами:

- зміною цілей діяльності підприємств у ринкових умовах, якими стають: максимізація прибутку та збільшення вартості бізнесу;
- необхідністю урахування умов роботи підприємств України в період становлення ринкових відносин та інтересів усіх учасників ринку;
- залежністю від отриманих фінансових результатів через необхідність фінансування процесів відтворювання своїх активів, що вимагає: налагодження зв'язків з банками задля отримання кредитів; або емісії боргових цінних паперів (векселів, облігацій та ін.); або прискорення оборотності обігових коштів, наприклад, через факторинг (переуступку права боргу) або надання знижок «сконто», які зацікавлюють покупця прискорювати оплату за вже отриману продукцію, та ін.;
- розширенням інтеграційних процесів, активним учасником яких є вітчизняне машинобудування;
- необхідністю об'єктивної та гласної оцінки фінансового стану акціонерних товариств, фінансових компаній та інших недержавних суб'єктів господарювання на основі публічної фінансової звітності;
- загостренням протиріч підприємства з іншими учасниками ринку в період фінансово-економічних криз.

Фінансовий стан машинобудівного підприємства оцінюється сукупністю показників, які відображають наявність, ефективність розміщення та використання фінансових ресурсів.

Роль фінансового аналізу машинобудівного підприємства міститься не тільки в тому, щоб установити й оцінити його фінансовий стан, а й у постійному проведенні роботи за конкретними напрямками, яка спрямована на поліпшення фінансового стану. Це дає можливість

виявлення найбільш слабких (проблемних) позицій у фінансовому стані підприємства та оперативного їхнього вирішення.

Першочерговими задачами економічного аналізу є оцінка якості планування та виконання фінансових планів машинобудівного підприємства. Велике значення надається необхідності вести аналітичну роботу в динаміці з визначенням фінансового стану підприємства та факторів, які на нього впливають. При цьому необхідно встановлювати оптимальні значення фінансових показників. Для їхнього досягнення важливо удосконалювати поточну аналітичну роботу, оскільки це дає змогу виявити проблеми та вирішити їх ще до складання звітності.

Різноманітність видів фінансового аналізу вимагає їхнього угруповання. Класифікація видів фінансового аналізу представлено в таблиці 11.1, з якої видно, що топологія фінансового аналізу тісно пов'язана з видами економічного аналізу, але має свою специфіку, оскільки ознаки 4 та 5 притаманні тільки фінансовому аналізу.

Таблиця 11.1

Класифікація видів фінансового аналізу підприємства

Класифікаційна ознака	Вид аналізу
1. Залежно від періоду часу, за який проводиться аналіз	1.1. Перспективний 1.2. Поточний 1.3. Оперативний 1.4. Минулий (ретроспективний)
2. Залежно від ступеня охоплення	2.1. Тематичний 2.2. Частковий 2.3. Локальний
3. Залежно від мети аналізу та його інформаційного забезпечення	3.1. Зовнішній 3.2. Внутрішній
4. Залежно від деталізації	4.1. Експрес-аналіз 4.2. Поглиблений аналіз
5. Залежно від рівня невизначеності	5.1. Фінансова діагностика 5.2. Фінансовий аналіз

Метою зовнішнього аналізу фінансового стану машинобудівного підприємства є оцінка його завантаженості податками та зборами і відстеження їхнього нарахування, встановлення кредитоспроможності та інвестиційної привабливості. Зовнішній аналіз фінансового стану підприємства здійснюється суб'єктами зовнішнього середовища: банками; інвесторами; акціонерними товариствами; податковою адміністрацією та ін.

Мета внутрішнього аналізу фінансового стану машинобудівного підприємства полягає у виявленні резервів, у першу чергу, внутрішньовиробничих, їхній оцінці та мобілізації для подальшого

поліпшення фінансового стану підприємства та його стійкості. Внутрішній аналіз фінансового стану підприємства проводиться працівниками підприємства: фінансового відділу, внутрішнього аудиту та ін.

У минулому (ретроспективному) аналізі важливе значення посідає трендовий аналіз, який проводиться за тривалий період часу (як правило, 10 років). Це викликає необхідність приведення інформаційної бази в порівнюваний вигляд з використанням аналітичного прийому перерахунку показників. Дослідження довгострокових тенденцій особливо актуальне при аналізі стійкості фінансового стану підприємств, оскільки правильний висновок про неї можна зробити тільки на основі дослідження довгострокових тенденцій фінансових показників.

Сутність перерахунку показників полягає у наступному.

У коригуванні вартісних показників попередніх періодів з урахуванням індексу інфляції.

У перерахунку майбутніх доходів від інвестицій з урахуванням коефіцієнтів дисконтування (K_0 , част. од.), розрахованих за моделлю:

$$K_0 = 1 / (1 + GO)^m, \quad (11.1)$$

де GO – темп зміни цінності грошових одиниць, прийнятий на рівні середньорічного відсотка банківських кредитів, част. од.;

m – номер року з моменту початку інвестування.

У перегрупованні статей балансу при зміні правил їхнього обліку, пов'язаній з мінливістю законодавства і внутрішньої облікової політики підприємства;

У перегрупованні статей витрат при змінах в угрупованнях їхніх елементів або складових; у структурі фонду оплати праці та ін., що можливо виявити шляхом вертикального аналізу майнового стану підприємства та структури витрат на виробництво.

У переоцінці основних і оборотних коштів, пов'язаних зі зміною їхньої справедливої (ринкової) вартості та корисності по відношенню до цілей підприємства.

Велике коло користувачів інформації про результати фінансового аналізу машинобудівного підприємства зумовило необхідність використання відносних величин, які відображають співвідношення між фінансовими показниками, а також застосування для їхнього наочного відображення графічних методів аналізу. Використання прийому відносних величин значно розширює аналітичні можливості при проведенні зовнішнього фінансового аналізу як у статиці, так і в динаміці, оскільки при використанні фінансових коефіцієнтів

з'являється можливість порівняння фінансового стану різних підприємств та їхніх споживачів і постачальників. Використання графіків і діаграм дозволяє значно підвищити ілюстративність наочності визначених тенденцій розвитку фінансових показників, які досліджуються, та їхніх факторів відобразити стан і динаміку структури складних явищ, наприклад, структури активів і пасивів в аналізі майнового потенціалу підприємства та його джерел. Використання графічних методів аналізу є також доцільним для виявлення зв'язків між структурними підрозділами в організаційних структурах управління підприємством; для контролю виконання касових планів і платіжних календарів, планів-графіків виробництва; для прогносної оцінки фінансових результатів у стратегічному аналізі та в бізнес-плануванні (розрахунковий графік беззбитковості та ін.).

Як у внутрішньому, так і у зовнішньому фінансовому аналізі є такі розділи: аналіз фінансових результатів; аналіз фінансового стану; аналіз стійкості фінансового стану. При їхньому проведенні аналітики використовують єдину систему методів і дотримуються однакових принципів аналізу та основних методичних положень.

Відрізняються внутрішній та зовнішній фінансові аналізи: метою аналізу; глибиною досліджень; складом і повнотою інформаційного забезпечення, яке є більш повним при проведенні внутрішнього фінансового аналізу і саме цим забезпечує деталізацію внутрішніх фінансових оцінок; колом завдань, які вирішуються. Тому методики їхнього проведення мають специфічні властивості та відмінності.

11.2. Аналіз фінансових результатів

Фінансовий результат діяльності підприємства є кінцевим, оскільки відображає загальний ефект від ведення всіх видів економічної діяльності, дозволяє оцінити їхню ефективність, а також характеризує доцільність використання виробничих ресурсів. Оцінка фінансового результату зовнішніми аналітиками здійснюється з метою прийняття фінансових рішень щодо розвитку подальших партнерських взаємовідносин. Завдання зовнішнього аналізу фінансових результатів надані на рис. 11.1.

Аналіз фінансових результатів містить як загальну, так і конкретизовану оцінку з кожного виду діяльності (рис. 11.2).

Аналіз господарської діяльності

Рис. 11.1. Завдання та послідовність зовнішнього аналізу фінансових результатів

Ознака угрупування	Деталізація фінансових результатів за видами діяльності:
1. Умови діяльності	Звичайна Надзвичайна
2. Види діяльності	Операційна (виробнича) Фінансова Інвестиційна
3. Значення діяльності	Основна Інша

Рис. 11.2. Класифікація фінансових результатів залежно від виду діяльності

Оцінка фінансових результатів надається у статичі (фактичні значення порівнюються з нормативними) і в динаміці (фактичні значення порівнюються з рівнями, досягнутими в попередні звітні періоди, шляхом визначення темпів зростання та розрахунку абсолютних і відносних відхилень для кожного показника, наданого у формі № 2 «Звіт про фінансові результати»). Крім того, досліджується динаміка структури доходу від реалізації продукції (робіт, послуг). Для цього визначається питома вага кожного з показників, які формують такий дохід. Отримані фактичні значення питомої ваги показників порівнюються з аналогічними, досягнутими в попередніх періодах, та у конкурентів підприємства.

Факторний аналіз фінансового результату містить визначення впливу на нього доходу та витрат, виявлення причин їхньої зміни. Закінчується аналіз моделюванням тенденцій розвитку фінансових результатів у перспективі для прийняття управлінських рішень.

11.3. Аналіз майнового стану підприємства

Вартість та оптимальність структури майна підприємства цікавлять усіх учасників ринкових відносин, з якими у підприємства є господарські взаємовідносини. Різні аспекти призначення аналізу майнового стану підприємства наведено на рисунку 11.3.

Рис. 11.3. Призначення аналізу майнового стану підприємства

Зовнішній аналіз майнового стану підприємства здійснюється в статичі (на початок та на кінець поточного фінансового року), в динаміці (за декілька років – залежно від терміну існування підприємства, інтересів аналітика та наявності інформації за попередні роки). Кінцевою метою аналізу є об'єктивна оцінка тенденцій зміни вартості майна та прогресивності його структури. Послідовність діагностики майнового стану підприємства, яка проводиться зовнішнім аналітиком для досягнення цієї мети, наведено в таблиці 11.2.

Для оцінки оптимальності структури майна підприємства розраховуються співвідношення між його елементами з подальшим її порівнянням із нормативними, середньогалузевими та досягнутими у конкурентів підприємства. За допомогою цих співвідношень надається оцінка майна, сутність якої наведено на рис. 11.4.

Таблиця 11.2

Послідовність діагностики майнового стану підприємства

Завдання діагностики	Показники оцінки
1. Оцінка вартості майна та джерел його надходження на початок та на кінець фінансового року, його структури та співвідношень між статтями активів і пасивів	– сума активів і пасивів за статтями, за розділами та в цілому за балансом, тис. грн; – питома вага, %
2. Оцінка динаміки вартості майна за статтями активу й пасиву та змін структури майна	– темпи зростання, част. од.; – абсолютні відхилення, тис. грн; – відносні відхилення, %; – вартість за статтями, розділами та загальна вартість активів і пасивів
3. Оцінка руху, зношення та придатності основних засобів і нематеріальних активів	– коефіцієнт зносу основних засобів і нематеріальних активів, част. од.; – коефіцієнт придатності основних засобів і нематеріальних активів, част. од.
4. Міжзаводський аналіз структури та динаміки змін майнового стану порівняно з конкурентами	– питома вага статей та розділів активу та пасиву балансу, %; – абсолютне відхилення питомої ваги, %; – оптимальні співвідношення у галузі, част. од. або %
5. Оцінка ринкової вартості майна підприємства	– ринкова вартість, тис. грн; – балансова вартість, тис. грн; – абсолютне відхилення, тис. грн; – відносне відхилення, %
6. Прогнозування зміни та величини майнового стану підприємства	– усі показники, що перелічені вище

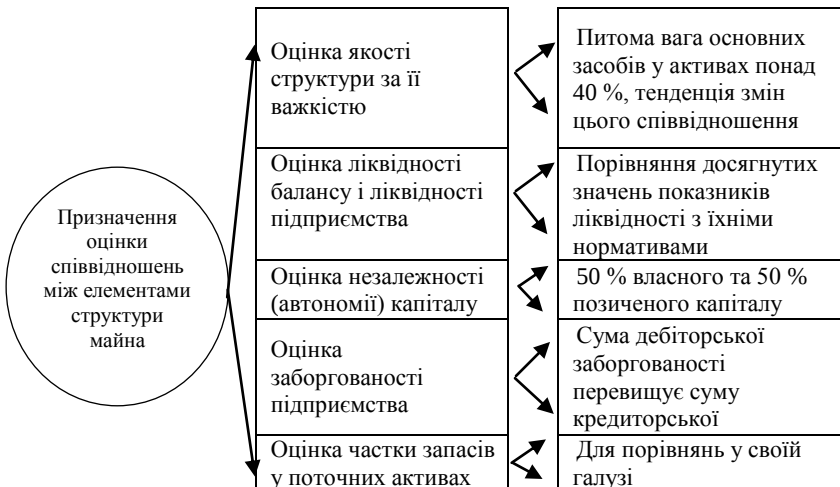

Рис. 11.4. Оцінка співвідношень у діагностиці структури майна

11.4. Аналіз грошових потоків

Фінансові ресурси машинобудівного підприємства формуються за рахунок власних і залучених коштів. Джерела їхнього надходження наведено в таблиці 11.3.

Основними джерелами фінансування економічної діяльності підприємства є його власні кошти. Рух грошових коштів здійснюється у трьох напрямках діяльності: операційної (або виробничо-господарської); інвестиційної; фінансової. У сфері операційної діяльності відображаються статті, які застосовуються для розрахунку чистого прибутку у звіті. До інвестиційної діяльності відноситься вкладання грошових коштів у створення необоротних активів.

Таблиця 11.3

Основні джерела надходження коштів

Джерела власних коштів	Джерела залучених коштів
1. Статутний капітал	1. Позики банків
2. Резерви, що накопичені підприємством	2. Лізингове фінансування
3. Цільове фінансування	3. Кошти від продажу облігацій та інших цінних паперів
4. Пожертви	4. Кредиторська заборгованість
5. Благодійні внески	5. Інші залучені кошти

Фінансова діяльність, спрямована на удосконалення залучення недостатніх та розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів підприємства, набуває особливого значення в умовах фінансової нестабільності та зменшенні обсягів виробництва продукції.

Для оцінки руху грошових коштів розраховуються аналітичні показники приросту або зменшення коштів при здійсненні грошових операцій. Напрямки руху цих коштів залежно від видів діяльності наведено на рис. 11.5.

Найпростішим видом фінансової угоди є однократне надання позики деякої суми PV за умови, що через деякий час T буде повернена сума FV . Ефективність подібної угоди може бути оцінена однією з двох величин:

$$z(T) = (FV - PV) / PV, \quad (11.2)$$

$$d(T) = (FV - PV) / FV, \quad (11.3)$$

де $z(T)$ – темп росту грошового потоку від теперішнього періоду до майбутнього, або норма прибутковості фінансової угоди, част. од. або %;

$d(T)$ – темп зниження грошового потоку від майбутнього до теперішнього періоду або дисконт (ставка дисконтування), част. од. або %.

Аналіз господарської діяльності

Рис. 11.5. Напрямки руху грошових коштів

Базами порівняння виступають в моделі 11.2. – вихідна сума позики, а в моделі 11.3. – повернена. Економічна суть фінансової операції, заданої формулою (11.2), полягає у визначенні величини тієї суми, якою буде або бажає розпоряджатися інвестор після закінчення цієї операції. Коефіцієнт дисконтування показує, який щорічний

відсоток повернення бажає або може мати інвестор на капітал, який він інвестує.

Після завершення аналізу виконується розрахунок коштів на початок та кінець звітного періоду, який дозволяє визначити зміни у фінансовому стані підприємства.

11.5. Аналіз фінансового стану підприємства та його стійкості

Для характеристики фінансового стану підприємства використовуються загальноприйняті чотири групи фінансових показників-коефіцієнтів:

- показники ліквідності та платоспроможності;
- показники оцінки фінансової стабільності;
- показники ділової активності;
- показники ефективності використання капіталу (рентабельності).

Їхні особливості порівняно з іншими методами аналізу наведено в таблиці 11.4.

Таблиця 11.4

Характеристика фінансових показників-коефіцієнтів

Переваги	Недоліки
1	2
1. Простота розрахунку	1. Великий рівень узагальнення
2. Доступність інформації для їхнього визначення	2. Неможливість детального факторного дослідження
3. Автоматичне виключення впливу інфляційних процесів (забезпечене методикою їхніх розрахунків)	3. Залежність від якості фінансової звітності
4. Уніфікація, що забезпечує можливість міжзаводських порівнянь	4. Недостатня точність оцінки (внаслідок попереднього недоліку)
5. Наявність нормативної бази для ринкових умов у закордонній практиці та деяких – у вітчизняній	5. Відсутність нормативів фінансових показників-коефіцієнтів для умов України (за невеликим виключенням)
6. Можливість виявлення симптомів банкрутства	6. Обмеженість області використання деяких показників-коефіцієнтів
7. Більш чітка орієнтація на майбутнє	7. Вплив сезонних чинників у деяких галузях

Будь-який фінансовий показник-коефіцієнт лише частково відображає результат господарського процесу, його доцільність і ефективність. Тому їхній аналіз тільки у сукупності з аналізом основних показників діяльності надає уяву про потенційні можливості підприємства, його недоліки та переваги порівняно з конкурентами.

Фінансовий стан підприємства в найближчій перспективі оцінюється зовнішніми та внутрішніми аналітиками за допомогою таких фінансових показників, як коефіцієнти ліквідності й платоспроможності.

Фінансові показники ліквідності та платоспроможності характеризують можливість своєчасного виконання в повному обсязі короткострокових зобов'язань перед кредиторами. Категорії ліквідності та платоспроможності близькі за сутністю. Ліквідність – це здатність підприємства: швидко реагувати на несподівані фінансові проблеми та можливості; збільшити свої активи при зростанні обсягів продажу продукції; повернути короткострокові борги шляхом звичайного перетворення активів у грошові кошти. Від ліквідності залежить платоспроможність, тобто наявність у підприємства грошових коштів та їхніх еквівалентів у достатньому обсязі для швидкої ліквідації кредиторської заборгованості.

Не слід ототожнювати поняття ліквідності балансу, ліквідності активів та ліквідності підприємства, оскільки вони відрізняються сутністю і методикою розрахунку: ліквідність балансу – це ступінь покриття зобов'язань підприємства його активами, термін перетворення яких у грошові кошти відповідає строку погашення зобов'язань; ліквідність активів розраховується як величина, зворотна часу, необхідному для перетворення активів у грошові кошти, і чим він більше, тим нижче ліквідність активів; ліквідність підприємства – це його здатність на конкретну дату і в повному обсязі погасити заборгованість перед кредиторами, банками, інвесторами своїми активами.

Переваги коефіцієнтів ліквідності: наявність нормативів їхньої оптимальної величини; використання їх в усіх галузях та видах бізнесу, що надає можливість їхнього застосування також під час обґрунтування управлінських рішень щодо диверсифікації продукції та діяльності підприємства.

Сукупність фінансових показників-коефіцієнтів ліквідності та моделі їхнього розрахунку наведено в таблиці 11.5.

Таблиця 11.5

Класифікація коефіцієнтів ліквідності, част. од.

Назва	Норматив	Модель розрахунку
1. Коефіцієнт покриття (або поточної ліквідності) ($K_{пл}$)	2-2,5	$K_{пл} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні або довгострокові зобов'язання}}$
2. Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{ал}$)	0,2-0,35	$K_{ал} = \frac{\text{Грошові кошти} + \text{Цінні папери} + \text{Рахунки до сплати}}{\text{Поточні зобов'язання}}$

Закінчення табл. 11.5

3. Коефіцієнт критичної ліквідності або «кислотний» тест ($K_{кл}$)	0,7-0,8	$K_{кл} = \frac{\text{Оборотні активи} - \text{вартість запасів}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
4. Коефіцієнт працездатності готівкових активів ($K_{лг}$)	Тенденція зростання	$K_{лг} = \frac{\text{Грошові кошти} + \text{Цінні папери} + \text{Рахунки до сплати}}{\text{Щодобові грошові витрати}}$

Як видно з таблиці 11.5, за допомогою коефіцієнтів ліквідності порівнюють оборотні активи та поточні зобов'язання. Їхні значення цікавлять як внутрішніх суб'єктів аналізу (фінансових менеджерів), так і зовнішніх (короткострокових кредиторів).

Оцінку ліквідності балансу полегшує попереднє складання на підставі балансу підприємства ліквідного балансу. У ліквідному балансі активи розміщуються за тривалістю їхнього перетворення в готівку для виконання зобов'язань підприємства. Перелік статей балансу, згрупованих за ступенем їхньої ліквідності, наведений у таблиці 11.6.

Таблиця 11.6

Форма ліквідності балансу підприємства

Актив	Пасив
1	2
1. Швидколіквідні цінності: – грошові кошти у касі; – грошові кошти на рахунках – короткострокові фінансові вкладення	1. Короткострокові пасиви: – короткострокові кредити та інші позикові кошти
2. Середньоліквідні активи: – розрахунки з дебіторами; – інші оборотні активи	2. Пасиви середньої терміновості: – розрахунки з кредиторами; – інші короткострокові пасиви
3. Активи, що повільно реалізуються: – виробничі запаси; – незавершене виробництво; – товари	3. Пасиви довгострокові: – довгострокові кредити; – інші позикові кошти
4. Активи, що важко реалізуються: – залишкова вартість основних фондів; – капітальні вкладення; – залишкова вартість нематеріальних активів; – довгострокові фінансові вкладення	4. Пасиви постійні: – статутний капітал; – резервний капітал; – чистий прибуток; – спеціальні фонди; – забезпечення майбутніх витрат і платежів та цільове фінансування

Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості підприємства здійснюється за допомогою коефіцієнтів фінансової стабільності (або

коефіцієнтів довгострокової платоспроможності, або коефіцієнтів частки запозичених коштів, або коефіцієнтів фінансового важеля). Показники цієї групи наведено в таблиці 11.7.

Таблиця 11.7

Показники фінансової стабільності підприємства, част од.

Назва	Модель розрахунку
1	2
1. Коефіцієнт загальної заборгованості ($K_{зз}$)	$K_{зз} = \frac{\text{Активи} - \text{Власний капітал}}{\text{Активи}}$
2. Коефіцієнт автономії (або фінансової незалежності) ($K_{фн}$)	$K_{фн} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Активи}}$
3. Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{фз}$), що зворотний $K_{фн}$	$K_{фз} = \frac{\text{Пасиви}}{\text{Власний капітал}}$
4. Коефіцієнт фінансового ризику ($K_{фр}$)	$K_{фр} = \frac{\text{Позичений капітал}}{\text{Власний капітал}}$
5. Коефіцієнт маневрування власного капіталу ($K_{мк}$)	$K_{мк} = \frac{\text{Власні оборотні активи}}{\text{Власний капітал}}$
6. Коефіцієнт залежності від довгострокових зобов'язань ($K_{дз}$)	$K_{дз} = \frac{\text{Довгострокова заборгованість}}{\text{Власний капітал}}$
7. Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень ($K_{де}$)	$K_{де} = \frac{\text{Довгострокові пасиви}}{\text{Необоротні активи}}$
8. Коефіцієнт довгострокових залучених джерел фінансування ($K_{сд}$)	$K_{сд} = \frac{\text{Довгострокові пасиви}}{(\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові пасиви})}$
9. Коефіцієнт фінансової не залежності капіталізованих джерел ($K_{нк}$)	$K_{нк} = \frac{\text{Власний капітал}}{(\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові пасиви})}$

Коефіцієнти 1-5 призначено для оцінки капіталізації, з них коефіцієнт маневрування (5) надає найбільш загальну оцінку платоспроможності; коефіцієнт залежності від довгострокових зобов'язань (6) використовується для оцінки покриття довгострокових зобов'язань підприємства; коефіцієнти 7-9 – для оцінки структури довгострокових джерел фінансування. Для підтримки платоспроможності, своєчасності повернення заборгованості, підприємство повинно постійно одержувати прибуток, оскільки він є важливою складовою і джерелом поповнення його власного капіталу.

Фінансова стійкість підприємства залежить також від джерел фінансування матеріальних оборотних активів. Їхня величина ($MЗ$, грн) дорівнює сумі виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, товарів, які відображено в 2 розділі активу балансу підприємства. Трьом показникам наявності джерел формування запасів (BA_1 , BA_2 , BA_3) відповідають три показники забезпеченості запасів джерелами формування (рис. 11.8).

	Показники наявності джерел формування запасів, грн	Показники забезпеченості запасів джерелами фінансування ($\pm ДФ$), (+) залишок, (-) нестача, грн
	Власні оборотні активи (BA_1)	$\pm ДФ_1 = BA_1 - МЗ$
	Власні оборотні активи і довгострокові залучені джерела формування запасів (BA_2)	$\pm ДФ_2 = BA_2 - МЗ$
	Загальна сума джерел формування запасів ($BA_3 = BA_1 + BA_2$)	$\pm ДФ_3 = BA_3 - МЗ$

Рис. 11.8. Показники оцінки наявності та забезпеченості запасів джерелами їхнього фінансування

Після розрахунків показників забезпеченості запасів джерелами фінансування визначається трикомпонентний тип фінансової стійкості підприємства (S) [29,45] : $S = 1$, якщо $ДФ > 0$; $S = 0$, якщо $ДФ < 0$.

Типи фінансової стійкості наведено в таблиці 11.8.

Таблиця 11.8

Визначення типу фінансової стійкості підприємства

Показники	Тип фінансової стійкості (S)			
	абсолютна стійкість	нормальна стійкість	нестійкий стан	кризовий стан
$ДФ_1 = BA_1 - МЗ$	$ДФ_1 \geq 0$	$ДФ_1 < 0$	$ДФ_1 < 0$	$ДФ_1 < 0$
$ДФ_2 = BA_2 - МЗ$	$ДФ_2 \geq 0$	$ДФ_2 \geq 0$	$ДФ_2 < 0$	$ДФ_2 < 0$
$ДФ_3 = BA_3 - МЗ$	$ДФ_3 \geq 0$	$ДФ_3 \geq 0$	$ДФ_3 \geq 0$	$ДФ_3 < 0$

Абсолютна стійкість свідчить про незалежність підприємства від зовнішніх кредиторів; при нормальній стійкості, окрім власних оборотних засобів, використовуються довгострокові залучені кошти.

Нестійкість фінансового стану можливо подолати, якщо: зменшити дебіторську заборгованість; поліпшити управління боргами; прискорити використання запасів завдяки їхній оптимізації; поповнити джерела власних оборотних засобів.

Оцінка ефективності використання своїх активів для отримання доходу надається за допомогою фінансових показників-коефіцієнтів ділової активності (оборотності активів), перелік яких наведений у таблиці 11.9.

Таблиця 11.9

Система показників оборотних активів

Назва	Модель рахунку	Призначення
1	2	3
1. Обіговість оборотних активів (K_{oo} , разів або K'_{oo} , діб)	$K_{oo} = \frac{\text{Залишок оборотних активів}}{\text{Дохід від реалізації продукції}}$ $K'_{oo} = \frac{365}{K_{oo}}$	Оцінка швидкості і тривалості циклу обігу активів
2. Коефіцієнт обігу (K_o , разів)	$K_o = \frac{\text{Дохід від реалізації продукції}}{\text{Залишок оборотних активів}}$	Оцінка доходу з кожної гривні оборотних активів
3. Оборотність запасів (K_{oz} , разів)	$K_{oz} = \frac{\text{Собівартість реалізованої продукції}}{\text{Залишок виробничих запасів}}$	Оцінка ефективності управління запасами
4. Оборотність дебіторської заборгованості (K_{dz} , разів або K'_{dz} , діб)	$K_{dz} = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середня дебіторська заборгованість за товари}}$ $K'_{dz} = \frac{365}{K_{dz}}$	Оцінка отримання своїх несплачених рахунків
5. Оборотність кредиторської заборгованості (K_{kz} , разів або K'_{kz} , діб)	$K_{kz} = \frac{\text{Собівартість реалізованої продукції}}{\text{Середня кредиторська заборгованість}}$ $K'_{kz} = \frac{365}{K_{kz}}$	Оцінка часу, потрібного підприємству, щоб розрахуватись із кредиторами

Діагностична оцінка інвесторами ділової активності акціонерних товариств містить також аналіз динаміки прибутковості активів з використанням показників прибутковості акцій (ринкової вартості акцій): чистого прибутку на одну акцію, відношення ринкової ціни акції до прибутку на акцію та ін.

Для оцінки ефективності діяльності підприємства використовується група показників рентабельності шляхом зіставлення отриманих результатів і ресурсів або витрат на їхні досягнення. Найбільш розповсюджені з цих показників наведено в таблиці 11.10.

Таблиця 11.10

Система показників ефективності діяльності підприємства

Назва	Модель розрахунку	Призначення
1. Рентабельність активів (ROA, %)	$ROA = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи}} \cdot 100$	Оцінка частки прибутку в кожній гривні активів
2. Рентабельність власного капіталу (ROE, %)	$ROE = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \cdot 100$	Оцінка прибутковості власника
3. Валова рентабельність реалізованої продукції (R_{vp} , %)	$R_{vp} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Дохід від реалізації продукції}} \cdot 100$	Оцінка ефективності виробництва продукції суспільством

4. Операційна рентабельність реалізованої продукції (R_o , %)	$R_o = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Дохід від реалізації продукції}} \cdot 100$	Оцінка ефективності операційної діяльності
5. Чиста рентабельність продажів ($R_{\text{ч}}$, %)	$R_{\text{ч}} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Чистий дохід}} \cdot 100$	Оцінка частки чистого прибутку з кожної гривні чистого доходу
6. Рентабельність продукції (R_i , %)	$R_i = \frac{\text{Прибуток від } i\text{-ї продукції}}{\text{Собівартість } i\text{-ї продукції}} \cdot 100$	Оцінка ефективності виробництва конкретного виду продукції

Показники ROA та ROE характеризують ефективність інвестицій (капіталу); показники рентабельності продажів – ефективність виробництва продукції.

Показники рентабельності досліджуються в динаміці та проводиться їхня порівняльна оцінка з середньогалузевими результатами та показниками рентабельності у конкурентів.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибуткового підприємства і прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання банкрутства офіційними Методичними рекомендаціями передбачено систематично проводити експрес-аналіз стану підприємства або фінансовий моніторинг за допомогою коефіцієнта Бівера (K_b , част. од.):

$$K_b = \frac{\text{Чистий прибуток} - \text{Амортизація}}{\text{Сума довгострокових поточних зобов'язань}} \quad (11.4)$$

Нормативне значення коефіцієнта Бівера за міжнародними стандартами дорівнює 0,17-0,4 част. од.

Під час діагностичної оцінки банкрутства підприємства необхідно також враховувати особливості: економічної ситуації у країні, в галузі, в економічному регіоні; технологічних процесів підприємства та його організаційно-правову форму; умов функціонування та ін.

11.6. Аналіз фінансових результатів

Максимізація прибутку як цільова настанова діяльності підприємства в ринкових умовах зумовлює першочергове значення та роль аналізу фінансового стану підприємства в складі комплексного економічного аналізу його господарсько-фінансової діяльності й викликає необхідність зміни класичної послідовності аналізу, яка, в основному, використовується на підприємствах. Це пояснюється тим, що послідовність аналізу повинна відбивати та враховувати зростання

ролі фінансових засобів на сучасному етапі та вигідність як для підприємства, так і для контрагентів його зовнішнього середовища, зокрема банків.

Таким чином, аналітичну роботу на підприємстві доцільно виконувати в наступній послідовності.

1. Аналіз виконання дохідної і видаткової частин фінансового плану.
2. Аналіз формування прибутку та його розподілу.
3. Аналіз стану й оборотності оборотних коштів.
4. Аналіз рентабельності.
5. Аналіз чинників, що впливають на фінансові результати.

На сьогодні методики аналізу прибутку, стану і ефективності використання оборотних коштів ураховують передовий вітчизняний досвід, а також досвід країн із розвинутою ринковою економікою. Слід зазначити, що аналіз витрат на виробництво, які є одним із найважливіших факторів фінансового стану, на сьогодні є самостійним розділом внутрішнього комплексного аналізу діяльності підприємства (див. розділ 10).

Внутрішній аналіз фінансових результатів починається з оцінки виконання планових завдань з показників прибутку, виявлення причин відхилень від фінансових планів та визначення конкретних винуватців. Аналіз динаміки та структури показників фінансових результатів проводиться за методикою, аналогічною методиці зовнішнього аналізу, яку було розглянуто вище.

Факторний аналіз прибутку у внутрішньому аналізі базується на майже всеохоплюючій інформаційній базі і тому є повнішим, точнішим та конкретнішим. На розмір прибутку від реалізації продукції впливає ряд факторів: види і структура продукції; ціни й обсяги її виробництва та питома собівартість продукції. Базова модель для його факторного аналізу має вигляд:

$$\Pi_{PP} = \sum_{i=1}^I (\Pi_i - C_i) \cdot Q_i, \quad (11.5)$$

де Π_{PP} – прибуток від реалізації продукції, грн;

I – число найменувань (видів) продукції;

Π_i – ціна за одиницю продукції i -го виду, грн/шт., ін.;

C_i – повна собівартість одиниці продукції i -го виду, грн/шт., ін.;

Q_i – обсяг реалізації продукції i -го виду, шт., ін.

Факторний аналіз прибутку від реалізації продукції проводиться за окремими її видами за допомогою прийому ланцюгових підстановок з наступним визначенням впливу кожного чинника. Кількісна оцінка впливу структурного здвигу здійснюється помноженням різниці між

фактичним і плановим середньозваженим питомим прибутком на сумарний фактичний обсяг продукції усіх основних видів.

Таким чином, сума прибутку, яку отримує підприємство, зумовлена обсягом продажу продукції, її якістю та конкурентоспроможністю на внутрішньому та зовнішньому ринках, сортаментом продукції, рівнем витрат, а також інфляційними процесами і курсовими різницями.

Ефективність використання оборотних активів оцінюється коефіцієнтами їхньої оборотності, які характеризують швидкість обігу окремих оборотних активів або їхні суми та їхню тривалість циклу обігу.

В аналізі поточних активів машинобудівного підприємства, відмінною рисою якого є значні обсяги виробництва продукції, велика увага приділяється дебіторській заборгованості, яка до того ж займає до чверті вартості майна. За наявності конкуренції та труднощів зі збутом продукції на умовах передоплати, підприємства здійснюють її реалізацію, використовуючи форми оплати з відстрочкою платежу. Через це дебіторська заборгованість стає важливою і вагомою частиною оборотних засобів.

Аналіз дебіторської заборгованості за її видами проводиться при внутрішньому аналізі аналогічно тому, як при зовнішньому, за складом та структурою в динаміці за даними балансу підприємства. Крім того, на відміну від зовнішнього аналізу, у внутрішньому дебіторська заборгованість досліджується також за її об'єктами (підприємствами) та за термінами повернення боргу дебіторами.

Аналогічно проводиться аналіз поточних зобов'язань підприємства. Оцінці підлягають склад та структура кредиторської заборгованості за її видами, об'єктами та термінами сплати.

На наступному етапі проводиться порівняльний аналіз поточних зобов'язань та дебіторської заборгованості. Випереджальне зростання поточних зобов'язань порівняно з дебіторською заборгованістю свідчить про погіршення фінансового стану підприємства, але, в припустимих межах, також може вказувати на те, що підприємство поповнює свої оборотні кошти за рахунок відкладення строків платежів за поточними зобов'язаннями.

Загальна оцінка фінансового стану підприємства відображає підсумки аналітичної фінансової роботи та надається на основі порівняння результатів вертикального (аналіз структури фінансових звітів та структури складових елементів їхніх частин) і горизонтального (дослідження тенденцій змін у часі статей фінансових звітів і розрахованих на їхній підставі фінансових показників) аналізів. Тільки на їхній порівняльній оцінці формуються висновки аналізу. Робиться також порівняння з показниками середньогалузевими, спорідненими передовими підприємствами та з конкурентами.

На основі результатів аналізу залежно від можливостей підприємства та економічної ситуації розробляється комплекс заходів із поліпшення його фінансового стану. Як доводить практика, в управлінні поточними активами доцільно використання двох видів політики в управлінні фінансовими ресурсами: агресивної та консервативної. Ознаками агресивної політики є:

- відсутність обмежень при нарощуванні поточних активів;
- наявність значної маси грошових коштів;
- наявність великих запасів сировини та готової продукції;
- стимулювання покупців, збільшення дебіторської заборгованості.

У результаті цієї політики досягається висока частка оборотних активів у загальній сумі всіх активів і відносно тривалий період їхнього обігу.

Ознаками консервативної політики в управлінні фінансовими ресурсами є: стимулювання росту оборотних активів, їхня мінімізація. В результаті цього досягається низька частка поточних активів, що забезпечує їхній швидкий оберт. Вибір політики в управлінні фінансовими ресурсами здійснюється залежно від конкретних умов підприємства.

Запитання для перевірки знань

1. У чому єдність і відмінність методик внутрішнього та зовнішнього фінансового аналізу?
2. Які переваги та недоліки притаманні методикам внутрішнього та зовнішнього фінансового аналізу?
3. За якими напрямками можливо удосконалити методики внутрішнього та зовнішнього фінансового аналізу?
4. У чому полягає сутність аналізу фінансових результатів?
5. Які завдання аналізу фінансового стану підприємства та методи їхнього вирішення?
6. Які допоміжні джерела та показники, крім даних з балансу, можна використати для аналізу загального майнового стану підприємства?
7. Які особливості аналізу оборотних активів машинобудівного підприємства та чим вони зумовлені?
8. Які особливості аналізу стійкості фінансового стану машинобудівного підприємства?
9. Які особливості методик діагностики банкрутства машинобудівного підприємства?
10. Як оцінити структуру надходження коштів?
11. Які особливості аналізу руху грошових коштів за конкретним напрямком?
12. За якими напрямками досліджується рух грошових коштів підприємства?

РОЗДІЛ 12. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

12.1. Аналіз інвестиційного портфеля

Фінансові активи порівняно з продукцією мають менше характеристик. Основні з них: ціна, вартість, дохідність і ризик. Набір або сукупність фінансових активів складають портфель цінних паперів або інвестиційний портфель. Збільшення числа фінансових активів портфеля інвестицій зменшує його ризик. Тому новий фінансовий актив повинен аналізуватися з позицій його впливу на дохідність та ризик інвестиційного портфеля в цілому.

Показники оцінки інвестиційного портфеля надано в таблиці 12.1.

Завдання аналізу інвестиційного портфеля наведено на рисунку 12.1.

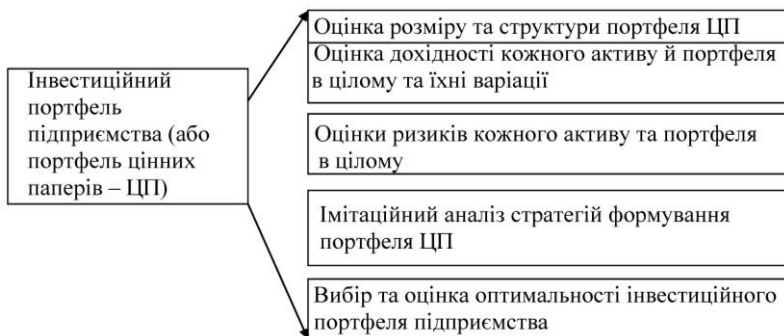

Рис. 12.1. Завдання аналізу інвестиційного портфеля підприємства

Очікувана дохідність і ризик змінюються в одному напрямку, пропорційно. Кількісна оцінка ризику здійснюється на підставі:

- варіабельності доходу або дохідності;
- розмаху варіації;
- дисперсії;
- середнього квадратичного відхилення;
- коефіцієнта варіації.

Таблиця 12.1.

Показники оцінки інвестиційного портфеля

Назва показника	Сутність або модель розрахунку
1	2
1. Обсяг інвестиційного портфеля	Кількість, вартість і структура інвестиційного портфеля
2. Номінальна вартість фінансового активу ($Ц_n$, грн)	Частка статутного капіталу, що припадає на одну акцію при створенні акціонерного товариства, або грошова сума, вказана на облігації, яку емітент зобов'язується заплатити по закінченні визначеного терміну
3. Емісійна ціна ($Ц_e$, грн)	Ціна, за якою фінансовий актив імітується, тобто продається на первинному ринку
4. Курсова ціна ($Ц_k$, грн)	Поточна ринкова ціна фінансового активу, за якою він продається на вторинному ринку
5. Вартість фінансового активу (V , грн)	Емісійна ціна при купівлі фінансового активу на первинному ринку або курсова ціна при його купівлі на вторинному ринку
6. Прогнозний поточний дохід від утримання фінансового активу ($Д_n$, грн)	Для акцій – це сумарна теперішня вартість дивідендів ($Д_n$), які очікується отримати в періоді часу $m(Д_{n_m})$: $Д_{n_m} = Дб \cdot (1 + \Delta D)^m, \quad (12.1)$ де $Дб$ – базова величина дивіденду або величина останнього сплаченого дивіденду, грн; ΔD – темп приросту дивіденду, част. од.; Для облігацій – це сумарна теперішня вартість відсотків ($Д_n$), які очікується отримати в періоді часу $m(Д_{n_m})$: $Д_{n_m} = Ц_n \cdot (1 + r)^m, \quad (12.2)$ де r – номінальна відсоткова ставка за облігацією, част. од.
7. Дохід, який забезпечується фінансовим активом ($Д_a$, грн)	Складається з двох компонентів: доходу від змінення вартості фінансового активу ($Д_{kn}$, грн) і прогнозованого поточного доходу від його утримання: $Д_a = Д_{kn} + Д_n \quad (12.3)$
8. Дохід від змінення вартості фінансового активу або дохід від капіталізації ($Д_{kn}$, грн)	$Д_{kn} = Ц_k - V \quad (12.4)$
9. Дохідність або показник ефективності фінансового активу ($К_g$, част. од.)	$К_g = Д_a / V \quad (12.5)$

Перспективний інвестиційний портфель формується на підставі імітаційного аналізу можливих сполучень фінансових активів. При створенні інвестиційного портфеля усереднюються кількісні характеристики дохідності та ризику за окремими фінансовими активами. При оптимальному сполученні фінансових активів досягається зменшення ризику інвестиційного портфеля при допустимому рівні його дохідності. Детально методики аналізу портфельних інвестицій викладено в спеціальній літературі з фінансового ринку.

12.2. Аналіз капітальних інвестицій

Політика реальних прямих, або капітальних, інвестицій є складовою частиною інвестиційної політики машинобудівного підприємства. Її особливості, що наведено на рисунку 12.2, потребують урахування в аналізі інвестиційних проєктів та інвестиційних пропозицій.

Рис. 12.2. Характерні ознаки політики капітальних інвестицій

Політика управління капітальними інвестиціями забезпечує розробку, оцінку, впровадження та реалізацію ефективних реальних інвестиційних проєктів та пропозицій. Порівняльна оцінка альтернативних варіантів є важливим аналітичним завданням, вирішення якого необхідне для вибору оптимального з них.

Інвестиційний проєкт (ІП) – це діяльність або система заходів, які передбачають здійснення комплексу дій з метою досягнення визначених результатів. Оцінка ефективності інвестиційного процесу містить аналітичні завдання, надані на рис. 12.3.

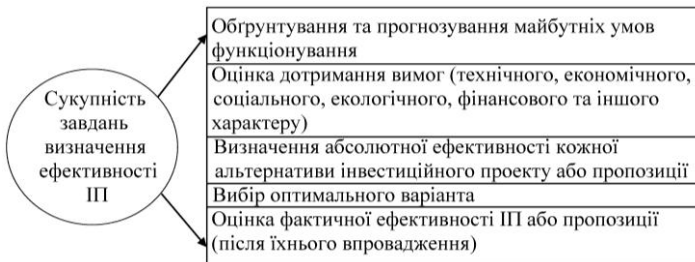

Рис. 12.3. Послідовність аналітичних завдань інвестиційного проєкту або пропозиції

Аналіз господарської діяльності

Загальну систему показників оцінки будь-якого інвестиційного проекту або пропозиції наведено в таблиці 12.2.

Таблиця 12.2

Основні показники оцінки інвестиційних проектів

Назва	Модель розрахунку
1	2
1. Розмір інвестицій (IS , грн)	Сума вхідної інвестиції
2. Чистий приведений ефект або чиста поточна вартість (NPV , грн)	$NPV = D_0 - IS_0$, (12.6) де D_0 – дискontований дохід (чистий прибуток і амортизація), грн; IS_0 – дискontована сума капітальних вкладень (інвестицій), грн
3. Рентабельність інвестицій (R_{IS} , част. од.)	$R_{IS} = Пч_{IS} / IS_0$, (12.7) де $Пч_{IS}$ – чистий прибуток від освоєння інвестицій, грн
4. Термін окупності інвестицій (T_o , років)	$T_o = IS / ДП$, (12.8) де $ДП$ – середньорічна вартість чистих грошових потоків (чистий прибуток і амортизація) за період його реалізації, грн/рік
5. Дискontований термін окупності інвестицій ($T'o$, років)	$T'o = IS_0 / ДП_0$, (12.9) де $ДП_0$ – середньорічна дискontована на вартість чистих грошових потоків (чистий прибуток і амортизація) за період його реалізації, грн/рік
6. Коефіцієнт ефективності інвестицій або дохід на інвестиції (K_{IS} , грн/грн)	$K_{IS} = Д / IS$, (12.10)
7. Коефіцієнт ефективності інвестицій або дохід на інвестиції з урахуванням вартості грошей у часі (K'_{IS} , грн/грн)	$K'_{IS} = Д_0 / IS_0$, (12.11)
8. Приведені витрати або приведена вартість ($ПВ$, грн)	$ПВ = C + K_{HIS} \cdot IS$, (12.12) де C – собівартість продукції, грн; K_{HIS} – нормативний коефіцієнт ефективності інвестицій, грн/грн

Оцінка ефективності інвестиційного проекту містить декілька етапів, наданих у таблиці 12.3.

Таблиця 12.3

Етапи визначення ефективності інвестиційного проекту

Етапи	Сутність етапу	Мета аналізу
Перший етап	Порівняльний аналіз рентабельності інвестиційного проекту або пропозиції з середнім рівнем відсотків банківського кредиту	Визначення більш вигідних напрямів вкладення капіталу
Другий етап	Порівняння рентабельності інвестиційного проекту або пропозиції з темпами інфляції в країні	Мінімізація втрат грошових коштів від інфляції

Третій етап	Порівняльний аналіз обсягу потрібних інвестицій та визначення мінімальної потреби в кредитах	Вибір менш капіталоемного варіанта
Четвертий етап	Оцінка інвестиційних проектів і пропозицій за визначеними критеріями оптимізації	Вибір оптимального варіанта інвестиційного проекту або пропозиції
П'ятий етап	Оцінка стабільності щорічних надходжень від реалізації інвестиційного проекту або пропозиції	Розподіл віддачі інвестицій

На наш погляд, оцінку ефективності інвестиційного проекту або пропозиції доцільно доповнити ще одним шостим етапом, на якому доречно проводити оцінку фактичної ефективності інвестиційного проекту та пропозиції, оскільки практика свідчить, що вона значно нижче за очікувану. Така оцінка необхідна для визначення та подальшого усунення причин їхньої розбіжності.

Аналіз інвестиційної діяльності проводиться в статичі та динаміці з використанням натуральних (у штуках) і вартісних (у тис. грн) вимірників, групуванням інвестицій на проект, пропозиції та основні засоби.

12.3. Аналіз інноваційної діяльності

Основною формою реалізації досягнень науково-технічного прогресу та прискорення відтворювальних процесів є інновації. У сучасних умовах саморозвитку машинобудівних підприємств головним ресурсом є знання та інформаційно-інтелектуальні технології, що допомагають вирішувати проблему обмеженості природних ресурсів.

На макрорівні у сферу компетенції держави входять розробка та реалізація державної інноваційної політики – цілісної багаторівневої (мікро-, мезо-, макро-) системи заходів щодо: формування, збереження та поширення нових знань та технологій; розвитку та активізації інноваційного потенціалу.

На мікрорівні роль підприємства полягає в розробці та впровадженні нових креативних технологій на основі власних наукових досліджень і в освоєнні інновацій, які пропонуються на ринку.

Методичні підходи до аналізу інноваційної діяльності підприємства значною мірою співпадають з оцінкою інвестиційної діяльності, але їм притаманні наступні відмінності.

Аналіз господарської діяльності

1. Для аналізу інноваційної діяльності використовується система взаємопов'язаних показників, що надана в таблиці 12.4.

Таблиця 12.4.

Система показників інноваційної діяльності підприємства

Призначення	Назва показника
1	2
Для надання кількісної, об'ємної характеристики інноваційної діяльності	1. Обсяг інвестицій на інновації, грн. 2. Кількість новітніх технологій виробництва (ноу-хау, патентів, програмного забезпечення та ін.), шт. 3. Кількість нових видів продукції, шт. 4. Обсяг виробництва інноваційної продукції в натуральному та вартісному вимірюванні. 5. Обсяг наукоємної продукції у натуральному та вартісному вимірюванні. 6. Обсяг експорту інноваційної продукції у натуральному та вартісному вимірюванні. 7. Обсяг експорту високотехнологічної наукоємної продукції в натуральному та вартісному вимірюванні.
Для надання якісної характеристики інноваційної діяльності	8. Частка новітніх технологій в загальній їхній кількості, %. 9. Частка інноваційних видів продукції у загальному її обсязі, %. 10. Частка складної (високотехнологічної) наукоємної продукції у загальному обсязі виробництва, %. 11. Показники якості конкретної продукції (хімічний склад, механічні властивості, строк служби та ін.). 12. Частка інноваційної продукції у ємності ринку, %.
Для оцінки ефективності інноваційної діяльності	13. Приріст фінансового результату (прибутку), грн і %. 14. Термін окупності інновацій, років. 15. Середня тривалість інноваційного процесу (від ідеї до комерціалізації), років або місяців. 16. Зменшення викидів, що забруднюють довкілля, у натуральних одиницях виміру та штрафних санкціях, грн. 17. Частка робітників, у яких поліпшені умови праці, %.

2. Крім вирішення загально визначених аналітичних завдань, в аналізі інноваційної діяльності необхідна також оцінка інноваційної активності підприємства, що характеризується показниками:

- а) збільшення частки інноваційної продукції, %;
- б) збільшення частки залучених позикових коштів у інноваційні процеси, %.

Перехід до інноваційного соціально-орієнтованого типу розвитку підприємства, що підсилює вимоги до ефективності екологічної діяльності та до якості управлінських рішень щодо обґрунтування інноваційних стратегій розвитку.

Запитання для перевірки знань

1. Які особливості притаманні інвестиційній діяльності та як вони враховуються в аналізі цього виду діяльності?
2. Як розраховуються показники оцінки портфеля цінних паперів?
3. Яке призначення бета-коефіцієнта?
4. Як оцінюються ризики портфельних інвестицій?
5. Які характерні особливості політики капітальних інвестицій?
6. У чому полягає різниця між інвестиційним проектом та інвестиційною пропозицією?
7. Яка послідовність вирішення аналітичних завдань з оцінки ефективності інвестиційного проекту?
8. За системою яких показників визначається оцінка ефективності інвестиційного проекту?
9. Які критерії вибору оптимального інвестиційного проекту?
10. Спільність та відмінність інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства? Як вони враховуються в аналізі цих видів діяльності?
11. Який зв'язок аналізу інноваційної діяльності з іншими тематичними аналізами?

Вправа 12.1. Викладіть вимоги до системи показників оцінки інвестиційного портфеля та їхню сутність.

Вправа 12.2. Сформулюйте зміст завдань аналізу інвестиційного портфеля.

Вправа 12.3. Викладіть зміст етапів оцінки ефективності інвестиційного проекту.

Вправа 12.4. Охарактеризуйте систему показників оцінки інноваційної діяльності за їхнім призначенням.

Вправа 12.5. Обґрунтуйте напрями покращення аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрютина М. С. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия / М. С. Абрютина, А. В. Грачев. – М. : Дело и сервис, 2005. – 261 с.
2. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : [монографія] / Під ред. А. Е. Воронкової. – Харків : ІНЖЕК, 2008 – 520 с.
3. Економічний аналіз : [навч. посібник] / За ред. д. е. н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : Рута, 2005. – 680 с.
4. Економічний аналіз : [навч. посібник] / За ред. акад. НАНУ Чумаченка М. Г. – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.
5. Іваненко В. М. Економічний аналіз господарської діяльності / В. М. Іваненко, М. А. Болюх. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2007. – 217 с.
6. Івахненко В. М. Курс економічного аналізу / В. М. Івахненко. – К. : Знання, 2004 – 190 с.
7. Калина А. В. Современный экономический анализ и прогнозирование / А. В. Калина, М. И. Конева, В. А. Ященко – К. : МАУП, 2004. – 272 с.
8. Кіндрацька М. С. Економічний аналіз: Теорія і практика : [підручник] / М. С. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Т. Загородній. – Львів : Магнолія, 2007. – 440 с.
9. Кононенко О. Анализ финансовой отчетности / О. Кононенко. – Харьков : Фактор, 2002. – 144 с.
10. Комаринський Я. Фінансово-інвестиційний аналіз / Я. Комаринський, І. Яремчик. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 307 с.
11. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств / М. Я. Коробов. – К. : Знання, 2010. – 379 с.
12. Лазаришина І. Д. Методологія та організація економічного аналізу : [монографія] / І. Д. Лазаришина. – Рівне : УДУВГП, 2004. – 112 с.
13. Лапішко М. Л. Основи фінансово-статистичного аналізу економічних процесів / М. Л. Лапішко. – Львів : Світ, 2002. – 329 с.
14. Марюта А. Н. Целевой экономический и управленческий анализ (Контролинг) : [монографія] / А. Н. Марюта, К. Ф. Ковальчук. – Днепропетровск : Системные технологии, 2005. – 342 с.
15. Муравьев А. И. Теория экономического анализа: проблемы и решения / А. И. Муравьев. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 343 с.

16. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єкта господарювання / П. Я. Попович. – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – 416 с.
17. Рижигов В. С. Економіка підприємства / В. С. Рижигов, В. А. Панків. – К. : Вид. дім «Слово», 2004. – 272 с.
18. Савацька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навчальний посібник] / Г. В. Савацька. – К. : «Знання», 2005. – 662 с.
19. Савчук А. В. Теоретические основы анализа инновационных процессов в промышленности / А. В. Савчук. – Донецк : ИЭПНАНУ, 2003. – 448 с.
20. Савчук В. П. Финансовый анализ деятельности предприятия : [учеб. пособие] / В. П. Савчук. – Днепропетровск : НМетАУ, 2009. – 202 с.
21. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства / Н. В. Тарасенко. – Львів : ЛБІНБУ, 2010. – 485 с.
22. Цигилик І. І. Економічний аналіз господарської діяльності підприємства / І. І. Цигилик та ін. – К. : Центр навч. літер., 2004. – 123 с.
23. Шпанковська Н. Г. та ін. Економічний аналіз. Частина 1. Теорія економічного аналізу : [навч. посібник] / Н. Г. Шпанковська. – Дніпропетровськ : МК ІПК-НМетАУ, 2001. – 100 с.
24. Шпанковська Н. Г. та ін. Економічний аналіз. Частина 2. Методика комплексного економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання : [навч. посібник] / Н. Г. Шпанковська. – Дніпропетровськ : НМетАУ, 2006. – 154 с.
25. Шпанковська Н. Г. Збірник господарських ситуацій, виробничих задач та імітаційних вправ з дисципліни «Економічний аналіз» / Н. Г. Шпанковська. – Дніпропетровськ : НМетАУ, 2005. – 48 с.

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

Юрій Володимирович Великий

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Редактор, технічний редактор *О. Авраменко*.
Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *А. Іценко*.
Друк *О. Мішалкіна*. Фальцювально-палітурні роботи *Ю. Шаповалова*.

Підп. до друку 05.09.2014 р.
Формат 60х84^{1/16}. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Умовн. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 7,09.
Тираж 300 пр. Зам. № 4429.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десанників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.